lelki-pásztor

evangélikus lelkészi szakfolyóirat

LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

1978. FEBRUÁR

TARTALOMJEGYZÉK

KÖZGYŰLÉSI JELENTÉSEK

Az egyház misszijának dimenziói — Dr. Káldy Zoltán püspök jelentése a Déli Evangélikus Egyházkerület közgyűlésén — — 65

Püspöki jelentés az Északi Egyházkerület 1977. december 1-én tartott közgyűlésén (D. Dr. Ottlyk Ernő) — — — — — — 77

TANULMÁNY

Az Istenhez való viszony Ady költészetében és életében II. (Veöreös Imre) — — — — — — — — — — — — 87

AZ IGEHIRDETŐ MŰHELYE

Böjt 4. vasárnapja (Fehér Károly) — — — — — — — 110

Böjt 5. vasárnapja (Szirmai Zoltán) — — — — — — — 112

Böjt 6. vasárnapja (Dr. Nagy István) — — — — — — 114

Nagycsütörtök (Dr. Selmeczi János) — — — — — — — 116

Nagypéntek (Szabó Gyula) — — — — — — — — — 119

Nagyszombat (Dóka Zoltán) — — — — — — — — — 121

Húsvét ünnepe (Dr. Nagy István) — — — — — — — 124

Húsvét 2. napja (Dr. Muntag Andor) — — — — — — — 127

EGYHÁZTÖRTÉNETI ÉVFORDULÓK

Négyszáz éves az „Ördögi kísértetek" (Magassy Sándor) — Borító III.

LELKIPÁSZTOR

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. Nagy István

A szerkesztés munkájában a szerkesztő bizottság vesz részt

Előfizetési ár: havi 25,— forint, fél évre 150,— forint, egy évre 300,— forint

Csekkszámla: Lelkipásztor Kiadóhivatal, Budapest 516—220507

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 1038 Budapest VIII., Puskin u. 12.

Telefon: 142-074

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya

78.2521/2-02 — Zrínyi Nyomda, Budapest. F. v.: Bolgár Imre vezérigazgató

Indexszám: 26 451

ISSN 0133—2821

AZ EGYHÁZ MISSZIÓJÁNAK DIMENZIÓI

Dr. Káldy Zoltán püspök jelentése a Déli Evangélikus Egyházkerület közgyűlésén

Mindig evangélizáló jellegű saját magam számára a püspöki jelentések elkészítése. Ez akkor is így van, ha csak egy évről adok jelentést az Egyházkerület Presbitériumában, de még inkább így van, amikor a Közgyűlésnek 3—4 éven keresztül folyó munkáról adok beszámolót, jelenleg az 1974-től 1977. decemberéig terjedő időszakról. Azért evangélizáló jellegű magam számára ezeknek a jelentéseknek, vagy beszámolóknak az elkészítése, *mert ilyenkor szembesülök azzal a munkával, amely egyházunkban, közelebbről egyházkerületünkben és ezen belül a gyülekezetekben folyik.* Amikor olvasom a gyülekezetek életéről, az egyházmegyékben folyó munkáról szóló jelentéseket és vizsgálom, hogy mit végeztünk az egyházkerületben, mindig az az első benyomásom, hogy az lehetetlen, hogy ezt elvégeztük. És ekkor következik magam felé az evangélizáció. Az elvégzett munka mögött ui. ismételten felismerem Isten arcát, aki minden gyengeségünk, gyakori erőtlenségünk és ismételten jelentkező mulasztásaink ellenére, nemcsak lehetőséget adott a szolgálatok elvégzésére, hanem Ő maga munkálkodott rajtunk keresztül, elfogadva bennünket munkatársainak. Istennek ez a megbocsátó, megújító, erőt adó és a szolgálatra lehetőségeket nyitó szeretete az, amely a jelentések elkészítésekor evangelizál engem, vagyis újra és újra ébreszti, erősíti, izmosítja az én hitemet is. E nélkül a hit nélkül pedig nem lehet püspöki szolgálatot végezni, egyházat kormányozni, másokat evangelizálni és munkára ösztönözni. Legyen áldott Isten ezért a bennünket evangelizáló szeretetéért...

Nem regisztrálunk, hanem előremutatunk

Amikor püspöki jelentést adok az egyházkerületnek, el kell döntenem, hogy azt mi célból teszem. Az egyik lehetőségem az, hogy regisztrálom, összefoglalom az utolsó négy év eseményeit és filmszerűen lepergetem azt az Egyházkerület Közgyűlése előtt. Ehhez az kell, hogy 1974. január 1-től a mai napig nézzem meg naptárainkat, feljegyzéseinket, amelyekben megtaláljuk a feljegyzéseket azokról az eseményekről, amelyeknek részesei és munkálói voltunk négy éven keresztül. Ilyen megközelítése az eseményeknek kétségtelen érdekes lehet, de inkább visszafelé fordítja a tekintetünket, mint előre. Annak ellenére, hogy nagyon lényegesnek tartom ami történt és annak ismerete nélkül nem lehet előre haladni, mégis úgy látom, *hogy nekünk most nem regisztrálnunk kell, nem hátranéznünk kell, hanem előre.* Egyébként is jelentésemet követően hallani fogjuk azokat az összefoglaló jelentéseket, amelyek a mögöttünk levő évek eseményeit hűen tükrözik. Gondolom, inkább azt

szeretnék tudni a közgyűlés tagjai, hogy *miképpen menjünk tovább azon az úton, amelyen az Egyház Ura vezet bennünket szocialista társadalmunkban. Azt kell vizsgálnunk, hogy lépjünk tovább egyházunk útján a diakóniai úton.*

Az egyház missziójának dimenziói

Mindenekelőtt megismétlem, hogy változatlanul a diakóniai úton kívánunk tovább haladni. Ez azt jelenti, hogy arra a Jézus Krisztusra akarunk nézni és azt a Jézus Krisztust akarjuk követni, akit egyszerre és egyidőben Úrnak és Szolgának ismertünk meg. Az, hogy Ő Úr és Szolga egyszerre és egyidőben, számunkra már nem jelent feszültséget és egymást kizáró valóságot, mert felismertük, hogy Ő Úr voltát a szolgálatban mutatja meg. Számunkra az elmúlt évtizedekben ez olyan felismerést jelentett, amelyet nem vagyunk hajlandók feladni semmiféle teológiai érvelés hatására. Itt nem pusztán teológiai felismerésről van szó, hanem olyan megtapasztalásról is, amellyel szemben bármilyen teológiai érvelés erőtlen. Nemcsak azt tapasztaltuk meg, hogy Jézus Krisztus az Ő Úr voltát a szolgálatban gyakorolja, hanem azt *is ismételten átéltük, hogy az Ő követésében a diakóniai úton járó egyházat Isten gazdagon megáldja, kapukat nyit a szolgálatok végzésére és megbecsülést ad a diakóniai úton járó egyháznak a „kívülvalók" előtt is. Ismétlem,* nincs és nem is lesz semmiféle változás atekintetben, hogy milyen úton menjünk tovább. *Világos, hogy a diakóniai teológiai útján.*

Mégis kell egyházunk diakóniai útjával foglalkoznunk, annak *teljesebb és igazabb megértése céljából, mert csak így tudunk továbblépni.* Sajnálatos módon ui. nemcsak a külföldi egyházakban, hanem a mi hazai evangélikus egyházunkban is még mindig vannak olyanok, akik magából a „diakónia" szóból kiindulva, a diakóniai utat rövidzárlatosan úgy értik, hogy az egy sima etikai út, szociáletikai kötöttségű és lényegében az egyháznak a szocialista társadalomban való erkölcsi magatartását van hivatva meghatározni. Ezért van az, hogy mind külföldön —, ahol pedig egyre népszerűbb lesz a magyar evangélikus egyház diakóniai teológiája — mind idehaza *a diakóniai teológiától a misszió, az evangelizáció háttérbe szorítását, vagy éppen elhanyagolását kérik számon. Azzal vádolják és gyanúsítják a diakóniai teológiát, hogy mellékes számára az Isten és az ember viszonya, mert csak az embernek a másik emberhez való viszonyát tekinti fontosnak.*

Mivel ezek a gondolatok megkísérthetik lelkészeinket, presbitereinket és gyülekezeteinket is és lassíthatják előrehaladásunkat, *szükségesnek tartom, hogy a diakóniai utat egyszer a misszió és evangélizáció oldaláról közelítsük meg. Már most kijelentem, hogy az egyház diakóniai útja nem kizárja, hanem magába foglalja az egyház missziói szolgálatát is, sőt e nélkül vakvágány lenne a diakóniai út. Ezzel együtt ugyancsak már most hangsúlyozom, hogy az egyház missziója sokkal komplexebb szolgálat, minthogy azt le lehetne egyszerűsíteni a hirdetésre, nevezetesen Jézus Krisztus evangéliumának proklamálására, végeredményben a „szó", a „beszéd", latin kifejezéssel a „sermo" eszközlésére.* Ismétlem, a misszió komplexebb, több mint a beszéd *a hirdetés.*

A Lutheránus Világszövetség Dar es-Salaamban tartott nagygyűlése is felismerte azt, *aminek a felismerését Isten a mi egyházunknak már korábban megadta* — tehát számunkra nem volt új — *hogy az egyház missziója legkevesebb négy-dimenziójú szolgálat: igehirdetés, diakónia, istentisztelet és az egyház közösségi élete.* Ezek együtt és sohasem egymás nélkül. Az igehirdetés vezet a diakóniára, a diakóniának szüksége

van az igehirdetésre, a gyülekezet igazi közösségi életére, a gyülekezet közösségi élete pedig az istentiszteleten realizálódik: a közös igehallgatásban, a közös éneklésben, imádságban és mindenekfelett az úrvacsorában.

Ez azt jelenti, hogy az igehirdetés is misszió, a diakónia is misszió, a gyülekezet közösségi élete is misszió és maga a liturgikus istentisztelet is misszió. De mindegyik hiányos és csonka misszió, ha nem jár vele együtt a másik három. *Ha csak prédikálunk* és vele együtt nem végzünk diakóniát és a gyülekezet élete nem tükrözi a Jézus Krisztussal és a gyülekezet tagjainak egymással való közösségét, továbbá, ha a liturgikus istentisztelet tartalmában és légkörében nem vonzó, tehát nem missziói jellegű, akkor hiányos a misszió és hitelét veszti az igehirdetés. Ugyanezt nézhetjük a diakónia oldaláról is. *Ha a diakónia* nem az igehirdetésből táplálkozik, ha nem a gyülekezet közösségi életéből kap újabb és újabb ösztönzést a másokért való felelősség gyakorlására és nem abból kap új erőt a cselekvésre, hogy a diakóniát végzők az istentiszteleten elfogadják Jézus Krisztus rajtuk való diakóniáját, a hit ébresztésében, erősítésében és a bűnbocsánatban, akkor nem fog ez a diakónia Jézus Krisztusra az Úrra és Szolgára mutatni, vagyis nem lesz Róla való bizonyságtevéssé. Mindezt el lehetne mondani ugyanígy, ha a missziót akár az istentisztelet, akár a gyülekezet közösségi élete felől vizsgáljuk. Egy azonban tény, és pedig az, hogy a misszió komplex szolgálat, annak több dimenziója van — legkevesebb négy — és csak ebben a sok dimenzióban hiteles a szolgálata és lehet gyümölcsöző.

Mindenekelőtt azt szeretném, ha a missziónak ez a komplex valósága világos lenne előttünk és ilyen értelemben végeznénk azt a missziót, amelyre Jézus küldötte a tanítványait, amikor mennybemenetelekor ezt mondotta: „Nekem adatott minden hatalom mennyen és földön. Menjetek el tehát, tegyetek tanítvánnyá minden népet, megkeresztelve őket az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében, tanítva őket, hogy megtartsák mindazt, amit én parancsoltam nektek; és íme, én veletek vagyok minden napon a világ végezetéig." (Mt 28, 18—20.)

A négydimenziójú misszió szolgálat egyes részeiről is szeretnék külön is szólni.

a) *Az igehirdetés*

Az előbbiek alapján talán már nem kell beszélnem arról, hogy mennyire félreértik azok az egyház szolgálatát, akik lemezszerűen mondogatják: Az egyház egyetlen feladata az evangélium hirdetése. Akik még mindig itt tartanak, azok alig értettek meg valamit az egyház többdimenziós szolgálatából, illetőleg az Isten akaratából.

Ezzel együtt nagyon szeretném hangsúlyozni, hogy *ahol az egyházban az igehirdetés szolgálatát elhanyagolják és minden mást tesznek, csak éppen nem hirdetik az örömhírt, ott az egyház önmagát számolja fel, hiszen az egyház Jézus Krisztus evangéliumából él.* Nagyon szeretném hangsúlyozni, hogy valóban örömhírt kell hirdetnünk, nem pedig bölcs mondások tömegét. Az örömhír pedig az, hogy Jézus Krisztus feltámadott a halálból és mint élő Úr cselekszik az evangéliumon keresztül, bűnbocsánatot, új életet és üdvösséget ad. *Ezt azonban nem lehet beszűkülten, kizárólag individuális jelleggel egy-egy léleknek hirdetni . Az örömhír az egész világnak szól.* Teljesen egyetértek *Coggan* canterbury érsekkel, aki éppen a napokban ezt mondotta: *„Nem jó szervezőt, pénzügyi szakértőt és nem jó csevegőt keresek, ha valakit pappá szentelek,*

hanem olyan embert akarok magam előtt látni, aki az Urat személyesen ismeri és akinek olyan evangéliuma van, amely elég nagy a világhoz és annak minden bajához." Itt most nincs időnk arra, hogy mi is hangsúlyozzuk, alig ha tud örömhírt hirdetni az a lelkész, aki „nem ismeri személyesen az Urat", de témánk összefüggésében, igenis hangsúlyozzuk, hogy lelkészeinknek olyan evangéliumot kell hirdetniük, amely, *„elég nagy a világhoz és annak minden bajához"*. Egyszer már tudomásul kell vennünk, hogy Isten az egész világot szereti és az egyház arra hivatott, hogy Isten szabadító szeretetének közvetítője, továbbadója és gyakorlója legyen minden ember számára.

Éppen a misszió összefüggésében azt is meg kell tanulnunk, hogy *az a szabadítás, amit Jézus Krisztus az evangéliumon keresztül ad, az nemcsak bűnből, halálból, ördögnek hatalmából való szabadítás, hanem vonatkozik az emberi nyomorúságból, elnyomásból, éhségből és mindenféle diszkriminációból való szabadításra is. Ehhez is „elég nagy ez az evangélium"! Aki nem ezt az evangéliumot hirdeti és nem akarja ezekben az összefüggésekben is a szabadítást prédikálni, az kicsivé teszi a „nagy evangéliumot" és a nagyvilág számára adott evangéliumot leszűkíti egy-egy ember lelkivilágára. Aki pedig nem akarja hallani a gyülekezetekben ezt a nagy evangéliumot a világ minden bajára, hanem csak ő maga akar „lelki vigaszt" kapni belőle, az nem valamiféle „tiszta evangélium" hirdetésének a híve, hanem saját önző énjének az áldozata.*

Az evangélikus teológia egyik sajátossága, hogy különbséget tesz az *evangélium és a törvény között.* Ebben a teológiában a törvényt úgy szoktuk emlegetni, mint „Krisztusra vezérlő mestert", amely megítéli bűneinket és szinte odakényszerít Krisztushoz bűnbocsánatra és szabadulásra. *A törvénynek ez a teológiai funkciója nyilvánvaló és azt nem is lehet gyengíteni.* Azt azonban gyakran elfelejtettük, hogy Isten törvényének olyan funkciója is van, *hogy rámutasson a földi igazságtalanságokra, elnyomásra, kizsákmányolásra, faji megkülönböztetésre, megítélje azokat és arra szólítson fel, hogy számoljuk fel azokat. Sőt még arra is, hogy megelőzzünk ilyen igazságtalanságokat.* Nincs igaza azoknak, akik az evangélikus egyházban csak „evangéliumot" akarnak hirdetni és nem akarják szólni Istennek azt a törvényét, amely elítél minden földi igazságtalanságot. Teljesen igazat adok annak a Dar es-Salaamban hozott határozatnak, amely többek között ezt mondja: *„Az igazságért való szó az egyház missziójának lényeges és alkotó része. Ez elválaszthatatlanul hozzátartozik az igehirdetéshez."* Szeretném ismételni: Az egyház *missziójához* tartozik hozzá a földi igazságosságért való harc!

Amikor a misszió összefüggésében az igehirdetésről beszélünk, éppen a misszió érdekében *elengedhetetlenül szükséges figyelni arra a változásra, ami hazánkban, a mi társadalmi rendünkben az igehallgató gyülekezeti tagok tudatában az elmúlt három évtizedben végbement.* Még ha nem is tudjuk elfogadni teljes egészében a materialista filozófiának azt a meghatározását, hogy a „tudat az anyagi világ visszatükröződése" — hiszen mi tudunk az anyagi valóság előtti és fölötti szellemi létezésről is —, *mégis kétségtelenül igaz, hogy a társadalmi tényezők erősen meghatározzák a tudatot és a környező társadalomból érkező benyomások alakítják a gondolkodást. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a szocialista társadalom a hivő emberek gondolkodását is alakította és alakítja.* Nem igaz az, hogy nekünk ma ugyanazzal az emberrel van dolgunk a szószékek alatt, akivel találkoztunk a két világháború közötti félfeudális kapitalista társadalmi rendben. Az sem igaz természetesen, hogy „az ember mindig ugyanaz ember bármilyen társadalmi rendben él". *Változott*

az emberek tudata, még az egyházban is. Ha mi ezt nem vesszük tekintetbe és úgy prédikálunk, ahogy a két világháború között prédikáltunk, akkor levegőbe beszélünk és éppen ezért igehirdetésünkkel nem tudjuk elvégezni missziói szolgálatunkat.

Az is igaz, hogy az egyházban is vannak még rétegek, amelyeknél ez a tudatváltozás csak kismértékben, vagy egyáltalában nem következett be. Az NSZK-ban élő *Gattwinkel* egyháztanácsos — aki a nyugatnémet rádiónál az evangélikus egyházi megbízott volt — mondotta saját tapasztalatai alapján a következőket: *„A keresztyén gyülekezet távol van attól, hogy megváltozni, megindulni, vagy gondolkodóba akarna esni„ hanem azt akarja csak hallani, amit eddig is tudott és gondolt.* Az igehirdetés sok ember számára állandó ismétlése annak, amit eddig is hitt, hallott, tudott és mondott, éspedig lehetőleg azonos szavakkal. *Így aztán Krisztusnak a gyülekezetre bízott missziói-diakóniai parancsa homályban marad, hiszen az egyház kegyes igények kielégítésére szolgáló vállalat.”* Ha a misszióról beszélünk, érdemes egyházunkban is elgondolkodni azon, hogy szószékeink több esetben nem lettek-e „kegyes igények kielégítésére” szolgáló helyekké ahelyett, hogy a nagy evangéliumot hirdettük volna a tudatváltozáson átmenő, a szocialista társadalomban élő embereknek.

b) *A diakónia*

Az egyház komplex missziójának másik dimenziója a diakónia. Isten törvényének és evangéliumának hirdetése vezet el a diakónia szolgálatához. Még helyesebben azt kell mondanom, hogy a teljes törvény és az egész evangélium — tehát annak az evangéliumnak a hirdetése, amely „elég nagy a világhoz és annak minden bajához” — prédikálása visz a diakóniához.

Ez a diakónia lényegében azt jelenti, hogy maga Jézus Krisztus szolgál követőin keresztül a gyülekezetben és a gyülekezeten keresztül a világban. Mivel az elmúlt években elég sokat beszéltünk arról, hogy a gyülekezeten belül ez a diakónia azt jelenti, hogy mindenki szolgál mindenkinek, most nem szeretnék erről bővebben beszélni. Azt azonban mégis megemlítem, hogy az egyik finn teológus, aki egy éven keresztül volt Teológiai Akadémiánk hallgatója és számos evangélikus gyülekezetben fordult meg, tanulmányi évéről szóló beszámolójában többek között ezeket a mondatokat írta le: „Különösen érdekelt a diakóniai teológia: azzal önként is foglalkoztam. Erről a témáról könyveket és cikkeket olvastam és sok lelkésszel beszélgettem. Ezért azt hiszem, hogy már jól tudom, hogy mit jelent a diakóniai teológia. *Ugyanakkor azt is észrevettem, hogy a gondolatai még nem valósultak meg teljesen a gyakorlatban.”* Érdemes felfigyelnünk a gyülekezetekben ennek a finn teológusnak megfigyelésére. Vajon, mit láthatott a gyülekezetekben, amikor a diakóniai teológia elméleti ismeretével elment egy-egy evangélikus gyülekezetbe? A diakónia megvalósításából nem volt mindenütt benyomást keltő tapasztalata. *Ez a példa önmagában is arra mutat, hogy a misszió elakadhat egy gyülekezetben, ha az nem lesz diakóniai közösséggé.* De még inkább elakad a misszió azoknál az öregeknél, betegeknél, egyedülvalóknál, lelki és fizikai problémákkal küszködőknél, akik nem tapasztalhatják meg a saját maguk helyzetében a gyülekezet gondoskodó szeretetét.

Ugyancsak nincs időnk szólni arról, hogy nemcsak a gyülekezeteknek kell a diakóniai szolgálatot végezniük, hanem *egész egyházunknak*

kell ebben a diakóniai munkában foglalatosnak lennie. Egyházunk egész életformájának diakóniainak kell lennie. Egyházunknak ezt különösen meg kell élnie a kisgyülekezetek, a szórványok segítésében.

Nagyon hangsúlyozottan kell azonban szólnom arról, hogy egyházunknak ezt a diakóniai életformát kell megmutatnia *és gyakorolnia egész társadalmunkban és az emberiség nagy családjában. Engednünk kell, hogy Isten gondoskodó szeretete rajtunk keresztül is megérkezhessék egész népünkhöz. Így is mondhatom: engedelmesen részt kell vennünk Istennek abban a cselekvésében, amelyet a világért, annak békéjéért, az igazságosságért és az emberi méltóság megőrzéséért vagy helyreállításáért végez. Mondhatjuk mindezt úgyis, hogy felszabadultan és jó lelkiismerettel végeznünk kell a politikai és társadalmi diakóniát is. Idehaza még az eddiginél is tudatosabban segítenünk kell társadalmunk továbbfejlődését. Gyakorlatilag ezt úgy tehetjük, hogy egyfelől egyházunk tagjait cselekvő hazafiságra, a munka becsületes elvégzésére és a másvilágnézetű emberekkel való összefogásra bátorítjuk, másfelől arra biztatjuk őket, hogy vegyenek részt a Hazafias Népfront, továbbá a helyi Béketanácsok, honismereti munkaközösségek szolgálatában. De részt kell vennünk ennél még tágabbölelésű diakóniai munkában is, amely az egész emberiség békéjéért, a társadalmi haladásért, az igazságosság megvalósításáért, a javak egyenlő elosztásáért, a politikai- és katonai enyhülésért, a leszerelésért folyik. Ha minderre nem figyelnénk és mindezt nem végeznénk, nem egyszerűen politikai vonatkozású mulasztást követnénk el, hanem zsákutcába vinnénk igehirdetéseinket és gyümölcstelenné tennénk missziónkat.*

c) *Az istentisztelet*

Az egyház komplex missziójának harmadik része az istentisztelet. Most nem arról szeretnék beszélni, hogy a keresztyén ember egész életének istentiszteletnek kell lennie. Még csak nem is arra gondolok, amiről Pál apostol a Római levél 12. fejezetében szól: „okos istentiszteletként szánjátok oda testeteket élő és szent áldozatul, amely tetszik az Istennek", hanem valóban *arról az istentiszteletről akarok röviden szólni, amely templomainkban folyik.* Ezeken az istentiszteleteken keresztül is misszió vagy evangélizáció történik. Helyesebben annak kellene történnie.

De lehet-e missziói alkalommá egy istentisztelet, *amelyen a jelenlevők nem értik az igehirdetést, mert egyrészt annak nyelvezete tele van számukra érthetetlen szavakkal, teológiai fogalmakkal és egész mondanivalója elvont, a mindennapi életből kiszakító jellegű.* Folyhat-e az istentiszteleten a misszió akkor, ha az igehirdetések csupa „kell"-ből és felszólításokból állnak, de akik hallgatják nem tudhatják meg, hogy milyen felszabadító hatalom Jézus Krisztus evangéliuma. Folyhat-e a misszió ott, ahol ennek fordította történik: *felkináltatik a bűnbocsánat, de arról már nem hallhatnak az igehallgatók, hogy mi következik ebből az egyéni és családi életben, a munkahelyen, a társadalomban és általában a nagy világban.* Van-e missziói ereje annak az istentiszteletnek, amelyen a résztvevők találkoznak sok bánatos, letört emberrel, de nem élik át azt az örömöt, amelyet Jézus Krisztus kíván adni az Ő népének. Miszszionálhat-e az az istentisztelet, amelyen az énekek visszavisznek az atyák mögöttünk hagyott világába, de nem juttatják kifejezésre azt a hálát és örömet, amit *ma* él át Krisztus népe a szolgálat útján. Van-e misszió jellege annak az úrvacsoravételnek, amelyen a résztvevők csak a bűnbánatban tudnak együttlenni, de nem örvendeznek annak, hogy bűnbocsánatot nyertek, Jézus Krisztussal és egymással közösségbe kerülhettek.

Végül van-e missziói ereje az olyan istentiszteletnek, amelyen a résztvevők úgy érzik, hogy ott „kikapcsolódhattak a világból”, de aztán „sajnos oda vissza kell majd menniük, hiszen a templomi világ az egészen más, mint az, ami a templomon kívül van.” És az miért van, hogy a templomi istentiszteleteken a híveknek jelentős része nem tudja átélni az egymással való „közösséget” és arról beszélnek, hogy ezt a közösséget csak kisebb alkalmakon, bibliaórákon, szeretetvendégségeken találják meg. Miért van az, hogy az ifjúság jelentős része nem szívesen vesz részt a liturgikus istentiszteleteken, ugyanakkor, örömmel megy el az ifjúsági bibliaórákra, mert „ott van közösség.”

Még azt a kérdést is föl merem vetni, hogy nem kellene-e az istentisztelet liturgiájának bizonyos részében a szolgálatot egy-egy presbiternek, vagy fiatalnak átengedni. Például egy meghatározott helyen az oltár térségében nem olvashatna-e egy-egy textust egy ún. laikus, vagy nem mondhatna-e ő imádságot. Így jobban be lehetne kapcsolni a gyülekezet tagjait is a templomi istentisztelet szolgálatába. (Természetesen ezt önkényesen egyetlen gyülekezet sem kezdeményezheti. A liturgia megállapítása törvényeink szerint a püspökök feladata. Meg kell várni a rendelkezést.) Csak azt akartam érzékeltetni az istentisztelettel kapcsolatos kérdéseimmel, hogy az egyház missziói szolgálatának végzése céljából *az eddiginél is többet kellene törődnünk istentiszteleteink tartalmával, formájával, légkörével, vonzóbbátételével. Fáradoznunk kellene azért, hogy az istentiszteleti élet és a világban való élet jobban összefonódjék, egymást jobban segítse, az élet jobban bevonuljon az istentiszteletre és az istentisztelet jobban kimenjen az életbe. Csak így lehet egyetlen istentiszteletté és egyben missziói szolgálattá az életünk.*

d) *A közösségi élet*

Az egyház négy-dimenziós missziói szolgálatának negyedik eszköze a közösségi élet. Mivel a közösségről már a diakónia és az istentisztelet kapcsán szóltam, most nem annyira a közösségre, mint inkább az *életre* szeretném tenni a hangsúlyt. Arra, hogy a misszió eszközévé lehet a gyülekezet azáltal, hogy éli Jézus Krisztus evangéliumát. Evangélikus egyházunkban százszor és ezerszer elmondottuk, hogy „az egyház ott van, ahol az evangéliumot tisztán tanítják és a szentségeket Krisztus rendelése szerint szolgáltatják ki.” Ez minden bizonnyal így igaz ma is, és holnap is! *Mégis, szeretném elbizonytalanítani egy kicsit gyülekezeteinket akkor, amikor csak ezt a mondatot emlegetik és nem gondolnak másra. Pedig másra is kell gondolnunk!* Többek között arra, amit Luther mondott: „Ahol Te hallod, vagy látod, hogy ezt az igét prédikálják, hiszik, megvallják és *élik*, ott ne legyen kétséged, hogy ott kell lennie az igazi, egy egyetemes egyháznak.” Felhívhatnám most a figyelmet arra, hogy nem elég az evangélium hirdetésére és a szentségek kiszolgáltatására hivatkozni, amikor az egyházat keressük a világban. Hanem hinni is kell a hirdetett evangéliumban. És ezt a hitet nem lehet elhallgatni, hanem meg is kell vallani, mégis most erről nem akarok szólni. *Inkább arra utalok, hogy ezt az evangéliumot Luther szerint „élni” is kell.* Ha misszióra gondolunk, nemcsak arról van szó, hogy proklamáljuk a Krisztust, *hanem ezzel együtt arról is van szó, hogy magának a gyülekezetnek a belső élete, a gyülekezet tagjainak egyéni és családi élete taszít-e, vagy pedig vonz Jézus Krisztushoz.* Tudjuk és nem is akarjuk figyelmen kívül hagyni a reformáció tanítását a „simul iustus simul peccator”-t, *sajnos azonban akkor is ezzel szoktuk magunkat vigasztalni és a megromlott gyülekezeti életet is elfogadtatni, amikor inkább bánkódnunk*

kellene amiatt, hogy a gyülekezet mint közösség és annak egyes tagjai nem hordozzák magukon jobban Krisztus arcvonásait. Lankadatlanul fáradoznunk kell azért, és ismételten segítségül kell hívnunk az újjáteremtő és megszentelő Szentlelket, hogy a gyülekezetek élete, a presbiterek, lelkészek és lelkészcsaládok élete jobban, mint eddig, hordozója legyen Krisztus életének. Az egyház missziójának dimenzióiba ez is beletartozik. *Nagyobb távlatokban pedig az, hogy az egyház az eddiginél jobban álljon ki világviszonylatban a társadalmi igazságosságért, az elnyomottak felszabadításáért, a faji egyenlőségért, mert e nélkül nem tudja elvégezni misszióját az ún. harmadik világban sem.*

Ami mindebből következik

Az egyház missziójának dimenzióit vettük szemügyre. *Az elmondottak alapján nyilvánvaló lehet előttünk, hogy a diakóniai úton járás nemcsak hogy nem akadályozza az egyház missziói szolgálatát, hanem egyenesen ösztönzi az egyházat a komplex misszió végzésére.* Most még arról kell beszélnünk, hogy milyen gyakorlati tennivalóink vannak ennek a komplex missziónak végzésében, az egyházmegyékben és a gyülekezetekben.

Tanulmányi munka

Kérem, hogy az LMK-ban a lelkészek a most hallottak alapján tanulmányozzák egyházunk missziói szolgálatát, összefüggésben a diakóniai teológiával. A diakóniai teológia területén új aspektust és továbblépést jelenthet ez a tanulmányi munka. Hangsúlyozom azonban, hogy azt nem lehet önmagában nézni, hanem csak abban az összetettségben, ahogyan arról püspöki jelentésemben szóltam.

Missziói előadók az LMK-ban

Javasolom, hogy a Lelkészi Munkaközösségekben a lelkészek válasszanak meg egy-egy előadót, aki foglalkozik az egyházmegyén belül a komplex misszió végzésével. Az volna a feladatuk ezeknek az előadóknak, hogy az egyháznak ezt a szolgálatát melegen tartják, vele kapcsolatban újabb és újabb tanulmányi munkára ösztönöznek és az esperessel együtt munkálkodnának azért, hogy a gyülekezetekben csendesnapok, igehirdetési sorozatok legyenek. *Ezek az igehirdetések azonban csak a diakóniai teológia jegyében történhetnek, vagyis arra irányulhatnak, hogy az evangélium által ébresztett hit nyomán a gyülekezeti tagok diakóniát végezzenek a gyülekezeten belül és szívesen segítsék társadalmunkat abban a nagy építőmunkában, amelyben egész népünk benne van. Semmiképpen nem vállalunk olyan csendesnapokat és igehirdetési sorozatokat, amelyek egy befeléforduló és gyakran megítélt kegyességet eredményeznek. Tehát a régi értelemben vett evangélizációs mozgalmat, annak módszereit és az egyéni kegyesség felébresztésére törekvő tendenciáját nem vállaljuk.*

A társadalmi diakónia erősítése

Arra hívom fel a lelkészek, a presbiterek és a gyülekezet tagjainak figyelmét, hogy a *diakóniai teológia által meghatározottan még az eddiginél is aktívabban segítsék helyi szinten a szocialista társadalom építését. Munkájukkal erősítsék a nemzeti egységet, az összefogást a hívők és a marxista állampolgárok között egész népünk érdekében. Lel-*

készeink becsüljék meg és segítsék a Hazafias Népfront munkáját. Ahol csak mód van rá, vegyenek részt a honismereti munkában, támogassák az olvasó népmozgalmat. Segítsék azokat az akciókat, társadalmi munkát, amelyek a saját pátria szépítését tűzték ki feladatukul.

Testvér-gyülekezetek

Néhány egyházmegyénkben a nagyobb lélekszámú és anyagilag tehetősebb gyülekezetek vállalták, hogy a kisebb létszámú és nem egy esetben anyagi gondokkal küzködő szórványgyülekezeteket, mint testvérgyülekezeteket támogatják. Évente legalább egyszer közös alkalmakat, szeretetvendégségeket tartanak, melyeken kölcsönösen beszámolnak egymásnak gyülekezeteik életéről. Így egymás hite és szeretete által épülnek. Ez a diakóniai szolgálat különösen is gyümölcsöző tud lenni a kisebb gyülekezetek számára. Adott esetben az anyagi segítség is megoldáshoz tudja vezetni a szórványgyülekezeteket. *Jó volna, ha a nagyobb gyülekezetek saját egyházmegyéjükben körülnéznének, hogy tudnának-e ilyen diakóniai segítséget adni.* Hangsúlyozom azonban, hogy általánosságban az anyagi segélyezés *országos szinten* történik, mert csak így lehet felmérni a reális szükséget. *Nem örülnénk annak, ha az országos szervek anyagi bevétele csökkenne a testvér-gyülekezetek segélyezése miatt.*

Szolgáló presbiterek

Köztudomású, hogy egyházunkban mi általában nem „hitvalló" gyülekezeti tagokról szoktunk beszélni, *hanem szolgálatot vállaló, vagyis diakóniát végző gyülekezeti tagokról. Mondhatjuk azt is, hogy a hit megvallása a szolgálat vállalásán keresztül történik.* Ez különösen is vonatkozik a presbiterekre, akiket a gyülekezetek bizalma nem a presbiteri székbe ültetett, hanem a presbiteri feladatok végzésére hívott el. Ha ezek a presbiterek végiggondolják az egyház missziójának dimenzióit, bizonyára megtalálják azt a feladatot, amit egyenként és összességükben elvégezhetnek és el is kell végezniük. Mivel a presbiterek többségének munkahelye van, ott is végezhetik diakóniai teológiánktól is meghatározottan társadalmi szolgálatukat felszabadult szívvel.

Presbiteri konferenciák

A presbiterek továbbképzését, szolgálatuk segítését vannak hivatva munkálni az egyházmegyei presbiteri konferenciák. *Egész egyházunk érdeke, hogy a presbiterek jól lássák magyarországi evangélikus egyházunk útját és mindannyian járjanak azon.* Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy az egyházmegyénként rendezett presbiteri konferenciák ilyen értelemben eredményesek voltak. Szeretnénk bátorítani azokat az egyházmegyéket, amelyekben ilyen konferenciák, vagy egyáltalában nem voltak még, vagy csak nagyon ritkán. Tegyék évente rendszeressé ezeket az alkalmakat, hogy annak áldásai nyilvánvalóvá lehessenek a gyülekezetekben is.

Az énekkarok szolgálatai

Szép szolgálat lehet több gyülekezeti tag számára a gyülekezeti énekkarban való részvétel. Az evangélikus egyházat gyakran nevezték már éneklő egyháznak. *Az volna jó, ha minél több gyülekezetünkben gazdagítaná a gyülekezeti és istentiszteleti életet az énekkarok szolgálata.*

Örömünkre néhány gyülekezetünkben az énekkarok újraéledtek. Nagyon segítheti az énekkarok munkáját Sajtóosztályunk kiadásában megjelent Karénekeskönyv, amelyben számos olyan karének is van, melyeket kisebb énekkarok is könnyen énekelhetnek.

A kántori szolgálat biztosítása

Gyülekezeteinkben a legtöbb helyen nincs fennakadás a kántori szolgálatban. Ezen a területen igen jelentős munka folyik a fóti Országos Kántorképző Intézetben. Sokszor öröm hallani és látni a Fótról kikerült kántorok szép munkáját a gyülekezetekben. *Minden gyülekezetnek gondolnia kell a továbbiakban is a kántori szolgálat megtervezésére. Csak* így biztosítható, hogy ne némuljanak el az orgonák és az énekkaroknak is legyenek vezetői. Mivel az istentiszteletek nagyon megszegényednének a szép ének- és az éneket kísérő orgona zene nélkül, e helyről is kérem gyülekezeteink vezetőit, fordítsanak nagy figyelmet erre a szolgálatra is és küldjenek fiatalokat a kántorképző tanfolyamokra.

Lelkészutánpótlás

Köztudomású, hogy Evangélikus Teológiai Akadémiánkon jelenleg közel félszáz teológiai hallgató és hallgatónő van. Istennek adunk hálát azért, hogy mindig hív el fiatalokat a lelkészi szolgálatra. Ezzel együtt az is tény, hogy lelkészeink elég jelentős része idős, elérte vagy túlhaladta a nyugdíjkorhatárt és *egyházunknak nagy szüksége van a lelkészi szolgálat folyamatosságának biztosítására.* Arra kérjük gyülekezeteinket, de különösen is lelkészeinket, ne feledkezzenek meg az utánpótlás segítéséről. *Ösztönözzék a fiatalokat, hogy jöjjenek Teológiánkra és vállalják örömmel a lelkészi szolgálatot egyházunkban.*

A lelkészi szolgálat megbecsülése

Nemcsak arról van szó, hogy fiatalokat küldjünk a Teológiára, hanem arról is, hogy a végzett teológiai hallgatókat, a felavatott lelkészeket és *azoknak szolgálatát becsüljék meg a gyülekezetek.* A gyülekezetek társítása során gyakran tűnt ki, hogy egy-egy gyülekezet mennyire harcol a lelkészi állás fenntartásáért. Ugyanakkor vannak olyan tapasztalataink, hogy amikor a lelkészek ott voltak a gyülekezetükben nem becsülték meg azoknak a szolgálatát. Alig vették azt igénybe és anyagilag sem gondoskodtak róluk. *Tudjuk, hogy gyülekezeteink nagy többségében szeretik és becsülik a lelkészeket. Anyagi vonatkozásban is nyilvánvaló ez.* Most azokról a gyülekezetekről beszélek, akik nem így járnak el.

Az egyházmegyék élete

Miután püspöki jelentésemben nem a regisztrálást tartottam feladatomnak, hanem az előremutatást, nem kívánok részletesen kitérni az egyházmegyék életére. *Mégis hadd mondjam meg, hogy rendkívül nagy figyelemmel olvastam el az egyházmegyei közgyűlésen elhangzott esperesi jelentéseket, Virágh Gyula, Keveházi László, Tóth-Szöllős Mihály, Fodor Ottmár, Koszorus Oszkár, Mekis Ádám, Sólyom Károly és Dubovay Géza esperesek jelentéseit.* Valamennyi jelentés részletesen elemzi a gyülekezetek életét, az egyházmegyékben folyó sokirányú munkát. *Mindegyik jelentés magasszintű, a diakóniai teológia egyértelmű vállalását tükrözi.* Számos jó kezdeményezést, javaslatot tartalmaz. Es-

pereseink nemcsak a jelentések elkészítésével, hanem egyházmegyéjük életét irányító munkájával igen nagy szolgálatot tesznek egész egyházunknak. Háromévenként esperesi vizsgálatot tartanak a gyülekezetekben. Tanácsolják a lelkészeket. Irányítják a lelkészi munkaközösségek életét. Gondoskodnak a szolgálatok folyamatosságáról, amikor egy-egy lelkészünk megbetegszik. Aktívan vesznek részt megyei szinten a Hazafias Népfront munkájában. Hálás szívvel köszönöm szolgálatukat, püspöki szolgálatomat segítő munkájukat. De köszönöm a gyülekezetekben fáradozó lelkészek, felügyelők, presbiterek, kántorok, gyülekezeti tisztségviselők hűséges munkáját is. Kérem őket, hogy továbbra is fáradhatatlanul munkálkodjanak az evangélium hirdetésében, a diakónia végzésében egyházunkban és társadalmunkban.

Néhány szó a püspöki szolgálatról

A mögöttünk levő négy esztendő püspöki szolgálatáról nagyon nehéz összefoglaló képet adni, az annyira sokféle és összetett, hogy nem könnyű róla számot adni. Csak annyit merek mondani, hogy igyekeztem Igéhez kötött lelkiismerettel, minden időt kihasználva és az erőt nem kímélve elvégezni a magam szolgálatát egyházunkban és társadalmunkban. Nem jár érte köszönet, inkább én köszönöm meg Istennek, hogy elvégeztem, amit elvégezhettem. Csupán annyit említek meg, hogy évente átlagban 20 gyülekezetet tudtam vidéken meglátogatni és azokban szolgálni. Négy év alatt összesen 80-at. Nagyobb részt gyülekezeti jubileumok, újonnan épített és renovált templomok, lelkészlakások, gyülekezeti termek felszentelése alkalmával voltam a gyülekezetekben. *Mindenütt tele templomokban prédikáltam és igen sok szeretetet és megbecsülést kaptam.* Ugyanebben a négy esztendőben a *Deák-téren* összesen 81 alkalommal szolgáltam istentiszteleteken, bibliaórákon, hangversenyeken és más gyülekezeti alkalmakon. Ennek a négy évnek a krónikájához tartozik az is, *hogy 30 alkalommal végeztem szolgálatot külföldön,* konferenciákon, bizottsági üléseken, nagygyűléseken, nemzeti egyházak meglátogatása során. *Erre a 30 külföldi útra 234 napot kellett rászánnom.* Bármennyire fárasztóak voltak ezek az utak, megérte a fáradtságot, mert egyházunk diakóniai teológiáját ismertethettem meg külföldi testvéreinkkel és végezhettem szolgálatot népünknek is. Most nem tudom felsorolni azokat a szolgálatokat, amelyeket négy éven keresztül a Hazafias Népfront Országos Tanácsában, az Országos Béketanácsban, a Magyarok Világszövetségében és nem utolsó sorban a Magyar Parlamentben végeztem. Mindenért Istennek legyen hála!

Jubileumok és kitüntetések

E helyről is szeretettel és megbecsüléssel köszöntöm *Dr. Rajnai Károlyt,* aki 25 éve tölti be a Bács-Kiskun Egyházmegye felügyelői tisztét, *Mekis Ádámot,* aki ugyancsak 25 éve végzi esperesi szolgálatát a Keleti-Békési Egyházmegyében, *Koszorus Oszkárt,* aki több mint 20 éve esperes. Köszöntöm *Dubovay Gézát,* a Somogy-Zalai Egyházmegye esperesét és *Tóth-Szöllős Mihályt,* a Bács-Kiskun Egyházmegye esperesét, akik az Országos Béketanácstól kaptak kitüntető jelvényt vagy emléklapot. Több lelkészünk részesült társadalmi elismerésben és kitüntetésben, akiknek neveit azért nem sorolom fel, mert a teljes névsor nem áll rendelkezésemre és senkit sem szeretnék kihagyni. Itt említem még meg, hogy *Koppány János* tótkomlósi lelkész néprajzi gyűjteményét Budapesten is bemutatták.

Búcsúzás...

Fájó szívvel búcsúztunk el *Szent-Ivány Ödön* egyházkerületi felügyelőtől, *Szalatnai Rezső* egyházkerületi presbitertől és legutoljára *Dezséry Lászlótól*, az Egyházkerület volt püspökétől. Szolgálatuk beleépült a magyarországi evangélikus egyházba. *Dezséry László egyháztörténeti szolgálatot végzett el, amikor egy utatkereső egyháznak tudott utat mutatni* és erre az útra bátorítani. *Szent-Ivány Ödön* 5 éven keresztül volt az Egyházkerületnek csendes, de a diakónia útját nagyon határozottan járó felügyelője. *Szalatnai Rezsőre* egyénileg azért is gondolok, mert ő volt az, aki több mint 19 évvel ezelőtt közölte velem, hogy a Déli Egyházkerület gyülekezetei püspökükké választottak. Az egyházkerület presbitériumában igen hűséges munkát végzett. Legyen emlékük áldott!

A köszönet szava

Hálás szívvel köszönöm *Dr. Fekete Zoltán* országos felügyelő sok segítségét. *Köszönöm Dr. Ottlyk Ernő* püspök támogatását. Köszöntöm őt erről a helyről is püspöki szolgálata 10 éves jubileumán. Köszönöm *Szilágyi Béla* főjegyzőnek, az egyházkerület felügyelőhelyettesének készségét és segítségét a szolgálatra. Köszönöm Dr. Karner Ágoston munkáját. Köszönöm Balogh András egyházkerületi segédlelkésznek jó munkáját és Friedrich Lajosné titkárnő pontos és lelkiismeretes szolgálatát.

Tisztelettel kérem jelentésem elfogadását.

Megjelent

Dóka Zoltán:

MÁRK EVANGÉLIUMA

Ára: 127,— Ft.

Kapható a Sajtóosztályon.

Püspöki jelentés az Északi Egyházkerület 1977. december 1-én tartott közgyűlésén

Főtisztelendő Egyházkerületi Közgyűlés! Amikor az Északi Egyházkerület életének és szolgálatának három esztendejéről adok számot, ma már természetes, hogy ez azokkal az átfogó összefüggésekkel kezdődik, amelyek biztosítják az egyház létét is. Az emberiség békés jövendőjének munkálása ugyanúgy beletartozik az egyház feladatkörébe, mint itt hazánkban a szocialista fejlődés segítése. Mindezek egyházunk diakóniai teológiájának alapállásához tartoznak. Jézus Krisztust, a szolgáló Urat követni ma azt jelenti, hogy tanítványai az embert szolgálják az élet minden területén. Ebből a mai Krisztus-hitből fakadnak a konkrét cselekedetek, mint a hit gyümölcsei.

1. Az enyhülés ereje

Minden lelkészünk és minden gyülekezetünk elkötelezettje a béke szolgálatának. Az idegenforgalom növekedésével egyre nagyobb hangsúly esik a nemzetközi kérdések helyes megértésére. Világosan kell látnunk a korunkban végbemenő folyamatokat, és áttekintéssel kell rendelkeznünk az események világtávlatú összefüggéseiről. Korunk eseményeinek mozgatórugója a munka és a tőke világrendszerének ellentéte, a szocializmusnak és a kapitalizmusnak világméretű küzdelme. A Nagy Októberi Szocialista Forradalommal elkezdődött a szocialista világrendszer kifejlődése, megindult a szocialista és a nemzeti felszabadító forradalmak korszaka, a gyarmati rendszer felszámolásának és egyre több nép szocialista útra térésének korszaka. A szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé vált. De a szocializmus és kapitalizmus, az új és a régi világméretű harca nem a csatamezőkön dől el. A szocialista országok a nemzetközi politikában a tőkésországokkal a békés egymás mellett élésre törekednek.

Az Európai Béke és Biztonsági Konferencia után létrejött enyhülés légköre nemcsak Európát, hanem az egész Földet is kell, hogy áthassa. A fejlett tőkésországokban az enyhülés ellen kibontakoztatott akciók aggodalmat keltettek az országok többségében. Sokan attól tartottak, hogy az enyhülés elleni aknamunka következtében visszazuhan a fejlődés a hidegháborús szintre. De *az enyhülési folyamat erejéről* és mély gyökeréről tanúskodtak az események. A Szovjetunió és a szocialista országok kezdeményezései, javaslatai, a béke és biztonság legfontosabb problémáira terelték a figyelmet, és ezért előrehaladást lehetett elérni a legbonyolultabb nemzetközi problémákban is. Jó visszhangot váltott ki a Szovjetunió új kezdeményezése, hogy az ENSZ közgyűlése nyilatkozatot fogadjon el az enyhülési folyamat elmélyítéséről és megszilárdításáról és határozatot hozott a nukleáris háború veszélyeinek elhárításáról. A leszerelés kérdéseinek nagy horderejét a világ országainak többsége ma már felismeri. A szocialista országok képviselői pedig hangsúlyozottan szólnak a tervezett leszerelési világkonferenciáról, amelyet előkészíthet az ENSZ jövő tavaszra összehívott, a leszereléssel foglalkozó rendkívüli ülésszaka.

2. Az egyházi nemzetközi élet jellegzetességei

Az emberiség legdöntőbb kérdéseit segíti a szolgáló egyház magatartása, amely Jézus Krisztust követi *a felebaráti szeretet világméretű megnyilatkozásaiban.* Ma arról a teológiai alapról értékeljük az egyházi nemzetközi élet jelenségeit, hogy korszakunk döntő problémáit látva, mennyiben segítették és szolgálták az egyházak és keresztyének az egész emberi együttélés rendjét, hogyan és miként volt szeretetük az ember és az emberiség iránt, a nemzeti és nemzetközi aktuális feladatok megoldásában.

Az EVT 1976-ban Nairobiban és az LVSZ 1977-ben Dar-es-Salaamban tartott nagygyűléseiről és az egyházi nemzetközi élet eseményeiről *Dr. Káldy Zoltán* püspök részletes értékelést és összképet adott mind az egyházi sajtóban, mind a lelkészi kar előtt. Ezekre utalva, most csak a tendenciákat és irányvonalakat húzom alá.

Noha az EVT nem egységes, hanem sokféle erő feszül benne, mégis az emberiség alapproblémájának helyes megértése tükröződött mindazokban a határozatokban, amelyekben a nagygyűlést köszöntötte az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia Helsinkiben aláírt záró dokumentumát, értékelve az abban foglalt alapelveket. Felhívással fordult az érdekelt kormányokhoz, hogy haladéktalanul minden részletében hajtsák végre a helsinki egyezményt. E szerint az egyházaknak is fáradozniuk kell a maguk helyén azért, hogy ezek az elvek érvényesüljenek. Az afrikai felszabadítási mozgalmakkal kapcsolatban felszólította a nagygyűlés az érdekelt kormányokat, hogy tartsák tiszteletben Angola függetlenségét és területi sérthetetlenségét. Ugyanakkor elítélték Dél-Afrika fajüldözési politikáját. Az EVT tehát kifejezetten politikai kérdésekben is kereste a jó megoldást.

Az LVSZ nagygyűlése az eddiginél jobban hozzáfogott ahhoz, hogy pontosabban kimunkálja az egyház politikai és társadalmi funkcióihoz szükséges teológiai alapvetést éspedig a lutheri etika alapján. Sokak számára — így a magyar egyházi delegáció számára is — nagy örömöt jelentett William Lazareth amerikai professzor előadása. Ebben az előadásban szerepelt az a kifejezés is: igazságos forradalom. Kibira püspök ezt mondotta (az LVSZ elnöke): „A fajüldözőkkel szembeni harc nem támadó háború, hanem védelmi háború, amelyben magától értetődően az egyes keresztyéneknek az adott esetben részt kell venniük. De az egyháznak, mint egyháznak, nem kell a fegyveres harcba beavatkoznia." Igen nagy jelentőségű Kibira püspök kijelentése, mert azt fogalmazta meg, hogy a keresztyének is részt vehetnek a fegyveres harcban, amely a faji elnyomás ellen folyik. A Dar-es-Salaamban tartott VI. nagygyűlés is határozatot hozott, amelyben az LVSZ tudatja az európai biztonsági és együttműködési értekezlet belgrádi ülése iránti érdeklődését és bátorítja tagegyházait, hogy támogassák kormányaik azon akcióit, amelyek biztosítani kívánják a Helsinki Egyezmény célkitűzéseinek valóra váltását.

Az Európai Egyházak Konferenciája pedig különösen is magára vállalta, hogy ébren tartsa az egyházak lelkiismeretét az európai béke és biztonság ügyével kapcsolatban.

A Keresztyén Békekonferencia következetesen élen jár a hivő lelkiismeret ébren tartásában, a béke ügyének legfontosabb területeit illetően. Különösen a harmadik világ felé szélesül ki ez a szolgálat. Afrikai és ázsiai szolgálata is van a KBK-nak, az ENSZ-ben pedig jelentős pozíciója van a nem-kormányszintű nemzetközi szervezetek sorában. A

következő év legnagyobb egyházi nemzetközi eseménye lesz a KBK nagygyűlése Prágában, 1978 júniusában.

A világ vallásai képviselőinek ez év júniusában Moszkvában tartott békekonferenciája minden eddiginél szélesebb vallási összefogást jelentett. A keresztyénség, a zsidóság és a mohamedánizmus erősen hangsúlyozta a földi élettel összefüggésben az Isten előtti felelősséget. Mind a három világvallás tud Isten ítéletéről és arról a napról, amikor Isten számon kéri a földi életben végzett cselekedeteket. A világkonferencia célja az volt, hogy a vallásos embereket mozgósítsa a békéért, a leszerelésért, és a társadalmi igazságosságért folyó erőfeszítésekre. A hivőknek szerte a világon fel kell ismerniük, hogy minden jóakaratú ember közös erőfeszítésére van szükség ebben a munkában.

Mindezekkel a pozitív jelenségekkel szemben negatív vonások is jelentkeztek az egyházi nemzetközi helyzetben. Egyes nyugati egyházak képviselői nem nagyon örültek Nyugat és Kelet közeledésének, amelyet a helsinki záródokumentum is elő akart mozdítani. Éppen a záródokumentum tárgyalásánál intéztek támadást több szocialista ország ellen. Újra lehetett érezni a hidegháború feléledését. Egyes nyugati egyházi emberek mindig más egyházakkal és országokkal foglalkoztak, ahelyett, hogy a saját országukban fennálló társadalmi igazságtalanságok ellen és az emberi jogoknak a saját országukban való megsértése ellen tiltakoztak volna. Amikor erről beszélünk, nem feledjük, hogy mi felismertük a szocialista társadalmi rend igazságos, minden embernek emberi méltóságot biztosító, a kapitalista társadalommal szemben magasabb rendű voltát.

3. Szolgálataim az egyházi nemzetközi életben

1977-ben nyolc külföldi úton 65 napot töltöttem az országos egyházi elnökség megbízása alapján külügyi szolgálatban, amiről rövid összképet adok az alábbiakban:

A KBK Békelexikon szerkesztő bizottságának tagjaként Prágában jan. 9—11-ig voltam. „Világméretű osztályharc" címszót írtam meg az Októberi Szocialista Forradalom történelmi jelentőségéről. A lexikon kb. 1979-ben jelenik meg.

Az Európai Egyházak Konferenciája Ausztriában március 1—11-ig tartott konzultációján vettem részt, ahol a téma ez volt: „Mit tehetnek az egyházák Európa biztonságáért?" Felszólalásomban összefoglaltam egyházunk ide vonatkozó tanítását, kitérve arra, hogy mit tettünk eddig és mit kívánunk tenni a jövőben Európa biztonságáért. A konferenciáról cikket írtam az Evangélikus Élet április 10-i számában „Békében élni: emberi jog" címmel.

Május 12—15-e között az NDK-ban részt vettem a 8 egyházkerület egyesített zsinatán, ahová a külföldi vendégek sorában meghívták a Magyarországi Ökumenikus Tanács elnökét is, aki átadta a neki szóló meghívót. Alelnöki minőségben köszöntöttem a zsinatot, s részt vettem annak reprezentatív részén, valamint az állami fogadáson. Beszámolót írtam erről az Evangélikus Élet június 26-i számában „Magyar képviselet az NDK egyházainak zsinatán" címmel.

Május 15—26. között Finnországban Blázy Lajossal diakóniai delegációként jártunk. Fogadott Simojoki érsek, Kansanaho püspökkel együtt szolgáltam a tamperei istentiszteleten, ahol diakóniai munkásokat avattak. Fogadott a finn egészségügyi államtitkár és egy miniszter is. A finn diakóniai intézmények hosszú sorában tartottam előadást egyházunkról, vagy igehirdetéssel szolgáltam.

Június 10—24-ig Dar-es-Salaamban az LVSZ VI. nagygyűlésén a magyar delegáció tagjaként részt vettem. Az európai béke és biztonság téma foglalkoztatott leginkább, ennek a vitájában vettem részt.

Június 25—július 7-ig a KBK antirasszizmus bizottságának ülésén vettem részt New Yorkban. Itt eleven és politikailag jó határozatok születtek. Az Evangélikus Életben beszámoltam „Amerikai négerek vendégei voltunk" a július 24-i és „A faji kérdés világatlasza" címmel a július 31-i számban.

Október 14—22-ig az NDK-ban voltam előadói körúton: Greifswald, Rostock, Halle teológiai fakultásain, Güstrowban ifjúsági konferencián tartottam előadásokat, Schwerinben a dómban igehirdetéssel szolgáltam.

Október 24—28-ig az NSZK-ban, a Frankfurt melletti Arnoldshainban vettem részt a KBK által rendezett „magyar héten". Előadást tartottam a magyar egyházak XIX. és XX. századi fejlődéstörténetéről.

4. Tovább fejlődött helyzetünk a szocializmusban

A társadalom különböző osztályaiban és rétegeiben ott vannak a hivő emberek is, akik szívük és tudásuk szerint osztoznak az építés munkájában és az elért eredményekben az ő tetteik és erkölcsi erejük is benne van. Mi, hívő emberek nem „kívülről" nézzük a nagy országépítő munkát, hanem annak részeseként egész népünk javára dolgozunk.

Világosan látjuk, hogy az egyházaknak is a maguk szolgálatában mindig az egész embert kell szem előtt tartaniuk. Azt az embert, akinek nemcsak lelke van, hanem akinek anyagi igényei is vannak, hiszen ezen a földön él, otthona és családja van és szüksége van a mindennapi kenyérre is. Ezért mi szívből örülünk annak, hogy kormányunk minden erejének megfeszítésével fáradozik az életkörülményeik javításáért, az életszínvonal emeléséért és rendkívül körültekintő munkával győzi le azokat a nehézségeket, amelyek a fokozatos fejlődés útjában állnak.

A Hazafias Népfront mozgalmában a magyarországi protestáns egyházak szintén eleitől fogva részt vettek. A népfrontmozgalomban egy, a népünk történetében eleddig példátlan összefogás valósult meg és bontakozott ki. Mi, keresztyének is örömmel állapítjuk meg, hogy ebben a szövetségben egyházaink papjai és hívei őszinte szívvel együttműködve részt vesznek, hiszen annak célja a haza felvirágoztatása és az emberiség javának munkálása. Ez a célkitűzés egybecseng a számunkra kötelező evangéliumi paranccsal, az emberszeretet törvényével. Ez a hit, elvi meggyőződés és legszentebb történelmi hagyományaink köteleznek bennünket a nemzeti összefogásban való részvételre, amelynek keretében marxisták és Isten-hivők, jóakaratú magyar emberek, világnézeti különbözőségekre való tekintet nélkül elfogadják egymást munkatársként, úgyannyira, hogy közöttük gyümölcsöző együttműködés alakulhatott ki.

Örülünk annak, hogy olyan társadalomban élünk, amely lehetetlenné teszi az egyéni tőke felhalmozódását, amely nem a kevesek gazdagságát, hanem a kollektív jólét felemelését tervezi és valósítja meg. Tudjuk, hogy ez csak a társadalom strukturális változása révén valósulhatott meg oly módon, hogy hazánk a szocializmus építésének útjára lépett. Abban a tudatban élünk mi egyházi emberek, hogy ebben a vonatkozásban mi is jelentős segítséget tudunk nyújtani gyülekezeteink tagjain keresztül egész társadalmunknak.

A lelki vigasznyújtás, és az etikai alapok erősítése mellett jelentős szerepe lehet az egyháznak az egészséges közszellem és tudati tényezők kialakításában. A társadalomnak egy bizonyos rétege, mondhatjuk a

gyülekezetekhez tartozó hivőknek is ezeket, figyel arra, amit az egyháza, a lelkésze mond. Így volt ez a termelőszövetkezetek létrehozásánál a falvakban és a politikai kibontakozás útjait kereső városi gyülekezetekben, így van ma is sok időszerű kérdés megítélésében.

Szolgálatunk ilyen irányú végzéséhez lehetőséget ad Népköztársaságunk humánus politikája, amelyet világosan kifejez országunk első államférfia, Kádár János: „Az osztályharc frontja nem a hivők és a nemhivők között húzódott és ma sem ott húzódik. A hivők — bármely felekezethez tartozzanak is — szabadon gyakorolhatják vallásukat, hátrányos megkülönböztetésben nincs részük, egyenjogú állampolgárai a hazának".

A Világosság című materialista világnézetű folyóiratban két nagyon jelentős tanulmány jelent meg a magyarországi egyházak és a szocialista állam viszonyáról. Az 1976. októberi számban Aczél György, az MSZMP Politikai Bizottságának tagja, a kormány miniszterelnök-helyettese írt cikket „A szocialista állam és az egyházak Magyarországon" címmel. Az 1977. januári számban pedig Miklós Imre államtitkár, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke írt tanulmányt „Új típusú kapcsolatok"-ról. (Az állam és az egyházak kapcsolatának alakulása Magyarországon.)

Ezek a magas szintű, tudományos cikkek lényegében az állam és az egyház viszonyával, a keresztyének és marxisták, vallásos és nem vallásos emberek együttműködésével, annak elvi alapjaival és a közös cselekvés céljaival és módjaival foglalkoznak.

Aczél György úgy beszél a szocializmusról, mint „a szeretet dimenzióinak kiterjedéséről és reális megvalósulásáról". Nekünk, keresztyéneknek világosan kell látnunk, hogy a kapitalista társadalmi rendben a szeretet gyakorlásának korlátot szab maga a kapitalista struktúra, amelyben még a legjobb keresztyének is legfeljebb „jótékonykodást" végezhetnek. Még akkor is, hogyha ez a „jótékonykodás" sok esetben nem is becsülhető le, mégis, nem lehet vitás, hogy a szocialista struktúra teszi lehetővé a diakónia, a szeretet tágabb körű és hatékonyabb gyakorlását. Éppen ennek a társadalmi rendnek a felépítéséhez szükséges a marxisták és keresztyének együttműködése.

Igen lényegesnek látjuk Miklós Imre államtitkár két megállapítását. Az egyik ez: „Államunk a tényleges adottságokat figyelembe véve, a türelem, a felelősség és a bizalom légkörében alakítja viszonyát az egyházakhoz és a vallásos dolgozókhoz". A másik pedig ez: „Szem előtt tartjuk, hogy a fő választóvonal a szocializmus építése során nem a hívők és a nem hívők között, hanem a szocializmus hívei és ellenségei között húzódik".

Két évtizedes tapasztalata alapján is ezt írja: „Az egyházak belső életében is lényeges változások következtek be az elmúlt évtizedek alatt. Nyilvánvaló, hogy az egyházaknak más a szerepük a szocialista társadalomban, mint korábban".

A kiegyensúlyozott jó viszony és kapcsolatrendszer éppen azért lehet tartós, mert nem öncélú, hanem népünk szebb és boldogabb jövőjének megteremtésére, az emberiség fejlődésére és békéjének biztosítására irányul.

Az ideológiai, világnézeti különbség és ellentétek továbbra is fennállnak. Az eltérő ideológiai nézetek és vélemények kifejtésének helye és lehetősége immár közel három évtizede az a párbeszéd, amelyet a keresztyének és a marxisták folytatnak egymással hazánkban. Így tesszük rendszeresen közös megbeszélések tárgyává a haza és az emberiség élet-

kérdéseit azzal a célkitűzéssel, hogy a közös probléma megoldása érdekében egyesíthessük erőinket. A dialógusnak azonban ezen a szinten is csak akkor van értelme és jelentősége, ha a világnézetek szembesítése nem öncélúan történik, hanem az ember ügyét, a társadalmi haladást szolgálja.

Annál természetesebb és zökkenőmentesebb a hivők és a nem vallásosak együttműködése, minél inkább létrejön a kölcsönös megismerés, minél jobban oszlanak a tévhitek, előítéletek, indokolatlan aggodalmak és fenntartások.

Hosszú volt ez az út, amíg idáig eljutottunk, nem is volt zökkenőktől mentes, de jó utat találtunk s bizakodón nézünk előre a jövőbe, mert az alapok szilárdak!

Ennek az elvi politikának az alapján folytak a mindennapi tennivalók az állam és az egyház viszonyában. Az ÁEH budapesti központjában, a protestáns főosztályban, a megyei egyházügyi titkárokban mindig korrekt partnereket kaptunk a közös problémák megoldásakor. Az élet olykor sok kérdést és gondot vet fel, de minden megoldható, ha az alapok tisztázottak. A helyi tanácsi szervekkel különösen Ajkán és Várpalotán tudtunk jól együttműködni a két új parochia építése során, de máshol is kiemelték az esperesi és lelkészi jelentések a helyi tanácsok és termelőszövetkezetek segítségét, amikor építkezésről volt szó. Hálásak vagyunk a Hazafias Népfront által rendezett papi békegyűlésekért, ahol budapesti és megyei szinten kapnak lelkészeink tájékoztatást a külés belpolitikai aktuális kérdésekről. Több esperesünk, számos lelkészünk végez társadalmi munkát a Hazafias Népfront különböző szervezeteiben és a tanácsokban. Magam tagja vagyok a budapesti Népfront bizottságának.

5. A lelkészek tudatformálásának műhelye

Diakóniai teológiánk továbbérlelése és bázisának kiszélesítése az az alapvető célkitűzés, amelynek folyamatában helyezkedik el minden esztendő LMK munkájának szolgálata. Lelkészi karunk úgyis tudja, de akik nem tartoznak ehhez a testülethez, azok számára mégis összefoglalom azt, hogy egy-egy esztendő témáit a 16 egyházmegyei LMK javaslata alapján az országos LMK választmány tűzi ki és látja el a kidolgozás számára irányvonalakkal. A kitűzött témák az illető esztendő legfontosabb teológiai, egyházpolitikai és politikai kérdéseit ölelik fel. Ezekre adnak lelkészeink választ az előadásokkal, korreferátumokkal és hozzászólásokkal.

Tovább tisztázódott és erősödött bennünk teológiai utunk kidolgozása, az egyházpolitikai és politikai döntés, ami ebből a teológiai útból következik. Egyre világosabb már mindenki előtt, s ez majdnem százszázalékos meggyőződés, hogy egyházunknak ez az egyetlen útja van, ez az egyetlen helyes teológiai irány, amelyet itt Isten segítségével közösen munkálunk.

Minden évben azt szoktuk kérni a lelkészi munkaközösségektől, hogy legyenek a dolgozatok tudományos szintűek. Itt is emelkedést értünk el: a kérést általában a lelkészi kar teljesítette, hogy értsék teológiánkat, azt próbálják továbbfejleszteni, és lássák meg feladatainkat a permanens forradalomban, tudniillik, amikor a fejlettebb szocializmus felé halad az egész társadalmi fejlődés, akkor az egyház számára felvetett kérdésekre tudjunk közösen kidolgozott és helyén való választ adni. Így a tudatformálásnak a műhelye minden egyes LMK.

Ebbe a munkába akkor nyerhetünk betekintést, ha egymás mellé állítjuk a jelentés tárgyát képező esztendőkből mind a 16 egyházmegye által kidolgozott témákat. Ezek éreztetik a lelkésztovábbképzés koncepcióját, vagy azt a teológiai stratégiát, amely meghatározta munkánk irányát.

1974-ben a következő témákat dolgoztuk ki: 1. Az emberi jogok realizálódása Alkotmányunkban és társadalmunkban. — 2. Feladataink társadalmunk népesedéspolitikájában. — 3. Részvételünk a magyar békemozgalomban. — 4. Összekötő és akadályozó tényezők a hazai ökumenizmus területén. — 5. Szolgálatunk az urbanizáció folyamatában. — 6. Hogyan teljesítsük igehirdetésünk politikai feladatát? — 7. Mit tudunk mondani a koporsó mellett?

1975-ös feladataink ezek voltak: 1. Mit jelent a felszabadulás népünk és egyházunk életében? — 2. Társadalmunk továbbfejlődésében való részvételünk a diakóniai teológia alapján. — 3. Egyházunk belső egysége és közösségtudatának továbbépítése. — 4. Kortárs prédikál a kortársnak. — 5. Békés együttműködéssel a béke világa felé. — 6. Újabb feladataink szórványainkban. — 7. Esketéssel kapcsolatos feladataink.

1976-ban országos lelkésztovábbképző konferenciák sorozatát tartottuk meg, négy főelőadással, amelyek a következők voltak: 1. Káldy Zoltán püspök: Diakóniai teológiánk és életvitelünk. — 2. Ottlyk Ernő püspök: Diakóniai teológiánk lelkészeink tudatában. — 3. Prőhle Károly professzor: Diakóniai teológiánk és az ökumené. — 4. Nagy István esperes: Diakóniai teológiánk és igehirdetésünk. E konferencia-sorozat mellett az LMK-k is elvégezték évi feladatukat a következő témák szerint: 1. Diakóniai felelősségünk Helsinki után. — 2. Nairobi tanulságai. — 3. Jézus Krisztus új közösség. — 4. Mire nem felelt még diakóniai teológiánk? — 5. Mit jelent ma a „két fillér" egyházunkban? — 6. Fokozott felelősségünk öregeinkért. — 7. Szektás gondolatok jelentkezése gyülekezeteinkben. — 8. Lelkészi munkaerő-gazdálkodás egyházunkban.

1977-ben még tart a munkaév az alábbi témabeosztás szerint: 1. Együtt az új világrendért. — 2. A munka becsülete az őskeresztyénségben, a lutheri reformációban és a szocialista társadalomban. — 3. A gyülekezet megújulása a szolgálatban. — 4. A diakóniai teológia érvényesülése az igehirdetésben a „Hanem hogy ő szolgáljon" c. igehirdetés-gyűjtemény alapján. — 5. Az evangélikusság a világban. — 6. Közös szolgálatunk fegyelmező ereje.

Ebből az összképből lehet látni LMK munkánk tendenciáját, irányvonalát. E témák kidolgozása mellett nagy energiát fordítottak a lelkészek egy-egy vasár- és ünnepnapi igehirdetési textus közös feldolgozására. Káldy Zoltán püspök prédikációs kötete nagy hatással volt a lelkészi karra és segítette őket a ma emberének szóló igehirdetések kidolgozásában.

Sokat jelentett ebben az évben egyházunk különféle munkaágainak ismertetése az egyházmegyei munkaágak előadói részéről.

Minden évben egyszer, olykor kétszer részt vettem az Északi Egyházkerületben levő 8 egyházmegyei papi gyűlésen, ott minden esetben lelkészeknek tartott igehirdetéssel, úrvacsora-osztással, majd azután előadással szolgáltam, végül pedig a lelkészekkel folytattam egyéni megbeszélést az esperes jelenlétében.

Minden évben összesítő kiértékelést végzek az egész egyházunkban folyó LMK munkáról, ami a Lelkipásztorban szokott megjelenni. A részletkérdések tekintetében ezekre a tanulmányaimra és előadásaimra utalok.

6. Az egyházmegyék

Az egyházkerületi közgyűlést megelőző valamennyi egyházmegyei közgyűlésen igehirdetéssel és felszólalással szolgáltam, és az egyházmegyék sajátos helyzetét, a konkrét problémákat a helszínen igyekeztem kifejteni. Örvendetes volt, hogy mindenütt nagy érdeklődéssel jöttek össze a gyülekezetek képviselői, telt templomokban hangzott az összkép az egyházmegyék életéről. A 8 egyházmegyei közgyűlés közül a Győr-Sopronit emelem ki, ahol az esperest beiktató közgyűlésen 50 lelkész jelent meg, s alig lehetett beférni a beledi templomba az egybesereglett hívek tömegétől. Ugyanakkor tartalmilag is jók voltak az egyházmegyei közgyűlések, az esperesi jelentések nemcsak regisztrálták a történteket, hanem hatást is gyakoroltak, irányvonalat is adtak, miként járjanak a gyülekezetek következetesebben egyházunk megtalált, kialakított és kiépített útján. Teológiai tartalmával, irányt mutató szolgálatával Dr. Nagy István esperesi jelentését, valamint Szabó Gyula és Bárány Gyula esperesi székfoglalóját emelem ki.

Az egyházmegyék vezetésének az a sajátossága, hogy tíz év alatt az esperesi kar teljesen kicserélődött, mind a 8 egyházmegyében új erők végzik a szolgálatot, egymást érték az esperesi beiktatások a jelentés tárgyát képező időszakban is. Időrendben ez így történt: 1975-ben új esperes lépett be Nógrádban: Garami Lajos balassagyarmati lelkész, Borsod-Hevesben: Szebik Imre, miskolci lelkész, újraválasztották Veszprémben Sikos Lajos, pápai lelkészt, új esperes lett Vasban: Benkő Béla, kissomlyói lelkész, 1976-ban Fejér-Komáromban újraválasztották Dr. Nagy István, tatai lelkészt, 1977-ben a Budai Egyházmegyében újraválasztották D. Koren Emil budavári lelkészt, új esperes lett Hajdú-Szabolcsban Szabó Gyula debreceni lelkész, Győr-Sopronban Bárány Gyula, beledi lelkész.

A soproni gyülekezet és a Győr-Soproni Egyházmegye képviselőinek és híveinek nagy részvételével temettem el ez év aug. 31-én Weltler Rezső, soproni lelkészt, a Győr-Soproni Egyházmegye esperesét, egyházkerületünk lelkészi főjegyzőjét, aki érdemekben gazdag veteránja volt a haladó egyházi magatartásnak. Hasonlóan nagy részvét nyilvánult meg a nyíregyházi gyülekezet és a Hajdu-Szabolcsi Egyházmegye részéről Benkóczy Dániel, nyíregyházi lelkész, a Hajdu-Szabolcsi Egyházmegye volt esperesének temetésén, ahol a szolgálatot ez év szept. 30-án végeztem el. Isten áldja meg köztünk végzett szolgálataikat! Emléküket kegyelettel őrizzük!

Az egyházmegyék életének fontos problémája a jelenben és a jövőben a gyülekezetek életének figyelemmel kísérése, a lelkészi szolgálat célszerűbb beosztása, s ahol szükséges, a gyülekezetek összevonása. Meszszire tekintő felméréssel országos egyházunk előkészítette ennek a tervét, az esperesi kar, a lelkészi kar pedig konkrét és hasznos javaslatokkal járult hozzá a probléma átgondolásához. A lelkészi munkaközösségekben évek óta szerepeltettük ezt a problémát, minden évben más-más szempontból megközelítve a témát. Azzal a közös meggyőződéssel végezzük itt feladatunkat, hogy a gyülekezetek társítását nem kell sem siettetni, sem késleltetni, hanem a reális helyzetet felismerve kell cselekedni ott, ahol erre megérettek a feltételek.

Látjuk azt is, hogy a már társult gyülekezeteknek is sok problémájuk van az új helyzetben. Számolni kell a lelkészi szolgálatok korábbi időbeli rendjének megváltozásával. De nemcsak az istentiszteletek rendjét kell újjászervezni, hanem a gyülekezet hétköznapi gondozását is. Több helyen ilyenkor visszaesik a lelkipásztori gondozás, a bibliaórák

tartása, az egyházi ifjúsággal való törődés. Éppen ezért állítottunk be az 1978-as LMK témák közé olyat, amely kifejezetten a már társult gyülekezetekben folyó szolgálattal foglalkozik.

7. *A gyülekezetek*

A gyülekezetek látogatása püspöki szolgálatom egyik legfontosabb része. Minden évben átlagban 50 gyülekezetet látogatok meg, beleértve az anyagyülekezeteket és a filiákat is. Ezeket az egyházkerületi presbiteri ülésen minden évben felsoroltam. A legutóbbi kerületi presbiteri ülés óta 1976. nov. 25. óta, tehát egy év alatt, időrendi sorrendben az alábbi gyülekezetekben végeztem szolgálatot, a budavári lelkészi funkciókon kívül:

Felpéc, Gyömöre, Kelenföld, Farkasrét, Budahegyvidék, Kistarcsa, Csepel, Nagygeresd, Őrimagyarósd, Pesthidegkút, Bpest-Modori út, Óbuda, Galgaguta, Szirák, Csorna, Győrujfalu, Nyíregyháza, Alsósima, Mandabokor, Kővágóőrs, Dörgicse, Balatonfüred, Hánta, Ászár, Kisbér, Ajka, Tata, Debrecen, Nyíregyháza, Sopron, Szombathely, Bakonycsernye, Pápa, Ajka, Csékút, Pusztamiske, Lucfalva, Balassagyarmat, Beled, Nyíregyháza, Miskolc, Diósgyőr, Újcsanálos, Pusztavám, Bokod, Celldömölk, Alsóság, Nyíregyháza, Rókabokor, Vargabokor, Nemeskér.

Ezek között a gyülekezeti események között több nagy renoválás utáni templomavatás volt, több új parochiát avattam fel. Az istentiszteletek után rendszerint rövid közegyházi tájékoztatót tartottam az egybeseréglett híveknek, egyházunk útjáról és az aktuális nemzetközi kérdésekről.

Az alapvető feladat a gyülekezetek látogatásakor az egyházvezetés és az egyház népe egységének elmélyítése. Egyházunk útját, teológiáját, mai állásfoglalását a gyülekezetek is vállalják. A Magyarországi Evangélikus Egyház gyülekezetekben él, de ezeket egybeölelte és egymásra bízta a testvériség lelke, a Jézus Krisztustól tanult szolgáló szeretet. Így tudunk a mai aktuális feladatokban egységben élni. Gyülekezeteink közegyházi felelőssége azokban a gyülekezetekben növekszik, ahol a lelkész rendszeresen tájékoztatja a gyülekezetek híveit egyházunk országos szolgálatáról, gondjairól és eredményeiről.

A gyülekezeteket e helyről is kérem és hívom Isten igéjének hallgatására. Az egyház népének az Igéből kell élnie. A Szentlélek az Igén keresztül munkálkodik és az Ige által kapcsol össze bennünket Jézus Krisztussal. Általa pedig erőt kapunk a szeretet gyakorlására mind az egyházban, mind a családban, mind a társadalomban. Az új élet lehetősége az úrvacsorában tárul ki előttünk. Az új élet nyitottá tesz a világ felé. Így lesz az úrvacsora egyszerre a hitébresztés munkálójává és az emberért érzett felelősség elindítójává. Ha azt akarjuk, hogy híveink örömmel jöjjenek templomainkba, nekünk lelkészeknek kell alaposan tanúskodnunk az ige üzenetéért, hogy a ma emberének nyelvén szólaltassuk meg és a ma embere kérdéseire adjunk választ.

A gyülekezeti ifjúsági munka fontos szolgálati águnk. Ezt akkor végezzük helyesen, ha a hozzánk jött fiatalok megértik a Jézus szeretetével szolgáló egyháznak a hangját, ha láthatják, hogy keresztyén hitük indítást ad a társadalmi szolgálatok vállalására is. Ha kialakul annak a mai evangélikus fiatalnak lelkülete, aki követi Jézus megszólító szavát, és tudja, hogy hitének konkrét cselekedetekben kell gyümölcsöt teremnie. Éppen ezekre a problémákra gondolva tűztük ki 1978-ban azt az LMK témát, amely az egyházi ifjúsági munka helyes végzésére akar

irányvonalakat adni. A döntő az, hogy helyes elvi-teológiai alapról végezzük ezt a szolgálati ágat.

Utánpótlási gondjainkon akkor tudunk enyhíteni, ha a gyülekezeti ifjúsági munkából kerülnek ki fiatalok, akik egyházunkban a szolgálatot vállalják. A Teológiai Akadémia ifjúsága keresi a kapcsolatot a gyülekezetekkel mind a teológus napok rendezése, mind a szupplikációs szolgálatok révén. Gyülekezeteink szeretik fiataljainkat. De joggal lehet hiányolni azt, hogy kellő számú teológust küldenének a Teológiai Akadémiára. A jelentkezések többnyire egyéni indítékúak, pedig nyilván jobb lenne az eredmény, ha lelkészeink és gyülekezeteink nagyobb gondot fordítanának arra, hogy a maguk körében felkészített fiatalt irányítsák a lelkészi pályára.

Ugyanez érvényes a diakóniai munkás-képző tanfolyamra is, akiket szeretetintézményeink számára képezünk ki. Az első év kezdeti nehézségein túljutott a tanfolyam munkája, most már a második évben tartanak. A létszám azonban csekély. Kérem egyházkerületünk népét, hogy a gyermekek és öregek ápolásának nehéz, de szép munkájára küldjenek jelentkezőket.

8. A köszönet szava

Köszönjük kormányunknak, hogy kész volt továbbfejleszteni az állam és egyház jó viszonyát a népi-nemzeti egység jegyében. Gyülekezeteinkben is nagy örömmel olvasták mindazt az eredményt, ami Kádár Jánosnak, az MSZMP Központi Bizottsága első titkárának, Aczél György miniszterelnök-helyettesnek, Miklós Imre államtitkárnak nyilatkozataiban kifejezésre jutott. Ezt a gesztust nem lehet másképp fogadni, mint a szocialista társadalom fejlődésének még készségesebb és hűségesebb támogatásával. Biztosítjuk államunk vezetőit, hogy a jövőben is mindent elkövetünk, hogy társadalmunkat és a világbéke ügyét odaadóan szolgáljuk.

Erről a helyről is tisztelettel és szeretettel köszöntjük Dr. Káldy Zoltán püspök urat abból az alkalomból, hogy egész egyházunk számára újabb megbecsülést hozott, amikor az év elején a kolozsvári Teológia díszdoktorává avatta, nyáron pedig az LVSZ Dar-es-Salaamban tartott VI. nagygyűlésén a végrehajtó bizottságnak tagjává választották, majd pedig megjelent nagysikerű igehirdetés-gyűjteménye „Hanem hogy Ő szolgáljon" címmel. Életére és szolgálatára Isten gazdag áldását kérjük!

Köszönöm elnöktársamnak, Dr. Mihály Dezső egyházkerületi felügyelőnek értékes testvéri szolgálatát, s kívánjuk, hogy a betegágyról minél előbb hozza vissza Isten gyógyító szeretete a mi körünkbe.

Köszönöm az Egyházkerület minden tisztségviselőjének, az egyházmegyei és gyülekezeti elnökségeknek, a presbitereknek egyházszeretetét.

Külön is köszönöm Kőszeghy Tamás püspöki titkárnak és Giczi Ferencné tisztviselőnőnek tíz éven át megtapasztalt szorgalmukat, hűségüket, kiváló munkájukat, amellyel nagyban segítették szolgálatomat.

Jelentésem végére érve Istenre irányítom a figyelmet, aki gondoskodó szeretetében tartja egész világunkat, benne egyházunkat és gyülekezeteinket. Feléje szálljon a hálaadás: „Aki pedig mindent megtehet sokkal bőségesebben, mint ahogy mi kérjük vagy gondoljuk, a bennünk munkálkodó erő szerint: azé a dicsőség az egyházban Krisztus Jézus által nemzedékről nemzedékre, örökkön örökké. Ámen" (Ef 3, 20—21).

D. Dr. Ottlyk Ernő
püspök

Az Istenhez való viszony Ady költészetében és életében

II. rész

Ady Isten-költészete *nem* osztható *előrehaladó* szakaszokra. Erre az eredményre jutunk, akár a nagyjából megállapítható keletkezési sorrend szerint nézzük a verseket, akár az istenes ciklusok belső felépítésére figyelünk, vagy az egyes kötetek idevonatkozó átfogó képét hasonlítjuk össze. Istenes költészete nem hasonlítható röppályához, amelynek felemelkedő íve, tetőzése és lehajlása van. Inkább a *tenger hullámzása* adhat rá hasonlatot: egyik hullám váltja a másikat, néha tajtékosan, viharosan a magasba csapnak, máskor kisimulva, végtelen békével fénylenek a napfényben, vagy szembetorlódnak, egymásba olvadnak, de a tenger mozgásának soha nincs ívelő grafikonja, sem befejezettsége. Ady istenes líráját nem lehet periódusokra tagolni, a különböző fázisok szinte mind egyszerre vannak jelen kezdettől végig. Hullámzó tengert látunk.[59]

Hasonlítható Ady Istenhez való viszonyának a verseiben jelentkezése *sok húrú* hangszerhez, melynek hol egyik, hol másik húrja szólal meg, gyakran egyetlen versben többféle húr is. A megszólaló hangok között nemegyszer disszonancia van. Egymásnak ellentmondó, paradox és komplementer, egymást kizáró és egymást kiegészítő sorok váltakoznak. Éppen ez adja meg istenes költészetének a soha nem nyugvó, belső feszültségét.

A leghívebben úgy tekinthetjük át versei tanúságtételét az Istenhez való viszonyáról, ha Istennel kapcsolatos versei és versrészletei világából adódó gondolatköröket, motívumokat vesszük, s ezeket *mint kerítőhálókat* ráborítjuk egész istenes lírájára.

A versek tanúsága

1. Isten: titok. Kezdhetjük ezzel a motívumkörrel. Nem véletlen, hogy A Minden-Titkok versei kötet élére Az Isten titkai ciklust helyezi. „Minden titok e nagy világon S az Isten is, ha van" (Hiszek hitetlenül Istenben). „Te, Isten, ki Titok vagy..." (A kimérák Istenéhez.) Az Isten megfejthetetlensége, érthetetlensége végigkíséri istenes verseit. „Elszökik tőlem virradatra, Velem van egész éjszakán". (Az éjszakai Isten).[60] „Én Istenem, még ismeretlen" — mondja; itt a „még" a halál előtti létre vonatkozik (Könyörgés víg halálért). „Neved sem értem, Istenem" (Az Istenkereső lárma). Még előbb: „Csak nagyszerű nevedet tudnám.' Ő várt, várt, s aztán felszaladt" (A Sion-hegy alatt).

2. A borzalmas Isten. Legmegrázóbb képe erről *A nagy Cethalhoz.* A világot tartó cethal hasonlatát Ady valószínűen a temesközi magyar

néphitből merítette[61]. A lét megtapasztalható bizonytalansága mögött Isten hatalmának és akaratának kiszámíthatatlansága rejlik. Hasonló az *Isten, a vígasztalan*. Nem lehet vígasztalanabb Isten-kép ennél a jéghideg, közömbös Istennél: „S egy fagyott Nap az ábrázatja. Úgy forgatja a mindenséget, mintha unott játékot űzne... Egyetlen és borzalmas Isten." Másutt „hideg Valóság"-nak nevezi, „szerelmetlen"-nek (A szerelmetlenség Istenéhez). Isten irányító akarata: „kegyetlen" (Láttam rejtett törvényed). Egyszer megkérdezné Istent: „Vajjon kínomban kedve telt-e?" (Rendben van, Úristen) Ha lehet ezt az Isten-látványt még fokozni, hát a *Vulkánok és szívek*-ben a költő megteszi: az emberi nem nyomorúságából feltörő kérdésre „Az ostromolt Ég csak mosolyog."

3. A könyörületes Úr. Az evangélium Istenéhez is eltalált Ady. Mintha más valaki írná, mint a fenti sorokat, pedig ugyanaz a lélek vall *Az Uraknak Ura* versben. Érdemes végigolvasni, túl hosszú idézet kívánkoznék ide belőle. Másutt: „Adjuk Neki hittel magunkat, Ő mégis csak legjobb Kísértet" — a „kísérő" értelmében (Menekülés az Úrhoz)[62] Az Isten mosolyának van a fentebb idézett könyörtelen változatával szemben másféle, szerető, együttérző rezdülése is. A *Tovább a hajóval* versben kétszer ismétlődik ilyen értelemben a refrén: „De bizonyos, hogy mosolyog az Úr". Életküzdelmeink közepette felénk sugárzik az Isten mosolya. „Ő ismeri ezt a rossz gyermeket, az Embert, az ős javíthatatlant": Isten *megértő* szeretete jelentkezik itt, 1 Ján 3,20 értelmében. Az Isten jóvoltát tükrözik azok a sorok is, amelyekben — nem is egyszer — Ady az Istent az élet és az öröm Istenének vallja (A vidám Isten, Az Isten harsonája).

Isten e két arcának, a borzalmasnak és a könyörületesnek *az ellentéte között hányódik a költő.* Egyetlen versen belül is ránéz a két Isten-arc: *Az Isten balján.* Ezt a kettősséget éli át *A Sion-hegy alatt*-ban. Néha két egymásra következő sor is adhatja feloldás nélkül az ellentétet: „Nem nagyon törődik velünk, De betakar, ha nagyon fázunk." (Menekülés az Úrhoz)

4. Az Isten után való vágyódás mégis egyértelműen sír fel nem egy verséből. Közvetlenül az istenes versek előtti időben: „Pogány rímek, muzsikák között Szomjazok valami örököt" (Pap vagyok én). Aztán következnek az Isten-sóvárgás nagy versei: *Imádság háború után; Szeress engem, Istenem; Álmom: az Isten.* Még a borzalmas Istenről szóló verséből is kisír ez a vágy: „Végy engem hátad közepére, Hogy két gyönge lábam megálljon" (A nagy Cethalhoz).

Megrendítő, amikor kételyei és kétségei közül kicsap ez a láng: „Hiszek hitetlenül Istenben, Mert hinni akarok..." S olvassuk csak tovább, hogyan „áhítja" Istent! (Hiszek hitetlenül Istenben) „Éhezem, Uram, a jókedvedet, Szomjazom nevetésed" — mondja Annak, aki „szent Istene a kacagásnak" (Könyörgés egy kacagásért). „Szívemben, idegimben Kiabáló, nagy lárma Téged keres, Fölség..." (Az Isten-kereső lárma). Az *Istenhez hanyatló árnyék* pedig nem más, mint az önmagával viaskodó lélek vágyakozása az Istenben való hitre.

5. Az Istennel való belső találkozás és az Isten-szeretet ünnepi órái ott fénylenek több versében. Az *„Ádám, hol vagy?" és* még inkább *Az Úr érkezése* az Istennel való találkozás átélésének nagyszerű lírai kifejezése. Az Isten iránt felgyúló szeretetének jellemző megfogalmazása: „megtelek Isten-szerelemmel" (Álmom: az Isten). Hasonló hang visszatér az utolsó években is: „De életemnek megszabóját Szeretem forró párázással S most szeretem csak igazán. Óh, hőségek kincse, nagy Isten, Milyen drága lettél most nekem... És szeretlek a rettegésnek Soha még

nem volt gyönyörében váltig..." (A gyávaság istenessége) Isten-szeretetének szép sora, melyet kétszer is ismétel ugyanabban a versben: „Számban nevednek jó íze van" (Köszönöm, köszönöm, köszönöm).

6. A hit mellett a kétely végigkíséri verseiben az Isten valóságát. Már a kezdő istenes vers, melyről a Kohóban című fejezetünkben szóltam, a *Sötét vizek partján,* megpendíti Ady Istenhez való viszonyának az alapjellegét: „Néhányszor, már-már, szinte hittem, Néhányszor megjelent az Isten." A „már-már", „szinte hittem" szavak utalnak a hite kérdőjeleire. A kételkedő hit, hivő kétely állító és tagadó vallomásban számos alkalommal fakad fel verseiben. Nekünk, mai olvasóinak, nem szabad az ellentétpárnak az egyikét sem elhagyni vagy felnagyítani. A költő lelkében egyszerre él mindkettő: „Te vagy ma a legvalóbb Nem-Vagy, Ős magyar névvel: az ős-Állat" (Szeress, engem, Istenem) Isten az ősi substancia[63]: minden dolog és jelenség végső alapja, lényege — ezt mondja a második sor. Ellene feszül az első sorban a „Nem-Vagy" megjelölés Istenről, de ennek meg újra ellentmond a „legvalóbb" jelző. Nem lehet feloldani az itt jelentkező paradoxont: fogadjuk el így, mert ebben a szétválaszthatatlan kettősségében igaz Ady hitére nézve.

Szembeszáll Istennel a *Rendben van, Úristen* versében, s mégis közbeszúrja: „S nem tudom, ő van-e valóban?" A feltételes mód — „ha van" — belekúszik olyan Istent sóvárgó versébe, láttuk, mint a *Hiszek hitetlenül Istenben.* Hasonló sor: „Ki létlenül is leglevőbb" (Istenhez hanyatló árnyék). „Van Isten" — vallja a *Menekülés az Úrhoz*-ban, s a következő versszakban meg így szól: „Higyjünk hát a van-vagy-nincs Úrnak". Más kettősség: „Kisségünkre gondolsz talán, De lehet, hogy nincs is ott aktánk Fölségednek az asztalán" (Beteg ember fohásza).

Nem számoltam össze, de egyértelműen tagadó verssor Istenre nézve — magamnak a legnagyobb meglepetés ez — igen kevés van Ady költészetében. A tagadó mondatok közé tartoznak a Nihil-t, a Semmi-t valló sorok is. „Egy való van: a Nincsen" (A Nincsen himnusza). „Sorsintézőm a Semmi legyen... Arám: a hideg Semmi" (A békés eltávozás). Földessy, Ady leghívebb részletes kommentátora, megjegyzi: Ebben „a versben többször előforduló ‚Semmi' Ady transzcendens életérzéséből fakadó képzet".[64]

7. Más lapra tartoznak Ady Isten-azonosításai. Csupa nagybetűs szavak következnek itt Ady versszótárában: az Élet, az Élet igazsága, az Idő, Rendelés (végzet), Sors, Harc, Halál. (Ének a Visztulán, Az Isten harsonája, Az Idő rostájában, Hiába hideg a Hold, Ésaiás könyvének margójára, Harcos és harc, A Halál pitvarában). Ezek az azonosítások részben költői szimbólumok, de nem egy esetben jóval többek annál: *a mindenütt és mindenben jelenlévő Isten tapogatózó megsejtése.* A mindenható Isten az élet és halál ura, igazságot osztó hatalom, a történelem, végzet, sors néki engedelmeskedik. Néha egészen világossá válik, hogy Isten *fölötte* van ezeknek a valóságoknak, különbözik tőlük. A halál esetében lásd például *A vidám Isten* és az *„Ádám, hol vagy?"* verseket. Az ajándékozó Isten jelenlétét köszöni meg nagy hálaadó versében: „Ma köszönöm, hogy te voltál ott, Hol éreztem az életemet" (Köszönöm, köszönöm, köszönöm). Isten cselekvő, ható jelenlétét fejezi ki a két híres sor is: „Az Isten van valamiként Minden Gondolatnak alján." (Az Isten balján)

8. A legmerészebb azonosítása még hátra van: „Az Isten: az Én" (Az Isten balján). Neki „nincs más Istene, nincs,... Mint hős, kijátszott énje, Gőg-ura" (A veszélyek Istene). Ehhez illik mindjárt a következő versből: „Megtelvén buzgó áhítattal Szent Magamhoz imádkozok" (A megunt csa-

tazaj). „Istenülő vágyaimba ki látott?" — mondja másütt (Ki látott engem?) Az istenülő ember képzetét több Ady versben megtaláljuk: Tegnapi tegnap siratása; Ésaiás könyvének margójára; A nagyranőtt Krisztusok.

E jelenség paralelljét a Biblia első lapjain látjuk: az ember legalapvetőbb kísértése, az Istentől való elszakadás lényege az „olyanok lesztek, mint az Isten" gondolata (1 Móz 3,5). Ady Istenhez való viszonyában ez a legtávolabbi pont az Istentől, de ez is csak hullámzás, és nem végleges állapot.

Merőben más dolog, amikor Ady arról szól, hogy Isten a szívében lakozik. Ez nem a saját lelkének azonosítása az Istennel, hanem az Istennel való kapcsolata színhelyének a jelzése. „Hallom, ahogy lelkemben lépked... Szívemben már őt megtaláltam" („Ádám, hol vagy?") Világos a megkülönböztetés: „Bennünk él s be jó hinni benne" (Az Uraknak Úra). Ilyen értelemben használja magáról „az Istennek viselőse" (a hasonló című versben). Továbbá: „S megbékült szíved Istennek áldott, terhes szűzleánya" (Köszöntő az életre). Különbséget tesz a szíve és az Isten között a Követelő írás sorsunkért-ban is.

9. *Megint másféle lelki hozzáállás: ügyének az Isten ügyeként való felfogása.* Már az *„Ádám, hol vagy?"*-ban jelentkezett ez a gondolat: ha néha győz, Isten győzött a költő dolgában. Ady követeli Istentől a melléje állást *A kimérák Istenéhez* versben. A „kimérák" az ő költői álmai.[65] „Az én ügyem a te ügyed". Most dől el, „Hogy ér-e ez valamit, Mit együtt kezdtünk és akartunk." Hasonló vers a Bosszús, halk virágének. Élete végén visszatekint: „Ő hitt bennem és kiválasztott" (Követelő írás sorsunkért). Isten kiválasztotta költői hivatására, bízott benne, a tehetségében és feladata teljesítésében.

Az ószövetségi próféták küldetéstudata módosult Adyban ezzé a meggyőződéssé. Mintha egy modern Jeremiás próféta panasza szólalna meg és figyelmeztetné Istenét könyörgő sürgetéssel: Jer 15,10.15; 20,7. Természetesen nem azonos volt a feladatuk: Jeremiásé Isten igéjének hirdetése. De Ady sajátos küldetését a magyar nép életében mi Isten kezéből vesszük.

10. Az Istennel perbe szálló Ady lép elénk a következő motívumkörben a verseiből. A pajtási hang, melyet gyakran használ Istennel szemben, a vele való kötődés — ahogyan nevezi —, még nem perlekedés, sokkal inkább közvetlenség. Istennel társalkodó tónusában van valami, ami emlékeztet Luther Istennel való kapcsolatára. Persze, Luther hangnemében mindig lehet érezni a gyermeki hit bizodalmát. Ady részéről a bizalmaskodó hangvételben ellenben a partneri viszony egyenrangúsági érzete jelentkezik többször. Ennek ellenére Adytól is kaphatunk ösztönzést a bizalmas közeledésre Istenhez, ami a lutheri hit öröksége.

Az Istent kihívó Ady már másképpen beszél. Felelősségre vonja Istent az élet sok jajáért *A rémület imájá*-ban. Isten rántja vissza az Embert a felemelkedésből — mondja az *Ésaiás könyvének margójára.* A *Kicsoda büntet bennünket?* és a *Mai próféta átka* szinte őrjöngve tombol az Ég ellen a világháború nyomorúságai láttán. A *„Te előtted volt"*-ban nyelvtani merészségű istenkáromló sor: „Nem utáltalak meg — bennünket". Az igealakból „Téged" következnék, de a költő átvált: „bennünket", a már tárgyalt Isten-azonosítással. Ennek felel meg a vers befejezése is: „S éltem csak akkor csapnám hozzád, Ha nem orcám volna az orcád."

A *Vulkánok és szívek*-ben is vád szól az Isten ellen. A legmegrázóbb a *Követelő írás sorsunkért.* Nem élhette a saját sorsát, ahogyan szerette volna. „Add ide, Isten, a sorsomat... Hallod, uram, hallod-e, hallod?!"

Ady soha nem használt felkiáltójelet; tudatosan tette, amint elmondta. De most itt felkiáltójelet tesz a háromszoros, egyre dörömbölőbb „hallod" után. Ebbe az egyetlen felkiáltójelbe sűrítette az összes elmaradt felkiáltójelét, így adva rendkívüli súlyt a kiáltásnak.[66]

11. A bűnbánó zokogás. Isten nevének említése nélkül fogja el többször a megbánás: *Sírni, sírni, sírni. Az ős Kaján*-ban így vall: „... van egy anyám: szent asszony. Van egy Lédám: áldott legyen... S lelkem alatt Egy nagy mocsár: a förtelem." Betegségét Isten ostorának érzi magán zülött éjszakáiért: *Uram, ostorozz meg.*

Ide kívánkoznék teljes terjedelmében a *Seregély és galamb.* De csak egy sorát idézem: „Az nem én voltam, az nem én voltam". Ez a szembefordulás a „benne lakozó bűnnel" — ahogyan Pál apostol mondja — Róm 7,15 vallomását juttatja eszünkbe: „nem azt cselekszem, amit akarnék, hanem azt teszem, amit gyűlölök". *A mentő glória* című versét meg így kezdi: „Jönnek, jönnek, jönnek elébem Bűnös múltamnak évei Gyászfátyolosan, feketében." Ahogyan előbb a „sírni" négyszeres ismétlődése a megbánás eláradását, itt a „jönnek" monoton ismétlése a bűntudat fokozódó rázuhanását jelzi.

Az alázatosság langy esőjé-ben az ember Istennel szemben való legnagyobb vétkét gyónja meg: „Nézd, ahogyan fejem lehajtom. Szánom minden dölyföm, Uram." A *Vezeklő vigadozás zsoltára* a szomorúságát vallja „rút bűnnek" az Élet Istene előtt. Megrázó önirónia a *Könyörgés víg halásért:* a halál óráján „Érezzek egy bolond fölségest: Szépen éltem, sok-sok jót adtam". A *Ne sújts bénasággal* versben egy szánandó, szomjazó lélek vergődik Isten előtt, az Ő síró fia. A Kain-ember megölte benne az Ábel-énjét (Kain megölte Ábelt). Végül említsem *A Patyolat üzeneté*-t, az egyik legmegrendítőbb zokogását?!

A bűntudat, bűnbánat *negatívja* is jelentkezik némely versében, elenyésző számban. Ilyen a következő részlet: „Akármi is történt, Vezekelni nem tudok, Vezekelni nem tudok." (Ki elveszti harcát)

12. Az életújulás vágya és küzdelme ismételten feltör verseiben. A fehér lótuszok ennek a vágynak a képi megfogalmazása. Kevésbé ismert verse *Az elsőség jósága.* Az emberben rejlő kettősség küzdelmét fejezi ki (erre már felfigyeltünk a Seregély és galamb-nál): „Ha jó vagyok, hátam mögött Jár valaki s azért vagyok. S ha rossz vagyok, Valaki elébem szökött." Ugyanide vág *A megújkozott ember.* Egybecseng az *Egy kevésnyi jóságért* és a *Jóság síró vágya.* Az utóbbi vers négyszeres refrénje: „Milyen jó volna jónak lenni".

13. A szeretet valósága ott van verseiben és az életében is. „Küldjétek a szívemet holtan Valakihez, nem tudom, kihez, Akihez a legroszszabb voltam." (Harcos ember szíve) Ez a vers egyetlen nagy bocsánatkérés mindenkitől, akit harcai közben valaha megbántott. Földessy visszaemlékezése: „Adyval barátkozásom idején számos *egyes* esetét tapasztaltam az ő sokakhoz való igaz szeretetének. Sokszor megrótt dedikációi is a legmelegebb szívből, a legőszintébben jöttek; valóságos lelki szükséglete volt, hogy a szeretetét vagy háláját nyilvánítsa."[67] Rokon vers, *Senki élőnek ellensége.* Szeretné szétosztani önmagát mások javára az *Adjon Isten mindenkinek*-ben. *A tavasznak alkonyata Ady*nak egyik legemberölelőbb verse.[68]

Mások szenvedését veszi magára *Az én virág-halmom* című versében. Hasonló érzést fejez ki *Az idegen arcok.* A világháború idején, „milliók hullásakor" született az *Áldozás piros kedvvel:* „Tudom én jól, én jó Istenem. Mi ilyenkor az óhajtásod. Élni, élni hiteket osztva, Élni, élni s

éltetni tudni." Ezt végzi *Az ősz dicséreté*-ben is. Itt vallja, hogy „millió-kért élhet egynehány" Csinszkának szól „az adhatás gyönyörűségéről" (Akkor sincsen vége), de megint kitágul szeretete: „A harcos ember... csak azért él néha magának, Mert így lehet az övéivé, Jövőt küzdő fia a Mának" (Harcos és harc). Ugyanebben a versben: „Örömöm a szenvedőké, S mindenkié a szenvedésem". Ezen a két soron I Kor 12,26 cseng át tudatlanul. Ezzel már elértünk a következő motívumkörhöz Ady Isten-költészetében:

14. Isten és a forradalom. Az Ady-kutatás nem figyelt még fel kellőképpen arra a jelenségre, hogy Ady következetesen másképpen szól a társadalmi forradalommal kapcsolatban a klerikális egyházról, és másképpen az Istenről. Élesen támadja publicisztikájában társadalmi vétkeiért az egyházat[69], de Istent soha nem állítja a visszahúzó erők mögé. Nála az Isten mindig forradalmár. Figyelemreméltó egybehangzás ez a legutóbbi évtized keresztyén gondolkozásában világszerte jelentkezően a „forradalom teológiájával". Isten — vallja Ady — mindig az elnyomottak, a kisemmizettek, a szegények mellett áll és értük harcol.

Jellemző verse erről *Az Isten harsonája. A hőkölés népé*-ben a magyar nép részére kér Istentől forradalmi biztatást elnyomó urai ellen. Az *Új s új lovat* versben az „új ló" az emberiség mindenkor új vezérlő eszméje, melyet Isten ad az előrehaladásra, de a „nagy Nyíl", a történelmen végighúzódó háborúk mindig kilövik alóla. „... ültesd szebb lóra az embert, Hadd vágtasson tovább."

Másként áll Ady Krisztussal az emberiség jelenéért és jövőjéért folyó küzdelemben. Krisztus nem tudta elhozni az emberiség földi megváltását. Alakját megsokszorozza tehát, s Krisztusoknak nevezi, akik a nyomor, a társadalmi elnyomás és szenvedés ellen küzdenek (Igaz, utcai álmok; Szent Lélek karavánja). Egy strófa *Az izgága Jézusok*-ból: „Vörös Krisztusoknak izgága, Tavaszi hadja várunk, várunk, Mert a világ megszenvedett, megérett, S jussára méltó: a világra." A *Gyűlölet és harc* mottója: „Ének karácsony ünnepén". „Ma a bilincses millióknak Éhnyavalyás, kínos élete gyászol S újra megátkoz téged, Csalárd legenda, bethlehemi jászol, Hazug fölkentség, ál szeretet." A „fölkentség" utalás a „Messiás", Felkent névre: hazug Messiás az, aki nem hozott szabadulást földi bilincsekből, éhségből, kínokból. „Ál", nem igazi szeretet az övé. Ezzel máris a következő motívumnál vagyunk.

15. Ady Jézus-képe. A földön járt Jézus alakja tisztán tündöklik verseiben. A betlehemi Gyermek könnyezve tekint a papék megejtett cseléd-lányára, aki kidobta a hóba újszülöttjét (Kató a misén). „Jézus volt a Jóság S a nagy, szent türelem" (A Jézuska tiszteletére). „Jézus is szerette, szegény, Kezét tartni a bűnös fején" (A bűnök kertjében). Ugyanebben a versben: „Óh, bűneim, bár csak megtartanátok Annak, aki megbocsátni tud". A Hegyi Beszéd dicsérete — és sajnálása a háború gyilkolására gondolva — több versében visszatér: *Új marquisk nyak-tilója; A szenvedésnél többet.* Az utóbbi versben a „hője, hava" a Hegyi Beszéd „évezredeken" is átsugárzó forróságát és tisztaságát jelzi.[70]

Még az istenes versek nagy felrajzása előtti évben írta Ady talán legszebb Krisztus-versét: *Júdás és Jézus.* Jézus az ő számára a szent poéta, akinek szavaira rezonál benne a költői érzés, de követni nem tudja, mert „pénzes gyönyöröket" hajszol. Az utolsó években újra visszatér Jézusnak ez a megnevezése: „Költők költője... Kiben istenien oldódnak meg Legemberibb, legalázóbb igák." (A nagy Hitető.)

Ezzel a Jézus-képpel együttjárt — gondoljunk csak vissza a vallástanára, felfogására — a korában szokásos történeti kétségbevonás. Ritka

ugyan az olyan kifakadás, hogy „Eltépik a Jézus-legenda-rongyot" (Megállt a sors), mert Ady lelkében a történeti megkérdőjelezés nem vont le semmit Jézus alakjának a hatásából. Szépen mutatja ezt a *Volt egy Jézus* című verse.

Jézus személyének igazi emberi értékelését jelenti Adynál a már említett szóhasználat: a mások javáért, a jónak az érvényesüléséért küzdő embereket Jézusoknak, Krisztusoknak nevezi. „Be szép, ha nem is igaz, hogy ment: Virágosan, szamárháton és sírva... Ilyen szomjas szívekkel járják Azóta is, és pálmák nélkül Gyorsult kálváriáját Az Életnek s mit tőle kapni, Szamárháton annyi, de annyi Vitéze a Jónak." (A szamaras ember)

16. A gyermekkori áhítat és annak ellentéte is felidéződik a verseiben. A jelenébe ható emlékezésnek egyik legszebb darabja a *Krisztus-kereszt az erdőn.* Karácsonyi hazalátogatásakor született az *Egy régi Kálvin-templomban.* Aztán ismét egy másik karácsony odahaza: „Talán-talán jobb volna Mégis csak visszaesni (ti. a gyermeki hitbe — V. I.), Betegen is a Krisztust, A régi Krisztust keresni." (Egy megíratlan naplóból). Három évvel később, 1911 decemberében szülőfalujában a gyermekkori karácsonyi hangulat a hatéves kisfiú ajkára adja az Isten-dicséretet (Kis, karácsonyi ének). Pünkösdi emléket idéz a *Szent Lélek ünnepére.* Ellenkező előjelű *A gyermekség elégiája,* amely a nagykárolyi serdülő évek kényszerű templomjárására is utal a piaristáknál: „Korai templom-járás, Ravasz, bús erkölcs-vermek..."

A legszebb verse ebben a motívumkörben a *Szelíd, esti imádság.* A gyermekkori imádságot újra fogalmazza felnőtt lélekkel, hogy a végén szó szerint mondja el: „Adj csöndes éjt szüleimnek..." és így tovább. Nem lehet az álmatlansággal küzködő Adynak ezt a gyermeki bizodalmú imáját megrendülés nélkül olvasni: „Ne ülje szívemet, Nyomorék szívemet Az ébrenlét lidérce, Rettenetes lidérce."

17. Bibliai szövegek tükröződése verseiben. Mindenekelőtt olyan verseket sorol fel, amelyeken bibliai részletek ütnek át: Mammon-szerzetes zsoltára (Zsolt 137); Absolon boldog szégyene (2 Sám 18,6—9); Az Úr Illésként elviszi mind (2 Kir, 1—11); „Ádám, hol vagy?" (1 Móz 3,8—9); A Sion-hegy alatt (Zsolt 20,3 stb.); Ruth és Delila (Ruth könyve; Bir 16,4—21); Küldöm a frigy-ládát (2 Móz 25,10—22 stb.); Kain megölte Ábelt (1 Móz 4,1—16); Élet helyett órák (Énekek Éneke); Ésaiás könyvének margójára (a feldolgozott helyek sorrend szerint: Ézs 21,11; 24,8.4; 28,21; 27, 1—3.); A nagy Hitető (a cím alatt zárójelben: „Elolvasandó Máté Apostol evangéliuma. Beleszőtt bibliai helyek: Mt 16,21; 26,3—4; 28,62—66); Virágos karácsonyi ének (3 Móz 5,7); És most már (az 5. versszakhoz: a próféták könyvei); Ugrani már: soha (Mt 2, 1—2. 11—12); Minden az életért (Jób 2,1—7).

Bibliai mottójú versek (a cím után zárójelben a mottó lelőhelyét adom) „Örvendezz, ifjú, ifjúságodban" (Préd 12, 1); A gyülekezet sátorában (2 Krón 1,6); A megőszült tenger (Jób 41,31—32); Dühödt, halálos harcban (Jer Sir 1,20):, Bosszús, halk virágének (Zsolt 71,9—11); Istenhez hanyatló árnyék (Zsolt 109,23); A kényszerűség fája (Mt 7,16); A Hóseás átka (Hós 9,14; 13,1); Hal helyett kígyót (Mt 7,10); „Te előtted volt" (Jer 23,1); A titok arat (Jel 17,3.5a); A csodák föntjén (Jel 8,10—11; 9,1.6); Nem csinálsz házat (1 Krón 28,2—3); A szétszóródás előtt (Dán 11,21.23.24); Nincs itt ország (Joel 1,4). — A felsorolásokban teljességre nem törekedhettem.

Ady a bibliai történetet, képet vagy szövegrészt *transzparensként használja,* hogy azon át a maga lelkét, életét, költői sorsát és népének a

helyzetét láttassa; mint kürtön át a saját kiáltását továbbítja. Néhány példát veszek. *Absalon boldog szégyene:* Léda foglya lett a költő. *Az Úr Illésként elviszi mind:* „ég és föld között", a szépség magányos magasságaiban fut az élete. *Küldöm a frigy-ládát:* szívét küldi a költő „véreinek", a „dübörgő ezreknek", szövetségre. *Ésaiás könyvének margójára:* a háború kitörésekor a kétségbeesése. *A csodák föntjén:* a Jelenések Könyve-beli hét angyalhoz kapcsolja a nyolcadikat, saját költői „Láz"-át, látomásos állapotát.[71] *Nincs itt ország:* 1914 januárjában a háború megrendítő előérzete.

Vannak viszont olyan versek a felsoroltak között, amelyekben *a Szentírás szava eredeti értelmében szólal meg,* a költő által személyesen megragadva: „Ádám, hol vagy?", A Sion-hegy alatt, Istenhez hanyatló árnyék. Az ószövetségi próféciákat a népére alkalmazó versek között is találunk több, a bibliai szöveg eredeti értelméhez hű, törésmentes megszólaltatást.

Ady tudatosan folytatta — sajátjává formálva és fejlesztve — *a magyar reformáció* prédikátorainak, költőinek *biblikus beszédét,* költészetének bibliai vonatkozáson kívüli területén is. A régi magyar nyelvezetet elég híven őrző Bibliájának, főként az Ószövetségnek, állandó olvasásával annyira teleszívta magát a bibliai nyelvvel, hogy ez nem biblikus verseiben is sok helyen érezhető. A Beteg századokért lakolva versében például az egyetlen „bosszú-bor" bibliai hátterű szókapcsolaton kívül nincs bibliai utalás, mégis a Károli-Biblia szövegének veretét érezzük az egészen. Lehetne más verseit is említeni.

Adynak sok alkalommal szinte úgy szolgált a Biblia *textusul* a készülő verséhez, mint az igehirdető számára a prédikációjához. A kéziratot meghatározott időpontra várta tőle a szerkesztő, kézbe vette egyébként is forgatott Bibliáját, valamelyik részlet megragadta, inspirálta, átizzította a lelkét. E körül az ige körül jegecesedett a kristály, a vers —, ahogyan a barát és műértő mecénás, Hatvani Lajos sejti, hiszen betekinteni a műhelybe ő sem tudott.[72]

18. Az Isten rendelése — ez a motívum alapvetően határozza meg Ady Isten-képét. Isten azt tesz, amit akar, s minden történés mögött az ő kifürkészhetetlen, sőt szeszélyes döntése húzódik. „Mi táncolunk a nagy Kéz alatt" — mondja már egyik korai versében (A nagy Kéz törvénye). Még az istentagadását is Isten akarta, hogy aztán visszaforduljon hozzá és kegyéért könyörögjön (Rendben van, Úristen). Ennek a versének különben minden mondata kérdőjellel végződik, és a „Ki akarta?" — kérdésekre a címben és az utolsó sorban említett „Úristen" a válasz. „Itt egy nagy Valaki kormányoz" — értelmetlenül, kegyetlenül (Egy avas kérdés). Isten rendelésének a gondolata nemcsak az ilyen keserű, ellene lázadó versekben olvasható, hanem a szerető Istenről szólóban is „Szemem: övé volt, kezem: keze, Mindent ő végeze." (Az Uraknak Ura). Isten mindenhatósága tetszés szerinti gyakorlásának a rajzát adja *A menekülő élet*-ben „Szabálytalan Szabály" — mondja itt, amit „rendetlen rend"-nek nevezett már előbb az *Egy avas kérdés*-ben. S erről a kíméletlen isteni rendelésről vall a *Láttam rejtett törvényed:* Isten „kegyetlen kórusa" zeng a világ felett. „Egy-egy köved nagyon talált És sohasem válogatott, Melyik fa pusztul, melyik marad épnek. Láttam, Uram, akkor rejtett törvényed: Hogy mit csinálsz, azt te tudod." Viszont Isten világkormányzásáról szóló gyönyörű hasonlatú versében azért könyörög: „Hadd nézzek bizodalommal Borzasztó dübörgésű szekeredre... S ne vigye soha irtózat Örvény-szélére gondolkozó fattyad." (A csillag-lovas sze-

kérből) Mindenesetre az Isten megfejthetetlen rendelkezése Ady költészetében inkább a „borzalmas Isten" alakjához kapcsolódik.

Itt kell tárgyalnunk Ady „predestinációs hitének" a kérdését, ahogyan az Ady-filológia emlegeti.[73] (Ezt a felfogást igazolni látszik, hogy Ady többször említi publicisztikájában saját meggyőződéseként „a kálvinista predesztinációt".[74]) Ez azonban tévedés. Utaltam már tanulmányunk első részében (Előzmények: 2. pont alatt), hogy Ady hittankönyve jól fogalmazta a predestináció lutheri és kálvini biblikus tanát, de a költő e tannak teljesen szekularizált, a közhitben élő, deformált változatát vélte keresztyén tanításnak. A predestináció a reformátorok értelmében *az üdvösségre* vonatkozik, és nem azonos *a végzet kényszerével,* amilyen értelemben a költő használja.

Ezt a téves értelmezését néhány sorával mutatom meg, csak példaként idézve: „Az eleve-elrendelés zúg, Ha én fájdalmasat kiáltok" (Az én sírásom). „Úgy szeretnék szabad úr lenni, De éltem, sorsom ki van mérve" (Szeress engem, Istenem). „Szabva kegyetlenül a nagy Élet-kertben Mindennek sorsa van" (A kényszerűség fája).

A világháború alatt, élete utolsó éveiben szaporodnak a végzet-versek: Nótázó, vén bakák; Torony az éjszakában; Már előre rendeltettem; A Mindent hurcolva; Vigasztaló beszéd álmaimban; Levél a sorsomhoz. De biztatást is tudott meríteni küldetése jövőjére e hitéből: „Most tél van s szegény mag-magam Megnémítva és behavazva Rendeltetés hitével Őrzöm meg tavaszra, Igazimnak sarjadásáig." (Mag hó alatt)

Ehhez a motívumkörhöz csak annyi megjegyzést füzünk: Isten mindenhatósága és gondviselése rejtélyének a keresztyén értelmezésére nem juthatott el a költő.

Vallomások

A versek tanúságtételét vessük most össze néhány megnyilatkozással, mely Ady Istenhez való viszonyát érinti. Az Isten-versek érlelődésének Párizsban csak *Bölöni György* volt a tanúja. Megjegyzései mutatják, hogy nem csupán idegenül, de ellenérzéssel figyeli Ady istenes érdeklődését. Ezt számításba véve kibonthatjuk közléseiből a tényállásnak megfelelő valóságot. Már olvastuk a beszámolójából — tanulmányunk első részében (a Kohóban c. fejezet első bekezdése) — a párizsi hotelszobában lezajlott beszélgetést, amikor Ady a kofferjéből kicsomagolt Bibliáját az éjjeliszekrényre tette. Az adott helyzetben másként, mint azzal az öniróniával, nem is válaszolhatott volna Ady a meghökkent, viszolygó barátjának.

További részlet Bölöni könyvéből: „Egyszer később, amikor Istenversei újra igen bőven buzogtak, fél-tréfásan fél-komolyan, magázva és urazva, ahogyan különben életbe vágó ügyeinket intéztük, így szóltam hozzá: — Mondja csak, Ady úr, ha olyan szép Isten-verseket ír, hisz is maga abban az Istenben? — Ady gyerekesen megszeppent. Nem térhetett ki az egyenes kérdésre a válasz elől. Egyet-kettőt pislogott, zavartan elfordította a fejét, s így válaszolt: — Hiszek. — Ismerni kellett Adyt, hogy ilyenforma válaszából megítéljük a valóságot. Én ismertem. Ady tehát: nem hitt. Hivés és nemhívés között lebegett... Fekete kötéses Károli Gáspár bibliája, mely reggelenként ott hevert éjjeli szekrényén, a korsó habzó sör mellett, és amit elsőnek pakolt ki útitáskájából a szállodában, valósággal faragott képe, látható arca, bálványa volt annak az ő Istenének. Szükségét érezte, hogy bibliájával s bibliássággal tegyen bizonyságot Isten-hite mellett."[75]

Végeredményben Bölöni ugyanazt mondja, amit mi látunk, csak más szavakkal: „hívés és nem hívés között lebegett". Ebből azonban semmiképpen sem lehet azt a kategorikus megállapítást levonni, amit Bölöni kiemelten hangsúlyoz: „Ady tehát: *nem hitt*". Ha valaki nem hisz, akkor nem „lebeg hívés és nemhívés között". Különben is a leírt helyzetben, a váratlanul nekiszegezett kérdésre bizonyságtevő bátorság kellett hozzá, hogy „zavartan", „pislogva", de kimondja az ellenkező álláspontón levő barátja előtt: „Hiszek". A fenti beszámoló utolsó mondata, más összefüggésben, hangsúlyozza Ady bizonyságtevő szándékát. Egyébként ha a fenti jelenetet és Ady szavait lélektani elemzésnek vetjük alá, az eredmény megerősíti, hogy Ady ebben a beszélgetésben, az adott pillanatban, a hitét fejezte ki.

A bizonyságtétel megjelölést nem érzem túlzottnak, bármennyire szokatlannak tűnhet fel e szó használata Adyval kapcsolatban, s ebben megerősített e sorok írásakor frissen kezembe került új adat. *Czigány Dezső*, a költőnél hat évvel fiatalabb festőművész több portrét készített a költőről, s — olvassuk az Ady-képeiről most megjelent könyvecskében — „az 1904—1906-os párizsi és az ezeket követő 1907—1908-as budapesti évek Adyjának egyik legjobb ismerője volt. Sűrűn érintkeztek ezekben az években, komoly barátság és meghitt viszony fejlődött ki közöttük. Kapcsolatuk annyira közvetlen s a lelkieket legmélyebben érintő volt, hogy például Czigány, barátja hatására, valóságos vallási rajongásba esett, a költő rábeszélésére felekezetéből is kilépett, és a református hitre tért át. A keresztapaságot annak rendje-módja szerint Ady Endre vállalta."[76] A festő műtermében a meghitt baráti beszélgetések során tehát Adynak az Istennel való viszonya missziói vonzással sugárzott. Ez az adat azért is figyelemre méltó, mert Ady bizonyságtétele valamiként a keresztyén, az újszövetségi Isten-képre is kellett, hogy vonatkozzék, máskülönben miért biztatta volna barátját a zsidó vallásból való áttérésre.

A következő tanú *Révész Béla:* az istenes versekre készülődés idején a költő borozó éjszakák után, „ilyen sárral körülgyúrt tiszta hajnalokon" beszélt neki nem egyszer „a zsoltármondó kis diákról, a kántáló vándorutakról". „— Szeretem magamat ebből az időből" — hangzott a vallomása.[77]

Érdekes jelenetet őrzött meg *Lédával* kapcsolatosan Bölöni emlékezése. „Ady líráján Léda rovására elhatalmasodnak az Isten-versek... Léda megérzi a nagy vetélytársat, az Asszony mellett kísérgető élettitkot. És látja a realitás paradoxonait: kocsmagőz, pezsgőmámor, céda női örömök és az Istent kereső Ady. — Csak ez hiányzott! Most már imádkozni fog? Istenfélő kálvinista maga? Lenne ugyan mit imádkozni, de nem arrafelé, amerre maga jár,... kokottok között — mondja felcsattanva, de aztán tréfásan,... de mondja, bár már tudja, hogy Ady csökönyösen veszi épülő Isten-templomát. — Ady erősködik is, hogy imádkozni szokott. — Maga? Hisz a miatyánkot is elfeledte! — Én? — feleli tréfás sértődöttséggel Ady, és iskolásan, amint valamikor az érdmindszenti rektor tanította, elhadarja az imádságot. — Várjon, tudok én egyebet is. — És monotonon eldarálja, hogy később a Szelíd, esti imádság-ba beleszője, a falusi gyermek imát: — Adj csöndes éjt szüleimnek, adj csöndes éjt mindenkinek. Istenem, én járvakelve, felvirradva és lefekve, imádlak, mint édes Atyám. Jó atyám, viselj gondot rám. Á-m-e-en! — És az ámént játékosan, gyermekesen jól elnyújtja. — Ha nem tudok aludni, ez az én imádságom.[78]

Ez az egész jelenet magától beszél. Ady bűnbánatának a mélységét éppen azok az életmozzanatok adták, amelyekre Léda célzott. Az imád-

ságok elmondása egy ellenkező előjelű társaságban, még a leírt módon is, kétségtelenül bizonyságtevés.

Ady hitét és hitének viaskodását a kételyekkel egyaránt mutatja *két idézet a publicisztikájából.* Mindegyik mellé *odahelyezzük* ugyanabban az időben keletkezett *istenes versét.* Egybecsengenek, s a személyesebb vallomás mindig a versé.

A Nyugat 1910. febr. 1-én megjelent számában írja *Az Isten az irodalomban c. cikkében:* „Szabadgondolkodó vagyok... De nem ismerek szebb szabadgondolkozást, mint az Istennel való nyugtalan és kritikus foglalkozást. Vagy-vagy: végre valaki megtalálja, vagy véglegesen leszámol vele az emberi élet gyönyörű, elképzelhetetlenül nagy megkönnyebbülésére."[79] A Nyugat-nak ugyanabban a számában jelent meg a *Hiszek hitetlenül Istenben* verse. Hasonlítsuk össze, s a vers vallomása nyomán a prózai idézet hangsúlya félreérthetetlenül kiderül: Isten után sír ott is. Egyúttal a cikk mondata egész Isten-költészetének a jellemzőjét adja: „Az Istennel való nyugtalan és kritikus foglalkozás".

1911. aug. 1-én jelent meg írása ugyancsak a Nyugat-ban *a kétmeggyőződésű emberekről*: „Filozófiánk... hevesen, kapálózva szeretne egy kis metafizikával ölelkezni, Istent szagolunk mindenütt, s becsületesen kénytelenek vagyunk itthon — a kötelességünk is — szabadgondolkodó társaságokat szervezni — Isten nélkül." Ezt a kettősséget lelkiismerete szerint vállalja: Magyarországon „a két meggyőződés: magyarság, emberség és tisztesség" dolga.[80] Ehhez a publicisztikai megnyilatkozásához legközelebb eső időben, két hét múlva, ugyanott megjelenik az *Istenhez hanyatló árnyék.* A vers kétségtelenül elárulja, hogy a „metafizikával való ölelkezés" nem divat nála, hanem Isten a legbensőbb vágya. A cikk viszont világossá teszi, hogy az istenkeresés a lelkében nem ütközik társadalmi feladatával.

Végül *Dénes Zsófiának* adom át a szót, aki 1913 végén, 1914 elején Ady menyasszonya volt. A házasságkötés meghiúsulása után is jó barátok maradtak Ady haláláig. Ady a hűvösvölgyi akkori Park Penzióba vonult el hosszabb időre, csendre, nyugalomra vágyva. Szűk baráti társaság gyakran gyűlt össze esténként az asztalánál. Ilyenkor néhányszor „előhoztuk a régebbi Ady-köteteket — írja emlékezésében Dénes Zsófia —, gyakran ő maga szerette olvasni a ‚zsoltárosokat'... Keményen görögtek a bibliás szavak a szájában. Rekedt és idegesen megszakadó, tiszteletes úri hangja elképesztő komolysággal csapott le ránk."

Ugyanebből az időből: „Kora délután a szobájában ültem, és kívánságára a Biblióból olvastam fennhangon. Már említettem, mennyire szerette a Bibliát, az Ó- és Új-Testamentumot, Károli Gáspár fordításában. Az ő kedves Bibliáját mindig meg lehetett találni valahol az ágya közelében, az éjjeliszekrényen vagy a legközelebb álló asztalkán. Azon a bizonyos napon is meglehetősen idegesen sürgette, hogy olvassak neki az Evangéliumból." És Dénes Zsófia Ady kérésére a Jelenések Könyve első részéből olvasott: „Én, János, aki nektek atyátokfia is vagyok... (Itt következik Jel 1,9. 12—14., majd később 1,17—18. — *V. I.*) Ady az ágy lábánál, a díványon ült, nekitámaszkodott az ágy fájának, homlokát összeráncolta, sápadt volt, és szemét kicsire húzta össze, mint aki távoli képet hoz közelebb. Látta a látomást, és lélegzet nélkül benne élt."

A tél végéről is leír egy napot Dénes Zsófia. Böliniék Gellért-hegy utcai lakásán voltak együtt néhányan. Alkonyodott." — Hozd ide a könyvemet — mondta nekem. — És hoztam *Az Illés szekerén*-t. Tudtam, hogy ilyenkor ezt hívja ‚a könyvem'-nek. Az istenes verset. A Biblia-pótlást...

Meggyújtották a zöld ernyős asztali lámpát, ő fáradtan dőlt végig a díványon, és lehunyt szemmel, halkan parancsolta: — *Az Isten balján.* — Olvasnom kellett. Ezt és a többit. Imádság háború után, A Sion-hegy alatt, A nagy Cethalhoz. Valamennyit. Némán hallgatta ..., párnába fúrt fejjel, mozdulatlanul." Április elején, nagycsütörtök este Böliniéknél vacsora után ismét verseit olvasták. „Nagypéntek előestéjén természetesen csak *Az Illés szekerén* kellett."[81] Ady Lajosné szerint is a költő előszeretettel nevezte ezt a verskötetét „az én könyvem"-nek.[82]

Dénes Zsófia is azok közé tartozott, aki ezeknek a verseknek az Isten-érzését belülről nem tudták megérteni, de érzékletes leírása megjeleníti előttünk Ady igen személyes, erős vonzalmát az istenes verseihez, s azok még nem únt átélését a költő részéről.

Az eredmény

Nem ismerek még egy költőt a világirodalomban, aki ennyire mélyen, intenzíven, állhatatosan *küzdött az Isten-kérdéssel,* mint Ady Endre. Történt pedig ez a küzdelem századunk eleji, ízig-vérig modern gondolkozású ember lelkivilágában, hallatlan őszinteséggel és becsületességgel. Ady az Istenhez való viszonyában végigélte a legkülönbözőbb lehetőségeket. Talán a vallás- és egyháztörténelem sem ismer még valakit, akiben ilyen egyidejűen, egyszerre jelen voltak az Istenhez való viszony végletei, a tagadástól a forró szeretetig. Páratlan jelenség ő a hit világában, ahogyan mint költő is utánozhatatlan és folytathatatlan.

A sokféle változatban *alapvető jellemzője* Ady Istenhez való viszonyának — amint már a versei tanúsága során rájöttünk — a hivő kétely, a kételkedő hit. *A hit és a kételkedés* egyáltalában nem zárja ki egymást, sőt keresztyén szemmel nézve is összetartoznak. Gondoljunk az újszövetségi jelenetre, amikor a hitre biztató jézusi szóra ez a válasz „Hiszek!: Segíts hitetlenségemen!" (Mk 9,24) Csak azért annyira szembeszökő ez a kettősség Ady esetében, mert a végsőkig kiélezetten jelentkezik, s ritkán jut feloldáshoz. „Kinek van meg nem szakadó, ellentmondások nélküli istenhite? — kérdezi Rónay György Adyval kapcsolatban. — ...Az ilyen hit ritka ajándék, ritka kegyelem. A hit értelmi és egzisztenciális igényességével többnyire együttjár — talán szükségszerűen is — a hit drámaisága."[83]

Ady Istenhez való viszonyában a legállandóbb magatartás: *a Vele való viaskodás.* Jákób tusája jut róla eszünkbe (1 Móz 32, 21—31). Az ősatyákról szóló hagyománynak egyik legsejtelmesebb darabja ez a bibliai elbeszélés. Annyi nyilvánvaló, hogy nagyon régi elemeket hordoz magában az istenséggel találkozó ember ősi reagálásáról: küzd az áldásáért, a belőle áradó isteni életerőért.[84] Jákób történetében az éjszakai háttér és a titokzatos ellenfél óhatatlanul emlékeztet bennünket Ady éjszakai Isten-vívódásaira, a Nagy Ismeretlenre, akit meg akart ragadni. Jákób is, Ady is a nevét kérdi a Titokzatosnak, de hiába. A folytatás már nem azonos, mert Adynál nem lett vége a küzdelemnek soha az életében. *„Küzdöttél Istennel"* — ezt vehetnénk a bibliai történetből feliratnak Ady Endre Istenhez való viszonya összefoglaló megjelölésére.

Ez ismét nem tűnhet keresztyén szempontból negatívumnak. Jellegzetes mondat az Újszövetségben: „Harcold meg a hit nemes harcát" (2 Tim 6,12). Ady költészetében és életében felfokozottan és nagy ellentétek között hányódik ez a küzdelem. S azt sem lehet tudni, hogy vereséggel végződött-e, ha Isten felől nézzük. Csak Ő tudja, miként tekint

Ady örökös küzdelmére. Ki láthat bele a bennünket irgalmasan ismerő Isten gondolataiba?! Hemingway Az öreg halász és a tenger kisregénye, tudjuk, jelképes értelmű: végződhet vereséggel az emberi élet, de győzött az ember, ha mindvégig küzdött kilátástalanul is. Vehetem ezt a szimbólumot keresztyén értelemben: Ady végigvívta kilátástalannak tetsző küzdelmét az Istennel. Nem hagyta abba a birkózást. *Ennyiben* nem hasonlít ez Jákób győzelmére?!

Ady Istenhez való viszonyának ezt az összegezését nem tarthatjuk elfogult hivő értelmezésnek. Más fogalmazással és teljesen más világnézeti formában például *Révai József* is erre jutott el: „Az istenkereső Ady... az Istent is csak az istenkeresés keretein belül tagadja."[85] Más alapról kiinduló nem-hivőt is megszólaltatok: „Hol a költő, aki ilyen élesen állította egymás mellé a hit teljes lehetetlenségét és abszolút szükségét?" *Németh László)*[86] A jelenünk Ady-kutatásából: „... az istenszimbólumba a legmodernebb formában a legtöbbet tudott belesűríteni abból a hit és csüggedés közötti szüntelen vergődésből, mely küzdelmes életét végül is felemésztette." *Vezér Erzsébet)*[87] Végül *Király István* megállapítása: „Az istenhittel együtt adva volt benne (ti. az Istennel való ‚nyugtalan és kritikus' foglalkozásában — *V. I.)* az ateisták dacos *nem*-je is... Az első magyar költő volt ő, aki megélte ezt a problémát... Megélte a modern ember és isten viszonyát."[88] Ezek a megnyilatkozások abba az irányba mutatnak, ahová elértünk, anélkül természetesen, hogy a hit álláspontját igazolnák.[89]

Ady Istenhez való viszonyának *két nagy hiánya* volt, s ez a tragikuma; ezért nem juthatott el a keresztyén hit békességére.

1. Hitéből, lelkivilágából hiányzott *Jézus Krisztus.* Mint példakép, többször szerepelt gondolataiban Jézus, de *mint testté lett Igét* nem ismerte fel. Ezért rekedt meg legtöbbször a borzalmas, a kegyetlen Istennél, akinek szeszélyes, hideg, könyörtelen akarata mozgatja a történéseket. Az istenkereső ember Krisztus nélkül tovább alig juthat. Csak Jézus életében, halálában, feltámadásában néz reánk a minden ellenkező látszatot áttörő jóságos, kegyelmes isteni arc. Őbenne lett testté, „megfoghatóvá", „láthatóvá" az Isten titka: a mindent átfogó kegyelem. Az, hogy az Isten: szeretet, ezért maradt Ady számára ritka és hamar szétfoszló látomás.

És nem ismerte fel Ady Krisztusban a *Megváltót.* Sőt éppen azt hányta Jézus szemére, hogy nem szabadította meg a szenvedéstől és igazságtalanságoktól az emberiséget. Jézus halálának nem volt számára megváltó ereje; a feltámadt, élő Krisztust sem hitte. Távol maradt lelkétől az Újszövetség mondanivalója az Isten bűnbocsátó és örök életet adó szeretetéről, amely Jézus Krisztusban lett világot átfogó eseménnyé. Miért csodálkoznánk ezen?! Az evangélium igazi értelmezését nem kapta meg az egyházban, idézzük csak fel a hittantanulásáról mondottakat. S ezzel elérkeztünk az Istenhez való viszonya második hiányához, amely tulajdonképpeni oka és magyarázata a Krisztus-hiánynak is.

2. A *viva vox evangelii,* az evangélium hangzó hirdetése és *az igazi egyházi közösség* éltető eleme hiányzott Ady életéből. Magára volt utalva a Bibliájával. S a Szentírás rejtett szöveg maradhat, ha nem szólaltatják meg élő, bizonyságtevő szívek és ajkak. Ilyenekkel pedig aligha találkozott Ady. Megint csak visszautalunk gyermek- és ifjúkorának vallási környezetére, és tudatosítjuk, hogy istenkereső éveiben teljesen egyedül volt ezen a téren barátai, asszonya ebben nem adhattak segítséget. Az egyházzal mint a Krisztusban hivők közösségével, élő gyülekezettel nem került kapcsolatba. Valószínűen igazi igehirdetőt sem igen hallgathatott.

Így csak arra hagyatkozhatott, amit neveltetése során mégis kapott útjelzőként Isten felé, meg a Szentírásra, amelyet a saját élete ablakán át, tehát egzisztenciálisan nézett, de a Szentírás középpontjának, Krisztusnak, eligazító fénye nélkül.

Sokan felfigyeltek arra, hogy *dogmák* nem irányították Ady hitét. Sőt ezenfelül volt valami *ősi primitívség* abban, ahogyan ő közeledett Istenhez, noha a teljes tudatosság és a magas kultúra fokán. Szabó Lőrinc rezonált erre igen találóan „A rettenetes és gyönyörűséges Isten mindenütt jelenvalóságát úgy érezte Ady, ahogyan állat a levegőt, napot és esőt meztelen élete egész felületén."[90] Az ősi emberi természet Isten-éhsége tör ki itt a XX. század elejének a szintjén. *Ámulva állunk meg* Ady Isten-versei és Istennel kapcsolatos sorai előtt ez a magányos küszködő mi mindenre jutott el az Isten felderítésében, aminek költői megnyilvánulásai olyan sokszor nyújtottak felemelő élményt és segítséget istenkeresőknek, hivő keresztyéneknek.

Mindezek alapján nem tartom helyesnek, amikor Ady Isten-költészetét *különböző teológiai kategóriákba* próbálják szorítani. Nem mondható rá a teológia naturális megjelölés, mert átüt rajta a Szentírás, az „írott ige". Élmény-teológiának sem nevezhető, mert igaz ugyan, hogy Istenhez való viszonya élményszerű, sőt éppen ez az élményszerűség adja meg páratlan hitelét istenes verseinek, de átélései jelentős részben nem voltak függetlenek a Bibliától, Istennek abban megnyilatkozó igéjétől. Misztikának és panteizmusnak is szokták tartani Ady hivő gondolkozását. Nyelvezete emlékeztet ugyan néhol a misztikusokéra, máskor a panteizmusra, de ezekre a teológiai vágányokra sem állítható rá. Egyetlen töredék verssora elég lehet cáfolatul: „... tartod lelkünket és a mindenséget" (A nagy Cethalhoz). Így nem beszélhet misztikus és panteista. A lelke volt a színtér, ahol Istennel találkozott, vele viaskodott, és a szíve egyre tágult a „Minden" felé —, ennyi az igazság a két megjelölés nyomán.

Azt is szokták mondani — ezt már nem teológiai oldalról —, hogy „Ady istene éppen annyiféle, mint ahány versében megjelenik".[91] A versek elemzése közben láttuk, hogy alapjában véve a borzalmas és a könyörületes Isten nézett szembe vele. De ha Istenhez való viszonyának számtalan rezdülése, variációja van is, mint a tenger hullámzásának —, ez nem takarhatja el előlünk a versei valóságát: *egyetlen Isten* fordul feléje különböző oldalaival, ahogyan ezt a Szentírás emberei is megtapasztalták. A nem hivő Németh László is felismeri: „Ady istene... nem az a kényelmes háziisten, akit a felvilágosodás gyúr meg a maga használatára. Ady istene: egyetlen Isten. Kit lazán fog, kit egészen megszáll, de mindenkiben ugyanaz marad".[92]

Deus absconditus

Ady-tanulmányozásom során meglepő összecsengésre ébredtem. Rendkívüli egyezés van költészetének Isten-képe és *Luthernek* a Deus absconditus-ról írt fejtegetése között. A 42 éves Luther hatalmas erejű művének — a De servo arbitrio könyvének — vonatkozó részéhez illusztrációt nyújt, döbbenetes igazolást, Ady Istenhez való viszonya. Ady nem ismerhette Luther felfogását, de ahová saját Isten-keresésében, Istennel való küzdelmében eljutott, pontosan az a hely, ahová Luther ezekkel a teológiai gondolataival megérkezett.[93]

Luther különbséget tesz — nem ebben az iratában először — *a fenségében elrejtett és az önmagát kinyilatkoztató Isten között. A Deus in*

maiestate (Isten a fenségében) és a Deus in verbo (Isten az igéjében), ill. a Deus praedicatus (a prédikált Isten) ugyanannak az Istennek két elválaszthatatlan oldala: az egyik az elrejtett Isten (Deus absconditus), a másik a kinyilatkoztatott Isten (Deus revelatus, Deus incarnatus). „Isten az igéje által nem zárta be magát határok közé, hanem megtartotta szabadságát minden felett." Istennek önmagáról szóló kinyilatkoztatását körülveszi és beburkolja olyan működése, amely Őt előlünk inkább elrejti, mint feltárja. Meg kell különböztetnünk a verbum Dei-t és a Deus ipsé-t: más Isten igéje, és más Isten maga. „Duae res sunt Deus et Scriptura Dei", két különböző dolog az Isten és az Isten Szentírása. A hozzá nem férhető Isten ragyogása és rettenete űz bennünket a prédikált Isten karjába. Egy és ugyanazon Isten elrejtettsége és kinyilatkoztatása van előttünk Luther merész felismerésében.[94]

Próbáljuk néhány mondattal *közelebb hozni* a mai olvasóhoz a lutheri terminológiát. Istent a maga rejtett mivoltában nem ismerhetjük meg; amit mégis megsejtünk belőle a világ folyása és életünk eseményei láttán, az nagyobb részben rémületet ébreszthet bennünk Őfelőle. De ettől az érthetetlen, megfejthetetlen, fenségében rejtélyes Istentől odafordulhatunk a Jézus Krisztusban megnyilatkozó Istenhez, aki a világ és az emberek iránti szeretetéről győz meg. „Úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta, hogy aki hisz őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen" (Jn 3,16). Isten *elrejtett* lénye olyan szakadék, amelybe csak belezuhanni lehet. A Krisztus által *kinyilatkoztatott* lénye azonban menedék, ahol békességre talál nyugtalan szívünk az Ő szeretetében és hatalmában, s ahol bocsánat és örök élet vár reánk.

Ady nem találta meg a *kinyilatkoztatott* Istenhez vezető utat, mely „út" nem más, mint Jézus Krisztus megváltó személye. „Én vagyok az út, ... senki sem mehet az Atyához, csakis énáltalam" (Jn 14,6). Annál hevesebben dörömbölt az *elrejtett* Isten kikutathatatlan lényének és akaratának a zárt falán. Néhány nagyszerű pillanatban felragyogott neki a Deus praedicatus, a könyörületes Úr, aki betakarta szeretetével, de az Istenhez való viszonya tartós helyzetét a Deus absconditus-szal való küzdelme határozta meg. Gondoljunk csak vissza versei tanúságai közül külön is a borzalmas Istenről és az Isten rendeléséről szólóra, valamint a vele perbe szállóra.

A Luthertól kapott teológiai megvilágítás fényében egyszerre megértjük, hogy aki nem találja meg a kinyilatkoztatott Istent, hanem Krisztus nélkül az elrejtett Isten titkába akar behatolni, szükségszerűen beleütközik az érthetetlen, rettenetes Istenbe, s könnyen nézheti vak sorsnak, szeszélyes hatalomnak, kegyetlennek, közömbösnek. Olyan kétségbeeséssel fakadhat ki ellene, mint Ady tette nem egy versében. Bizony, Istentől az ember számára adatott, őhozzá vezető ajtó: Jézus Krisztus, a megfeszített és feltámadott, s ez csak a Krisztusba vetett hit előtt nyílik meg.

„És ha valaki — folytatja Luther — nem hallgat az intésünkre, menjen csak és harcoljon óriások módjára Istennel" („gygantum more cum Deo pugnare").[95] Ennél találóbb meghatározást nem lehetne keresni Ady Istenhez való viszonyára, mint Luthernek ez a négy és fél évszázados mondata. *Ady óriások módján harcolt az* Istennel, az Istenért. Ez a harc nem vezethetett megnyugvásra, mert nem a kinyilatkoztatott Istent kereste. És mégis — mert Istennek magának, a Deus ipsé-nek a végső titkait nem ismerhetjük, de a Deus revelatus kegyelmének a mérhetetlen nagyságát annál inkább — Adyt az Isten „megértő szeretetében" tudjuk (1 Jn 3,20). Nagyobb az Isten a szívünknél, Ady hivő kételyénél is.

Ady istenes költészetének a vizsgálása során, már a versek első megjelenése óta, jelentkezik az a felfogás, hogy Ady számára Isten tulajdonképpen nem személyes valóság, hanem *jelkép*, amelybe belesűríti érzéseit, vágyakozásait. *Hatvani Lajos* vetette fel elsőnek, hogy Ady Istene a saját lelkének kivetítése. „Minden érzéséből, gondolatából, sőt mi több minden szeszélyéből és hangulatából egy-egy Isten kél ki." Isten az ilyen ember számára talán nem is egyéb mint a megtagadott életért kárpótlást nyújtó vágyakozásnak és reménységnek megszemélyesülése. Ady, mikor már nem bírta a harcot vitézül, evvel a vágyakozással és reménységgel tölt el, s ezt a vágyakozást és reménységet hívja Isten-szerelemnek."[96]

Bölöni György hasonló módon közelítette meg Ady Istenhez való viszonyát: „az ő istene fikció: istenformába öntött életviaskodása".[97] *Földessy Gyula*, az Ady-versek kezdettől fogva legjelentősebb kommentátora, az Isten-képzetet Adynál szimbólumnak tartja, a vágyott teljes életet megszemélyesítő jelképnek. Isten Ady számára — szerinte — „olyan szó..., mely a Lét titkának összefoglaló jelentése".[98] *Lukács György:* Ady „csodavárását és kétségbeesését az Isten szimbólumába öltözteti".[99]

A mai Ady-kutatók közül kettőt idézek. *Király István:* „istenné mitizálva mint transzcendencia" jelent meg Ady előtt „az elképzelt, álmodott teljes emberi lét: az igaz emberség... Megteremtődött az a jellegzetes lírai szituáció, melyben mint rajta teljesen kívülállót fogta fel az ember önnön lényegét."[100] *Vezér Erzsébet:* Ady „a félelmet maga-teremtette mítoszokkal próbálta feloldani... Ilyen mítosz Ady maga-teremtette istene is".[101]

A meggyőződését mindenkinek tiszteletben tartjuk. Nem vitatjuk, ha Ady Isten-képzetére valaki olyan *magyarázatot* talál, mint az előbb felsoroltak. Csak az a kérdés, hogy Ady *számára* mi volt az Isten: *szimbólum*, vagy pedig néha hitt, máskor kétségbe vont, sokszor keresett, majd megragadott, többször pedig elvetett *Valóság?* Úgy látom, hogy *a filológiai eredmények* kényszerítenek az utóbbi válaszra. (Ez nem zárja ki, hogy előfordul verseiben néhol az Isten szó szimbólumként való alkalmazása.) Mindaz a megfigyelés, amelyet Isten-költészete elemzésekor tettünk, a saját vallomásai, környezetének beszámolói egyaránt ebbe az irányba mutatnak. Ady *számára* halálosan komoly ügy volt az Isten-kérdés, mint láthatatlan, emberen túli, világ fölötti hatalom, transzcendens lény mivoltának és őhozzá, Ady Endréhez való viszonyulásának a személyesen égető problémája.

S ha most újra figyelünk a marxista irodalomtudósok idevonatkozó megállapításaira, világossá válik előttünk, hogy bár fogalmazásukat természetesen és tiszteletreméltóan áthatja a világnézeti meggyőződésük, *nem mondanak ellent* a feleletünknek. Elég például, ha Király István fenti megállapításait elemezzük. Mondataiban az „istenné mitizálva", „az ember önnön lényegét" szókapcsolatok Ady Istenéhez való viszonya *értelmezésére* vonatkoznak, viszont Ady felől nézve, az ő tudatában ez úgy fest „mint transzcendencia", „mint rajta teljesen kívülálló" Isten.

A *személyesség* kétségtelen Ady Istenhez való viszonyában. Ebbe az irányba mutat Király István érdekes filológiai megállapítása is: Ady istenélményében „bent rejlő, hangsúlyozottan szubjektív jelleget visszatükrözte már egymagában a versformálás is". Az istenes versekben az egyes szám a személyragozás tipikus esete. „Két hőse volt itt csupán a

verseknek: az *én* és a *te*, az elszigetelt, önmagába zárt magányos ember s a benne élő isten."[102] Vezér Erzsébet is úgy szól Ady „megszemélyesített Isten"-éről, mint „akivel mindvégig vívódik".[103]

Földessy előzőleg idézett mondatát is más színben látjuk, ha melléje tesszük a Rendben van, Úristen című ciklusról tett megállapítását: „ezek a különféle hangulatú Isten-versek sokkal áhítatosabbak, közvetlenebbek minden eddigi ‚vallási' költeménynél, mert Adynak személyesen élményes köze van az ‚Isten'-hez."[104] Németh László pár éven belül így jut el a helyesebb megértésre: 1927-ben még azt írja, „fikció ez az Isten és nem Ady életébe hajló valóság; 1930-ban már másként látja: „Ady számára ez az Isten nem abszurdum, de Valaki, akivel személyes viszonyban van. 1936-ban még erőteljesebben fogalmaz: Adynál „a szubjektum Istennel azonosítja magát? El sem képzelhető nagyobb félreértés... Ady istene nem szétsugárzott szubjektum, hanem hátulról megragadó, egyéniségünknél hatalmasabb kényszerűség."[105]

Eldönthető kérdés Ady Istenhez való viszonyának *a szubjektív valószerűsége.* Nem volt felesleges szóba hoznunk, mert így közelebb tudunk jutni *közösen* Ady költészetének és életének a valóságához anélkül, hogy a tárgyalt jelenség *értékelésében* kinek-kinek bármit is gyengítenie kellene saját meggyőződésén. A tényállást ebben foglalom össze: Ady számára Isten a legszemélyesebb ügy volt. Egész valóját foglalkoztatta. Az Isten-versei nem költészeti motívumot, témát tárnak elénk, hanem egy ízig-vérig modern gondolkozású ember vérre menő küzdelmét az Istennel, aki az ő tudatában messze több és más, mint szimbólum.

Ady Bibliája

A Károli-Biblia *melyik évi kiadását* használta Ady? Erre a kérdésre az Ady-kutatás irodalmában nem találtam kielégítő választ. Próbáltam felderíteni.[106] Egybevetve az Ady versek bibliai mottóinak a szövegét Károli Gáspár bibliafordításának számításba jöhető kiadásaival, a pontos egyezés alapján az *1873. évi,* a Brit és Külföldi Bibliatársulat kiadásában Budapesten megjelent, nyolcadrét alakú Szentírás jön számításba. (Ennek azonos szövegű kiadásai megjelentek a következő évtizedekben is.) Valószínűen a mottó-egyezés alapján közli ennek az 1873-as bibliakiadásnak a címoldalát fényképen Vezér Erzsébet az egyik Ady-könyvében, ilyen aláírással: „Mindennapi olvasmánya".[107]

A nagyalakú, 209×120 mm-es tükrű, vastag, egy és negyed kiló súlyú példány azonban *nem lehetett* az ő sokat emlegetett kis teljes Biblája, amelyet bőröndjében magával hordozott. Ady Bibliájáról öccse, Ady Lajos, pontos leírást ad: „Velinpapírra nyomott, 16° alakú, fekete vászonkötésű Károli-biblia".[108] A velin selymes tapintású, különlegesen finom és vékony papír. A tizenhatodrész jelzés is jóval kisebb alakú Bibliára utal, mint a fenti 1873. évi és a nyomában következő, hasonlóan nagy példányok.

Hosszú keresés után — az Ady-hagyaték kéziratai és dokumentációs anyagát ugyanis több helyen őrzik — a Magyar Tudományos Akadémia kézirattárában kezembe vehettem Ady Bibliájának letépett *fedelét,* 14,5×9,5 cm-es fekete vászonkötésű táblát. Ez a nagyság egybevág Ady Lajos egyébként sem kétségbevonható adatával. Ilyen kisalakú teljes Szentírás, mégpedig az 1873. évi kiadás régi magyar szövegével először *1903-ban* jelent meg. A Brit és Külföldi Bibliatársulat adta ki Budapes-

ten, de — valószínűen a kis alakra és a különleges vékony papírra való készítés miatt — nem itt, hanem Lipcsében nyomták, Poeschel és Trepte nyomdájában. Tükre 127×79 mm, ami megfelelően aránylik a letépett bibliafedél nagyságához. Ebből az 1903. évi kiadásból *1904-ben utánnyomás* készült ugyanott, azonos méretben és szöveggel. Az 1903-as kiadásból 3000 példány, az 1904-es lenyomatból 3480 példány jelent meg. Ady párizsi bibliaolvasása idején ezekből egy volt az övé, s ezt használta élete utolsó idejéig. A két kiadás teljes azonossága miatt nem lényeges az eldönthetetlen kérdés, hogy 1903. vagy 1904. nyomatú volt-e az ő példánya.

Meghatva vettem kezembe az előkeríthető 1903-as kiadású példányt. *Ez volt hát az a Biblia,* amelyet annyira szeretett. Ebből táplálkozott és alakult Istenhez való viszonya. Ennek forgatása, olvasása ihlette istenes verseit. Ehhez ragaszkodott annyira, hogy amikor egyszer valamelyik budai kocsmában vagy egy konflisban felejtette, sürgető kérésére öccsének és egyik barátjának kétnapi lótás-futásba és tekintélyes summába került, míg valahogyan visszaszerezték. „Milyen öröm volt, amikor újra kézhez kapta!" Ezzel a beszámolóval együtt ugyancsak Ady Lajos közli, hogy a költő Bibliájának az első lapjára ezt jegyezte be: „Ady Endre vén diák kedves bibliája".[109] E beírás fogalmazása megfelel a fentiekből nyilvánvaló ténynek, hogy ez a példány nem lehetett ifjúkori Bibliája. Frissen vette: a kisalakú Biblia első — és még inkább a második — megjelenés éve közel esik az istenes versek „kohójának" az időszakához. Ebből a Bibliából később is készültek teljesen azonos lenyomatú kiadások ugyanabban a nyomdában (1908, 1910, 1911, 1914, 1916, 1918, 1921, 1923, 1925, 1928-as kiadás. — Ha ezekből valakinek van birtokában példány, kérem, értesítsen. *V. I.*)[110]

Ifjúkori Bibliájáról nem tudunk. Bibliaismerettel kapcsolatos nyomok, mint láttuk, a párizsi évek előtt is jelentkeznek itt-ott az életében. Ki kellene deríteni, hogy abban az időben a Szilágyságban szokás volt-e konfirmációkor Biblia ajándékozása.[111] Azt sem tudjuk, hogy a zilahi gimnázium legfelsőbb osztályú tanulói az áhítattartó és prédikáló tevékenységükhöz saját Bibliát használtak-e. Mivel Ady gyermek- és ifjúkorában megjelent Károli-Bibliák mind az 1873-as kiadás szövegével készültek, a költő fiatalkori bibliahasználata is ahhoz a szöveghez kapcsolódik, amelyet későbbi kis Bibliája tartalmazott.

Megismerte — bizonyára jóval később a megjelenésénél — az 1908. évi revideált szövegű Bibliát is.[112] Ezt onnan tudjuk, hogy 1918 júliusban közös rokon látogatta meg Adyt és feleségét Csucsán, Vincze Géza református lelkész. Ady „meglepően tájékozott volt — beszéli... Vincze — az egyházirodalom és a bibliafordítások terén. A revideált bibliát jól ismerte. Masznyik fordításait nem szerette, de annál inkább Károli Gáspárét."[113]

Ebből a közlésből következtethetjük, hogy Ady tudatosan maradt meg a revideált Károli-Biblia megjelenése ellenére *a régi szövegű Biblia mellett* (1912-től a revideált szövegű Bibliából is kapható volt az övéhez hasonlóan kisalakú kiadás, ugyancsak a lipcsei nyomda kiállításában). A régi magyar nyelvezet szeretete vezethette ebben. Bár Károli Gáspár eredeti fordítása szinte kezdettől fogva változtatásokon ment át, mégis a nevét viselő kiadások a századok folyamán megőrizték a régi magyar nyelv zamatát az 1908-as revízióig, így az 1873-as kiadás szövege is, amelyre — mint láttuk — Ady kis Bibliája visszamegy. Ady jó érzékét is elárulja ez a ragaszkodása a revideálatlan szöveghez, mert éppen a század eleji bibliarevízió nem volt túlságosan szerencsés munka.

Ez volt hát az a Biblia is, amelynek hűségesen őrzött, sokat forgatott, neki nagyon kedves példányát élete végén megsemmisítette.

Lássuk *az adatokat.* A leghitelesebb közlés *Ady Lajosé*, a költő öccsé, 1923-ból tehát öt évre a történtek után. Ady Lajos 1918 november második felében érkezett fel Pestre érdmindszenti tartózkodásáról. Bandit — írja — a „a 41. születési évfordulóját követő reggelen (tehát nov. 23-án reggel — *V. I.*) láttam először viszont augusztusi találkozásunk óta. Ágyban fekve, betegen és dúltan találtam. Amikor egyedül maradtunk, suttogva mondta, hogy: ‚Borzasztó éjszakám volt. Elképzelheted: a bibliámat széttéptem' — s idenyújtotta a biblia letépett fedőlapját, melyen ceruzával, reszkető betűkkel ezt írta fel: ‚Eli, Eli, Lama Sabaktani 1918 okt 23'... Mélyen megrendített a dolog, mert tudtam, hogy a biblia (velinpapírra nyomott, 16⁰ alakú, fekete vászonkötésű Károli-biblia) menynyire szívéhez nőtt mintegy 10—12 év alatt. A biblia borítékát kegyelettel őrizem. Kétszeresen szomorú emlék ez, mert ez volt Bandi utolsó keze írása." Lapalji jegyzetben hozzáfűzi: „A bejegyzés dátuma: *okt.* 23. nyilvánvalóan tévedés *nov.* helyett. Októberben Bandi még Csucsán tartózkodott."[114]

Ady Lajosné hasonlóan írja meg férje beszámolója alapján az esetet. Ady szavait öccséhez ezzel egészíti ki: „Ennyi maradt belőle. Őrizd meg." És hozzáfűzi: „Lajos fuldokló sírással megy ki a szobából. Megérti, Endre mit mond a fedélre írt szavakkal. Neki mondja, a testvérének, Krisztus urunk utolsó szavait, a feljajdulását, mielőtt a keresztfán kiszenvedett volna. Nincs tovább!"[115]

Révész Béla 1925-ben Ady Lajos közlésével szemben azt írja, hogy a költő Csucsán semmisítette meg a Bibliáját. A tanú, akivel erről beszélt, a Vonyica nevű román szolgálóleány. Ez a lány szinte gyermekkorában került a csucsai kastélyba. Hűséggel, szeretettel ragaszkodott Adyékhoz. Pesten is velük volt, gondozta, ápolta betegségében a költőt. Vele beszéltette el Révész az esetet. Egy őszi estén, Csucsán, Adyné kint járt a gazdaságban, ahol a betakarítás munkáját végezték. Ady egyedül volt otthon, „és a szobalány *éppen akkor* lépett a szobába, amikor Ady Endre a kályha előtt állott, izgatott kezekkel a fekete könyvnek, a bibliának lapjait tépte és belévetette azokat a lobogó tűzbe." Szerinte tehát hiteles a bibliafedélre írt okt. 23-i dátum: „a meghasonlásnak ez a bekövetkezése Csucsán és nem Pesten történt. Ady Endre október utolsó napjaiban jött csak fel Budapestre... Ady Lajost valószínűleg az zavarta meg a keltezés meghatározásában, hogy Ady Endre a születési évfordulóját követő reggelen közölte vele, hogy megsemmisítette szeretett könyvét, a bibliát... A biblia csonkját, a födelet magával vitte Ady Endre Budapestre."[116]

Dénes Zsófia 1940-ben megjelent könyvében Ady Lajos közlését követi a dátumban. „Istennel hasonlott meg, hadat üzent neki: olyan elviselhetetlen volt az, amit szenvedett. Úristen, mit is szenvedhetett azon az éjszakán... Beléptem a szobájába, rám emelte azt a kifejezhetetlenül szomorú Ady-szemét. — A Bibliám — csak ezt mondta, torzul, dadogva, alig is emberien."[117] Eddig a közvetett tanúk.

A dátum kérdését vizsgáljuk először. Ady Lajos precíz tanárember, bátyja költészetét igazában nem bírja felérni, de nagyon szeretik egymást. Teljesen bizonyos, hogy híven adja vissza azt a reggeli látogatást. De előtte három hónapig nem találkoztak, ezért nem lehet kizárva, hogy a költő közlése nem az előző éjszakára vonatkozik. Ady Lajos soha több-

bet nem faggatja e tett és körülményei felől a bátyját, miért tépne fel ilyen rettenetes sebet. Különösen nem kérdezhetett a dátum után, mert nem ébreszthette rá a költőt, hogy már helyes dátumot sem tud írni. Ady Lajos közlése nyomán tehát végeredményben nyitva marad a dátum és a hely kérdése.

Ady Lajos magyarázatát a dátumtévesztéssel kapcsolatban sem fogadhatjuk el feltétlen bizonyossággal. Igen nagyfokú zavartság kell ahhoz, hogy valaki a születése idejét más *hónapra* tegye, s ezt utólag, másnap, se vegye észre. Ady nem volt ilyen állapotban. Még inkább megkérdőjelezi Ady Lajos *megokolását* az a körülmény, hogy a költő nem a születés*napját* írja a dátumban, 22-ét, hanem 23-át, azaz azt a napot, amelynek reggelén öccse felkereste és átadta neki a bibliafedelet. Ha azon az éjszakán történt a Biblia megsemmisítése, automatikusan 22-e leírása következnék, annál inkább, mert az érzelmi összefüggés is ezt diktálta volna a születési évforduló nyomán.

Minden egyéb megsemmisült a Bibliából, csak az egyik fedele maradt meg, ez kétségtelen Ady Lajos leírásából is. A Biblia többi részének teljes megsemmisülését elképzelhetőbbé teszi a csucsai elbeszélés, hacsak fel nem tételezzük, hogy Ady Lajos jövetelét megelőző éjszakán a költő pesti lakásának kályhájában égette el a Bibliája lapjait. *Előttem valószínűbbnek tűnik a költő által írt dátum, Ady Lajosnak teljesen pontos leírásával együtt, de a feltételezése nélkül.* Dénes Zsófia emlékezését több mint húsz év távolából befolyásolhatta Ady Lajos leírása. Révész Béla tanújának az elbeszélése persze lehet szintén kétséges. Bizonyossággal nem tudunk dönteni, de *a kétféle dátum kérdése,* mint látni fogjuk, *tartalmi megítélés szempontjából nem is lényeges.*

A *kézírást* sokáig szemléltem a letépett fedőlap belső oldalán, s idehaza is nézem a fotókópiáról.[118] Nem reszkető betűk ezek, de fizikai és lelki erőtlenségre, gyengeségre mutatnak, ahogyan összehasonlítom a költő régebbi kézírásával. Idegroham kuszaságának, felindultságának nyoma sincs az íráson. *Mi rejlhet e tett és a kézírás mögött?*

A „meghasonlás" — ahogyan Révész Béla vagy Dénes Zsófia nevezi — nem találó megjelölés, hiszen az Istennel való belső ellentét nem új fordulat, hanem eddig is jelentkezett ismételten Ady hivő kételyében. Bölöni György magyarázatát sem látom elfogadhatónak, aki így vélekedik az esetről: „Az Isten volt a fikció, és a Halál volt a valóság. A fikció nem győzedelmeskedhetett a valóságon, a Halálon: s Ady, a volteriánus Ady, a bibliáját széttépte."[119] Erről a véleményről csak annyit: Ady számára az Isten és a halál soha nem volt két ellentétes fogalom. Ady Lajosné a közelgő halál tudatának biblikus megfogalmazását látja az írásban, melyet férjének szóló üzenetnek szánt a költő. Ez a magyarázat nem jöhet számításba.

Nézzük meg *az életrajzi hátteret.* Adyt a háború kezdettől fogva rettenetesen gyötörte. „Nekem nincs más szenvedésem, mint a háború, s nem *lehet* írnom csak akadozott lélekzet-vételeket" — írja öccsének 1916-ban.[120] A háború végén ez a lelki kínja egyre fokozódik. A csucsai levegő és csend nem segített egyre romló egészségi állapotán. Orvosa szerint az október végi Pestre jövetele után határozott sejtelmei voltak a közeli haláláról.[121] Mindehhez járult, hogy „halálos aggodalomban van szüleiért, Erdélyért." (Vezér Erzsébet)[122] November első napjaiban kisebb agyvérzés éri bénulásos tünetekkel. A forradalom győzelmét már csak rokkantan figyelheti. Ignotus sürgetésére megszületik az utolsó vers, mely a Nyugat nov. 16-i számában jelenik meg: Üdvözlet a győzőnek. Ezek a megrázó sorok tükrözik lelkiállapotát: a háborús összeomlás fájdalmá-

ban könyörög a győztes hatalmaknak kíméletért a népe iránt, „ki, íme, száguldani akar". A köztársaság kikiáltása után két nappal, nov. 18-án a Nemzeti Tanács tisztelgő küldöttsége keresi fel lakásán. Válaszbeszédét már nem tudja megírni. Csupán két szót képes papírra vetni. Beszéde ekkor már akadozik, gondolatai kihagynak.

Ez a helyzetrajz a terminus a quo és ad quem (okt. 23.—nov. 23.) között *fizikai* szempontból az első dátum mellett szól, mert november második felében már aligha tudta volna úgy leírni a bibliai igét a fedőlapra, ahogyan azon látható. De a két vagylagos dátum eléggé azonos *lelkiállapotot* keretez a költő élete végén, mind személyes sorsa, mind a végzetes háború miatt. Ebből a lelkiállapotból keressük a feleletet a tett és az írás miértjére, függetlenül a dátum megmaradó kérdésességétől.

Ady Endre a *végső kétségbeesés* állapotában lehetett *abban a megrendítő órában* önmagára és népére nézve. Ez a kétségbeesés, kilátástalanság fejeződik ki a legnagyobb felindultságot, a teljes tehetetlenség elkeseredett dühét mutató mozdulatokban, amelyekkel széttépi Bibliáját. Utána a keresztfán szenvedő Jézus utolsó kiáltása jut eszébe, Máté evangéliuma szerint (27, 46). S ennek az igének a Jézus nyelvén elhangzott szavait írja rá a valószínűen elégetett Bibliájának megmaradt fedele belső oldalára. Mosódott már a ceruzaírás, amely egyébként is, mint említettem, gyengeséget és erőtlenséget sugall mind lelki, mind fizikai szempontból: Eli, Eli, Lama Sabaktána — ahogyan én olvasom. (Ady Lajos a közlésében „Sabaktani"-nak írta az utolsó szót, melynek utolsó betűjét Ady elsietetten írta le. Inkább „a"-nak olvasható, és nem „i"-nek, ha összehasonlítjuk a költő régebbi keze írásával. A „Sabaktana" írásmód felel meg Ady Bibliája szövegének.) A szöveget idézhette fejből is ilyen pontosan. Vagy mégis ezt a lapot kikereste a megsemmisítés előtt?

Ady lelkiállapotát kutattuk előbb a tett mögött. De most egy lépéssel tovább kell mennünk. Kedves Bibliája széttépésére fogadhatunk-e el más végső magyarázatot, kommentálást, értelmezést, mint *amit Ady maga adott* ennek a sornak a felírásával?! A tett hiteles megvilágítása a költő írásával az idegen nyelvű mondat jelentése: „Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engemet!" Ady Istennel való jákóbi küzdelmének utolsó, titokzatos, borzalmas éjszakáján az Istentől való teljes, végső elhagyatottságot élte át, s ebben a mélységben az Istennel való reménytelen birkózásának kézmozdulata a Bibliájának széttépése. De azzal, hogy ráírta az üres maradványra a jézusi zsoltárigét, a tette szavakba öltözött, és utolsó Istenhez szóló kiáltásává lett.

Maga jellemezte úgy Istennel küzdő verseit egyik költeményében: „én, aki a szitkot fohásszá avattam". (A szűz Pilátus). Ennél találóbban nem is lehetne megfogalmazni azt a rendkívüli jelenséget, amit Istennel kapcsolatos verseiben, verssoraiban ismételten tapasztalunk. A bibliafedélre írt keresztfai imádsággal a Biblia széttépésének Isten elleni „szitok"-tettét Istenhez szóló fohásszá avatta. Az utolsó leírt fohászává.

S hogy a vallomását a Bibliája széttépéséről helyesen értettük meg, az a *megrendülés* igazolja, amellyel erről a cselekedetéről öccsének beszámolt.[123] Nem fölényes, az Istennek hátat fordító gesztus volt a tette, hanem a szakadék mélyéről felhangzó végső sikoly. Hitetlenül hívő sikoly Istenhez, a tőle való elhagyatottság kétségbeesésében. A legdurvább szitok, s mégis fohásszá lett: Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engemet!

Veöreös Imre

JEGYZETEK

(A jegyzetek számozása kapcsolódik a tanulmány múlt számunkban megjelent első részéhez)

59 Csupán két féléves időszak mutat egyértelműbb képet. Lásd. az 55. számú jegyzetet a tanulmány első részénél. Ezek voltak a leghosszabb „hullámok" az állandó mozgásban.

60 Az életrajzi háttere: késő éjszaka vette kezébe a Bibliát; reggel, ébredve, hiába kap a lelkében átélt Isten-közelség után: szétfoszlott.

61 Schreiber Sándor, Ady Endre A nagy Cethalhoz című versének képzettörténete. Irodalomtörténet. 1969. 607., 610.

62 Földessy Gyula, Ady minden titkai. Budapest, 1962. 253.

63 Földessy, i. m. 86.

64 Földessy, i. m. 162.

65 Földessy, i. m. 135.

66 Földessy, i. m. 298.

67 Földessy, i. m. 101. — Hasonlóan nyilatkoztak Adyról más közvetlen ismerői is (Révész Béla, Ady Lajosné) a műveikben.

68 Földessy, i. m. 167.

69 Lásd. tanulmányom első részét, a 44. jegyzettel együtt.

70 Földessy, i. m. 262.

71 Földessy, i. m. 254—255. — „Csodálatos, képes rettentek" szakadtak rá e vers szerint. Dénes Zsófia közli, hogy Ady elmondta neki, ezt a verset morfiumos állapotban írta. Ady nem volt morfinista, de egy időben morfiumot is használt az idegesség ellen. Dénes Zsófia közléséhez annyit: ilyen verset nem lehet morfiumos állapotban írni, legfeljebb jóval utána, visszaemlékezve rá.

72 Hatvani Lajos, Ady. II. kötet. Budapest, 1959. 131.

73 Benedek Marcell, Ady-breviárium. Budapest, (1924). II. kötet. 130. — Vezér Erzsébet, Ady Endre élete és pályája. Budapest, 1977[2]. 510.

74 Ady Endre publicisztikai írásai. Válogatta Vezér Erzsébet. Budapest, 1977. 3. kötet 237—238. 532. és másutt.

75 Bölöni György, Az igazi Ady. (Először: Párizs, 1934) Budapest, 1974[4]. 161.

76 Horváth Béla, Czigány Dezső Ady-képei. Budapest, 1977. 42.

77 Révész Béla, Ady trilógiája. (Budapest), 1935. 88.

78 Bölöni, i. m. 240—242.

79 Ady Endre publicisztikai írásai. I. m. 3. kötet. 237—238.

80 I. m. 340—341.

81 Dénes Zsófia, Élet helyett órák. (Először: 1940) Budapest, 1976[3]. 105., 120—121., 175—176., 184—185.

82 Ady Lajosné, Az ismeretlen Ady. Budapest, é. n. 111. — Ady Lajosné írásos nyilatkozatban ismerte el, hogy ő csak emlékeit beszélte el, és az Ady-levelesládát nyitotta meg Dénes Zsófiának, de „a toll, amely emlékeimet följegyezte, s az összekötő szöveg, amely a leveleket sorrendbe fűzi, Dénes Zsófiáé". Közli Kovalovszky Miklós: Dénes Zsófia i. m. 6. Ady Lajosné könyvének használatakor ezt a körülményt szem előtt kell tartanunk.

83 Rónay György, Az istenkereső Ady. Vigilia, 1968. febr. szám. 88.

84 Gerhard von Rad, Das erste Buch Mose. Göttingen, 1964. 280.

85 Révai József, Ady. (Először: 1940—1941.) Lásd.: Révai József, Válogatott irodalmi tanulmányok. Budapest, 1968[2]. 121.

86 Németh László, Ady összes versei. (Először: 1930) Lásd.: Németh László, Két nemzedék. Budapest, 1970. 44.

87 Vezér Erzsébet, „Üldöztetéseimben kellettél..." Világosság, 1966. márc.-i szám. 161.

88 Királyi István, Ady Endre. Budapest, 1970 II. kötet. 388.

89 Makkai Sándor nevezetes könyve (A magar fa sorsa. A vádlott Ady költészete. 1927.) hívta fel a figyelmet Adyra mint „az egyetlen magyar vallásos költő"-re. Másik mondatában: „A magyar irodalomnak csak két költője marad, aki igazi vallásos verseket írt: Balassi és Ady." Ezt a megállapítást főként bűnbánati lírájukra alapozza. Összegezése: „Ady bűnbánata és Istenélménye... a maga nemében egyetlen egész irodalmunkban." — Az egykori erdélyi református püspök tanulmánya ma is elgondolkoztató, szép olvasmány, megjelenése idején pedig hatalmas tett volt Ady helyes értékelése érdekében. Az istenes versekkel kapcsolatos megállapításaival főbb vonásaiban egyetértünk. De a kérdést árnyaltabban próbáljuk megközelíteni, és nem tudjuk vállalni a végeredményét: „A diszharmóniának végső megoldása csak a Halál lehetett, amelyben Ady az Istenhez vezető utat ismerte fel... Ez vallásos költészetének utolsó és legfenségesebb hangja, melyet folytonosan közelítő verseken keresztül... legteljesebben az ‚Adám, hol vagy?' című verse zeng ki." (Makkai Sándor, Az élet kérdezett. Budapest, 1935. I. kötet. 174., 175., 204., 191.) Megjegyezzük, hogy ez a gondolat csak egy apró „hullám" Ady Istenhez való viszonya mozgó tengerén. Továbbá: a hívő kétely, az

istennel való küzdelem jobban átfogja Ady istenes verseit, mint a Makkai Sándor által ismételten említett bűnbánat és istenszerelem motívuma.

90 Szabó Lőrinc, A Sion-hegy alatt. Ady Endre istenes versei. Budapest, (1927). 11.

91 Vezér Erzsébet, Ady Endre élete és pályája I. m. 287.

92 Németh László, A teológus Ady. (Először: 1936) Lásd.: Németh László, i. m. 64.

93 Martin Luther, De servo arbitrio. 1525. Német fordításban: Dass der freie Wille nichts sei. Kiadta: Georg Merz. München, 1954.

94 Luther, i. m. 107—109., 113., 15., 292—293.

95 Luther, i. m. 293.

96 Hatvani, i. m. 97. 38.

97 Bölöni, i. m. 156.

98 Földessy, i. m. 85.

99 Lukács György, Ady. (Először: 1939) Budapest, 1949. 31.

100 Király, i. m. 406—407.

101 Vezér Erzsébet, „Üldöztetéseimben kellettél . . ." Idézett cikke 158.

102 Király, i. m. 399.

103 Vezér Erzsébet, Ady Endre élete és pályája. I. m. 227.

104 Földessy, i. m. 125—126.

105 Németh László, Az Ady-pör. (1927). Ady összes versei. (1930) A teológus Ady. (1936) Lásd.: Németh László, i. m. 32., 44., 63.

106 Kereső munkámban igen értékes útbaigazításokat kaptam *Papp Ivánnétól*, az Evangélikus Országos Könyvtár vezetőjétől. Készséges és ügyszerető fáradozasát ezúton is hálásan köszönöm. Hasonlóképpen jó hasznát vettem tanácsainak Ady hittankönyvének felkutatásában.

107 Vezér Erzsébet, Ady Endre alkotásai és vallomásai tükrében. Budapest, 1971. 105.

108 Ady Lajos, Ady Endre. 1923. 230.

109 Ady Lajos, i. m. 230. — Ady Lajosné a beírás dátumát 1906-ra vagy 1907-re teszi. Ady Lajosné, i. m. 371.

110 A kiadásokra vonatkozó adatok: Erdős Károly, Károlyi Gáspár bibliafordításának törzskönyve. Lásd.: Károlyi Emlékkönyv. Szerk. Vasady Béla. Budapest, 1940. 48—52.

111 Nagykároly, konfirmációjának a helye, a Tiszántúli Református Egyházkerülethez tartozott, Erdmindszent és Zilah az Erdélyi Református Egyházkerülethez.

112 1929-ig párhuzamosan adták ki a magyar protestáns Bibliát a régebbi és a revideált szöveggel.

113 Ady Lajosné, i. m. 366. — Dr. Masznyik Endre 1917-ben tette közzé az Ujszövetség-fordításának első füzetét, ezzel a bevezetéssel: a régi jó öreg Károlyi-fordítás kiszolgált, és modern fordításra van szükség. Közli Czeglédy Sándor, A bibliafordítás kellékei és feltételei. Károlyi Emlékkönyv i. m. 166.

114 Ady Lajos, i. m. 230.

115 Ady Lajosné, i. m. 371—372.

116 Révész, i. m. 271—272.

117 Dénes Zsófia, i. m. 281.

118 A letépett fedelet a Magyar Tudományos Akadémia kézirattára K 9/24. szám alatt őrzi. Levélborítékban van elhelyezve, amelyen Ady Lajosné kézírásával ez olvasható: A Bandi bibliája fedele.

119 Bölöni, i. m. 162.

120 Vezér Erzsébet, Ady Endre élete és pályája. I. m. 480.

121 Dr. Pfeiffer Ernő emlékezése: Révész, i. m. 322—323.

122 Vezér Erzsébet, i. m. 524.

123 Ezt a megdöbbenést Dénes Zsófia leírása is érzékelteti. I. m. 281—282.

BÖJT 4. VASÁRNAPJA

1 Kor 10, 15—17

Örüljünk az ajándékul kapott közösségnek!

Perikópánk kulcsfogalmát a koinónia, az Út-nak ez a gazdag jelentésű szava hordozza és rejti. Kemenesalja evangélikus templomainak úrvacsorai témájú, feliratos oltárképei is vallanak arról a tiszteletreméltó erőfeszítésről, ahogy eleink próbálták feltörni ennek a szónak a kemény burkát. A mai „közösség" helyén „közlés", sőt a mi fülünk számára különösen hangzó, ma már más jelentéstartalmat hordozó „közösülés" is olvasható. Egyikkel sem szeretném helyettesíteni a fordításunkban szereplőt. Mindkettőt többet kellene magyarázni a „közösség"-nél. Arra azonban jók, hogy emlékeztessenek: a közösségnek teremtője, ajándékozója van, és ez a közösség életközösség jellegű.

A perikópa a 15—17. verset vágja ki. Ezzel a körülhatárolással világossá teszi az irányvonalat: a meghaladott kortörténeti és polemikus összefüggéseken túl az időt álló mondanivalót kell megszólaltatni, de nem „örökigazság" gyanánt, hanem úgy, hogy a mai gyülekezet életét formálja.

1. *Az úrvacsorában Jézus Krisztus közösséget teremt gyülekezetével.* Az apostol nem spiritualizálja el ezt az eseményt: világosan beszél arról, hogy ez a közösség aközben valósul, hogy a kenyeret megtörik, esznek belőle és isznak a megáldott pohárból. Ennyi a gyülekezet funkciója. De nem ezzel hozza létre a közösséget. Ebben a közösségben a gyülekezet passzív: megajándékozottként fogadja el Urának ajándékozó aktivitását. Nem is csak valamit a munkájából, indulatából, Ő maga, személyes munkájával közelíti gyülekezetét. Közössége nem együttérzési nyilatkozat, hanem magával összekapcsoló tett.

2. Ebben a közösségben *nem hasonlók örülnek egymásnak.* Jézus Krisztus azokkal vállal közösséget, akik miatt megtöretett a teste és kiontatott a vére. Közösségvállalása nyomán lett a „miattuk"-ból „érettük."

Nem a gyülekezet megy vissza gondolatban Jézus Krisztus élete eseményeinek az emlékeihez, az utolsó vacsora szobájába, a Golgotára, vagy a meghökkentő Húsvét-hajnalhoz. Jézus Krisztus éri el a gyülekezetet, miközben részesülünk a kenyérből és a borból.

Nem a gyülekezet emelkedik fel lélekben, hanem Jézus Krisztus alázkodik közénk. Csak azért van köze hozzánk és lehet közösségünk Vele! Biztosan sokkal mutatósabbnak tűnik, ahol ezt a közösséget a Lélek területére utalják. Az Út azonban nem ismer valahol szállongó Lelket: A Lélek aközben dolgozik, miközben azt tesszük, amit Krisztus rendelt: prédikáljuk és hallgatjuk a szavát, keresztelünk és megkeresztelteetünk, megtörjük a kenyeret és részesedünk a pohárból. A Lélek nem megfejeli az eseményt, hanem benne dolgozik! Pneumatikus esemény a legmateriálisabb történés is, ha Krisztus megígérte, hogy benne Ő maga van munkában!

Ebben a közösségben éli át a gyülekezet, hogy Jézus Krisztus ember-

szeretete, bocsánata nem elmélet, hanem világtávlatában is, személyre szabott és személyhez szóló.

A gyülekezet Jézus Krisztussal való úrvacsorai közösségében egyszerre és elválaszthatatlanul éli meg megítélt és megkegyelmezett voltát. Úgy azonban, hogy ebben a közösségben nem a „miattatok" keserűsége, hanem az „érettetek" ígérete és bátorítása adja a tenort.

Jézus Krisztus közösségében a mulandók találkoznak az Élővel. Így válik az úrvacsorai közösség a reménység forrásává is. Akikkel Jézus Krisztus közösséget vállalt, azokat a halál sem szakíthatja el tőle. Az Úrvacsora nem dologiasítható a „halhatatlanság gyógyszeré"-vé, de a régieknek ez a kifejezése új fényt nyer abban a reménységünkben, hogy a velünk közösséget vállaló Jézus Krisztus hatalmában van feltámasztásunk lehetősége is.

3. *Jézus Krisztus egyszerre teremti Vele és egymással való közösségünket.* Itt igazán szükségünk van az apostol ajánlotta meggondolásra. Sokszor részesültünk úgy Jézus Krisztus testében és vérében, hogy ezt az eseményt csak az „Ő és én" viszonylatában szemléltük. Újra fel kell ismernünk, hogy az úrvacsorai közösség Jézus Krisztussal nem egyéni üdvesemény csupán. Az egyik kenyér egymással is közösséget munkál. A közös ajándék egymásfelé is elkötelez. Sokszor a fordítottját gondoljuk: mintha az egyetértők közös hitvallása teremtené az egy testet. Mindenfajta egységkeresés és tanításbeli egységkovácsolás szellemi energiapocsékolássá válik, ha figyelmen kívül hagyja az ajándékozott egységet és annak az elkötelezését. *Sokszor úgy tűnik, mintha magunk sem lennénk túlságosan biztosak az ajándékozott közösség erejében.* Miért maradna el különben avatásokon, beiktatásokon az úrvacsora? Közgyűlések megúnt és mindig újra kezdett szóáradata hitelesebb biztosíték együvé tartozásunk tekintetében, mint a Krisztus ajándékozta közösség?

Sokszor úgy látszik, mintha nem is kötelezne bennünket Jézus Krisztus közössége egymás iránt. Néha egészen nevetséges jelei vannak ennek. Valahol protestáltak az oltárrács lebontása ellen, mert mibe kapaszkodik akkor az öreg és a beteg? Nem igen fogták a lelkész érvelését: ha ott sem merünk kapaszkodni egymásba, vagy ott sem vesszük észre a kéznyújtás szükségét, miféle reménység alapján merjük „kint" várni az egy test közössége jeleit? Az egymással való közösség nem minősítés és válogatás, hanem az ajándékozó Jézus Krisztus munkájának megbecsülése nyomán valósul. Hiánya megkérdőjelezi, Jézus Krisztus feloldozó közössége ajándékát elfogadtuk-e?

4. *A Jézus Krisztus által ajándékozott közösség mindig szolgáló közösség!* Amikor bennünket közelít, nem ekszt ázisba ragad, hanem feloldoz, szeretetet és reménységet ajándékoz. Amikor közössége gyülekezetet, egyházat fog össze, a szolgálat hitele érdekében teszi. Nem véletlen, hogy a Jézussal és egymással való közösségre emlékeztetés után egészen gyakorlati gyülekezeti kérdések kerülnek sorra a korintusi levélben, amelyek közül egyetlen egyet sem lehetne megoldani, ha a gyülekezet egysége nem foglalná magában a tapintatra és felelősségre vonatkozó szolgálati magatartást!

Ez az új közösség azonban nemcsak egyházi belhasználatra való. Az egy test nem zárt testület, hanem Jézus Krisztus közösséget ajándékozó, nyílt emberszeretetének eszköze. Szeretetének nyíltságából következik, hogy azokhoz is köze van, akikkel talán nem közös a hite és a reménysége. De az e téren való különbözőség felelősségének nem lehet akadálya.

Fehér Károly

BÖJT 5. VASÁRNAPJA

Zsid 2, 17—18

A főpapi szolgálat — mai szemmel

A vasárnap oltári igéje Jézus teljes kudarcával végződik, a zsidókkal való drámai párbeszéd nyomán. Hiába bizonyítja az Atyától nyert küldetését, igéjének megtartó erejét sugárzó érvekkel, el kell rejtőznie a lendülő karok és feléje zúduló kövek fenyegetése elől. Még nem jött el az óra, hogy a fölemelt kezek elől el ne rejtőzzék.

Judica vasárnapjának központi témája „az igazi főpap" bemutatása. A mai igehirdető is kudarcra van ítélve, ha feltételezi, hogy erről a fogalomról ó- és újszövetségi szóhasználattal, teológiai érvekkel, anyanyelven hangzó, ám nem anyanyelvi módon érthető gondolatokkal beszélhet. Alapigénk kínálja azokat a szavakat, amelyekre ma is könnyen felfigyel az igehallgató.

Belső célunk tehát feltétlenül az, hogy Jézusban felismerjük az „igazi" főpapot, akire ma is szüksége van a keresztyéneknek, az egyháznak, de a teremtett világnak is.

1. Testvér. Jézus úgy nézett körül ebben a világban, hogy itt testvérei élnek. Ez a látásmódja alakította tetteit és szavait, ez fogta vissza indulatait, keserűségét a bűnök és értetlenség láttán is. Egy szinten élt az emberekkel és a legközelebbiek temészetességével gyakorolta irgalmas szeretetét. Sokan éppen ezért nem ismerték fel Benne a várt Messiást, mások pedig, a kevesek, ezért tették rá egész életüket az ő követésére.

Vallásalapítók, vezérek és próféták már kortársaik között is a többiek fölé magasodnak. Minden korban, a mi korunkban is elevenen él az emberekben a készség, hogy „hősöket" alkossanak maguknak, emberfölöttivé nagyítsanak olyanokat, akik talán semmiben nem nagyobbak másoknál, hacsak nem szervezőkészségükkel és hatalmi igényükkel. Jézus hasonlóvá lett „testvéreihez", belesimult az emberi életbe, csak abban különbözött, hogy mindazt megérlelte és továbbadta, amit Isten rábízott. Szakonyi Károly mutat rá több írásában arra, hogy ha Jézus ma jelenne meg az emberek között, ma sem ismernék fel és ma sem hinnék, hogy Őbenne van a szabadulás és a megoldás. Talán jól is van ez így. Ha Jézus ma élne közöttünk, ma sem akarna mást, csak felvenni a testvérek gondját és örömét, a huszadik századi és a föld különböző pontjain különböző kérdésekkel vívódó ember sorsát.

Ez azonban most már bennünket is el kell, hogy gondolkoztasson. Lehetséges lenne az, hogy Jézus testvéreinek vallja azokat, akiket mi, mai emberek, kortársak nem vállalunk testvéreinknek?! Még meg is magyarázzuk: mások, mint mi, másképpen vélekednek az életről, más a meggyőződésük, világnézetük, nemzetiségük, fajuk, bőrük színe... Nem az lenne Jézus egyik főpapi szolgálata közöttünk, hogy ráébreszt „testvér" mivoltomra, más szóval arra, hogy kinek vagyok én felebarátja és ki az én felebarátom? A templomi gyülekezet szépen, nyugodtan ül a helyén vasárnaponként, de ha az igehirdető belelátna mindabba, ami a nyugodt felszín mögött van, családi gyűlölködések, agresszivitás, hatalmaskodás, irgalmatlanság, közösségi önzés, közöny, torz vágyak, erkölcsi megalkuvások, akarati gyengeségek, becsapások szövevényébe, alighanem abbahagyná a prédikálást vagy dadogni kezdene a szépen fogalmazott, lendületes mondatok helyett. Mindez abból ered, hogy Jézus el-

vállalt minket testvéreiként, mi azonban alig vagyunk képesek ugyanerre, egymás megbecsülésére, aktív szeretetére.

A főpap segítő szolgálata azonban ezt is lehetővé teheti.

2. *Engesztelés.* Lehet levezekléssel, bűnhődéssel is fordítani a szót. Mindenképpen azt jelenti, hogy a „főpap" teljesen tisztában van a bűn mibenlétével, súlyosságával és tudja, hogy ennek büntetését valakinek el kell vállalnia. Ez az a szolgálat, amely nem emberek között ment végbe, hanem „Isten előtti szolgálat" volt, a kereszt vállalása egészen az elhagyatottság kárhozatos átéléséig. De a nép bűneiért tette ezt, tehát a népnek is tudomásul kell vennie a történteket.

Nem élhetünk úgy, hogy mindig mindent a bűnbeesés és szövetségszegés pillanatától kezdünk újra. A bűnökért bemutatott jézusi engesztelésnek alapvetően új helyzetet kell teremtenie, minden korban újra. Nem a bűntelenség elérhetetlenségét, hanem azt a józanságot, amely a bűnt nevén nevezi, legyen az egyéni, közösségi, társadalmi vagy népek közötti bűn, és minden eszközzel megmutatja a kivezető utakat, javítási vagy tiszta lappal indulás lehetőségeit. A közösség érdekének semmibevételét, hatalmi önzést, terrort és faji megkülönböztetést, hidegháborús szellemet, fegyverekkel való fenyegetőzést éppúgy el lehetne hagyni, mint az egyéni életeket befolyásoló egyéni bűnöket, mindig csak egy-két embert érintő, de azokat összeomlásba taszító „házon belüli" vétkeket.

A Néró császárról bemutatott TV-játékkal kapcsolatban írta le egy kritikus, hogy Néro a világtörténelem „beteg lova", akin minden emberi gonoszság és torzulás bemutatható. Sajnos, nem kell Néró-ig mennie annak az igehirdetőnek, aki ismeri az emberek életét és illusztrálni akarja, hogy miért kellett Jézusnak életét adnia, hogy engesztelést szerezzen. A tény azonban az, hogy Jézus ezt megtette és mi megújulást, több szeretetet, több megértést és felelősségérzetet meríthetünk az engesztelésből.

3. *Kísértés.* Nehogy a naivitás gyanújába keveredjünk, úgy folytatódik és fejeződik be igénk, hogy megállapítja: a kísértés létezik Krisztus engesztelő szolgálata után is. A kísértő jelen van a világban, ott is, ahol semmit s em tesznek ellene és tág teret biztosítanak működésének, de ott is, ahol megfeszített erővel igyekeznek küzdeni ellene és olykor már diadalittasan jelentik be a részgyőzelmeket. Senki sem érezheti magát teljes biztonságban!

A mi korunknak is megvannak a jellegzetes kísértései. Nehéz lenne ezeket általánosságban felmérni, hiszen akkor könnyű lenne védekezni ellenük. Vannak kísértései a szegénységnek, de jócskán vannak a jóléttnek, gazdagságnak is. Ugyanígy az alacsony beosztásban dolgozónak, de annak is, aki a ranglétrán mindig feljebb kapaszkodik és egyszercsak a vezető székében találja magát. Folytathatnánk a sort párhuzamok és ellentétek felállításával, de ez mindig az adott pillanat és helyzet feladata. Általánosságban csak annyit adhatunk hallgatóinknak jótanácsként, hogy a kísértés mindig ott jelentkezik, ahol legkevésbé számítunk rá és a legártatlanabbnak érezzük a helyzetet.

Jézus főpapi szolgálata azonban erre is kiterjed. Ő abban is testvérünkké vált, hogy elszenvedte a kísértést is és ezért „nem tudunk újat mondani neki", ha segítségért folyamodunk. Ez a lehetőség azonban kötelez is minket, hogy Jézus példája és szava nyomán ellenálljunk a kísértésnek, sem egyéni, sem közösségi életünk döntéseiben ne elégedjünk meg látszatmegoldásokkal, olyan kompromisszumokkal, amelyek nyilvánvalóan nem a legtisztább és legjobb utak vállalását jelentik. Mindez szívós munkát és éber lelkiismeretet igényel tőlünk naponta.

Jézus főpapi szolgálatát így vagy ehhez hasonlóan lehetne időszerűen bemutatni úgy, hogy a hallgatók ne teológiai tételekkel, amelyeket talán már igen sokszor hallottak, hanem azzal a vággyal és felismeréssel telítődjenek meg: ez a főpap nekem is szolgálni akar, rajtam is tud segíteni!

Szirmai Zoltán

BÖJT 6. VASÁRNAPJA

Fil 2, 1—4

Alázatosak a szolgáló szeretetben

Mert így tanultuk a Krisztustól, aki nem hadiszekéren járt, isteni dicsőségének ragyogó fénye sem vette körül. Szolgáló szeretete által Isten mentő és üdvözítő szeretete fogta át a világot. Ez a szeretet a beteget egészséggel ajándékozta meg. A bűnösnek bűnbocsánatot hirdetett és az éhezőknek kenyeret osztott. Jézus tudott sírni népe hitetlensége miatt, s együttérzett azokkal, akiknek szeretteit a halál elragadta kegyetlen kezével. Halál feletti hatalmáról tanúskodott a naini ifjú és Lázár feltámasztása.

Igénk virágvasárnap *a Krisztus után járó alázatos szolgálatra szólítja fel a gyülekezetet.* Krisztus szolgálata mennybemenetelével nem ért véget itt a földön. Szentlelke által alázatos szolgálatra hív el igéje által embereket újra meg újra. Isten nemcsak direkt módon munkálkodik a történelemben, hanem emberek cselekvésén keresztül indirekt módon is. Az az ember, aki a bűnök bocsánata által a Krisztussal élő közösségbe kerül, Krisztus indulatával képes lesz arra, hogy ne önzőn csak saját javán, boldogulásán, előbbrejutásán munkálkodjék, hanem szolgálja életével szerettei és embertársai javát is. Szétesett emberi közösségekben — családi, rokoni — új szolgálati terület nyílik meg a keresztyének előtt. Népeket és nemzeteket szakadékok választanak el egymástól, generációk között feloldhatatlannak látszó ellentétek alakulnak ki, a keresztyének ezeket a szakadékokat és ellentéteket a szolgáló szeretettel hivatottak áthidalni és kibékíteni.

Jézus követésében nincs helye a gőgnek és önhittségnek. Ezért hangzik az apostol felhívása: ugyanazt akarjátok (froneó) (2,3,5) ugyanazzal az indulattal legyetek, ugyan úgy gondolkodjatok. Ez a „gondolkodás" azonos „akaraton levés" nem a teológusok teoretikus gondolkodásmódját jelenti, hanem a keresztyének mindennapi életében a körültekintést, megfontoltságot, a felebarát javát munkáló szolgálatban való egy akaraton levést.

Ez a felismerés és a szolgáló szeretet indulata vezet el annak meglátására, hogy Jézus Krisztus, az Isten Fia az uralkodás és hatalom, dicsőség és nagyság trónját felváltotta a szolgálat zsámolyával. Az örökéletet elhagyva, magára vette mulandó emberi létünket, értünk és helyettünk halálra ment. S mindezt azért, mert szerette az övéit. Isten ítélete helyett a bűnbocsánat kegyelmét hirdette. Sátán-gyermekeket Isten fiaivá formált.

Az egyház és a gyülekezet egysége a Krisztust követő szolgáló szeretet egységében van. Hatalmi törekvések, a versengés szelleme, „aki a nagyobb közöttünk" vetélkedés csak elválaszt és szembeállít.

A Krisztus után járó gyülekezet szolgálatához hozzátartozik a szeretetből fakadó figyelmeztetés. Figyelmeztetni azt kell, aki valamilyen veszedelem felé tart. Aki elvétette a helyes irányt. Aki tevékenységével akarva vagy akaratlanul az emberi élet elpusztítását munkálja.

Ehhez a szeretetből fakadó figyelmeztetéshez tartozik a megértésre hívó szó. Istentől messzefutott emberek, az Atya szeret és hazavár titeket! Akik elvesztettétek az élet célját és értelmét, az Élet fejedelménél új kezdet lehetősége nyílik meg. Az Istentől messzeszakadt élet szeretetlen, haragtartó, irgalmatlan és önmagával, meg a felebaráttal is békételen.

A vigasztalás és bátorítás szava a szeretetből fakadó figyelmeztetés szava. A reménytelennek ez reménységet ad. A gyászolónak vigasztalást. Az erőtlennek új erőt. A hitében megfáradtat a hit fejedelméhez, Jézus Krisztushoz irányítja. Örök időzavarban levő embereket, minket figyelmeztet, hogy azért adta Isten életünk idejét, hogy számoljunk vele, mert Ő majd számol velünk, ha majd az időnk itt a földön lejár. Legyen időnk meghallgatni gyermekeinket és fáradt szüleinket.

A szeretetből fakadó figyelmeztetés hangzik a hit babérain ülő, a világot, annak gondját és nyomorúságát hűvös nyugalommal szemlélő gyülekezeteink felé. Ideje már az álomból felserkenni! Isten szolgálatra hívott el ebben a világban! Ehhez a szolgálathoz tartozik az, hogy megfogjuk gyermekeink kezét és a kereszteléskor adott ígéret szerint együtt igyekszünk járni az utat Krisztus után. Ideje meghallani a sóhajtozók hangját. Akiknek senki nem készít meleg szobát. Ideje meghallani az emberibb élet után kiáltók hangját. Észre kellene vennünk a gyülekezetben azokat az öregeket, akiket majd húsvétkor sem látogatnak meg gyermekeik, mert már „leírták" őket, avagy egy karácsonyi csomaggal évente eleget tesznek gyermeki kötelességüknek —, gondolják ők.

A szeretet figyelmeztetése hangozzék szülők felé. Akik nem is gondolnak arra, hogy ő Isten helytartói gyermekeik mellett. Micsoda helytartók azok, akiknek a gyermek mindig csak útban van? Akiket zavar a televízió nézésében a gyermek millió „miért"-je. Nem elég kenyeret adni! A gyermekeink meghalnak, korcsok lesznek szeretet nélkül. Nem elég a testükkel törődni, lelkükkel is gondolni kell.

A rohanó időben egyre többen rohanunk robogó autóinkkal. Vigyázzatok a másik életére!

A szeretet figyelmeztetésével mondjuk azoknak, akik mindennapi munkájukat végzik: minden munkánkat egyszer számon kéri az Isten. Azt a pénzt is számon kéri, amit elloptam — bár rajta volt a fizetési cédulámon —, mert nem dolgoztam meg érte becsülettel. Hanyag munkám miatt olyan gépek, eszközök kerültek mások kezébe, amivel bosszúságot okoztam, vagy felebarátaimat életveszélybe sodortam.

Mivel a gyülekezet, Krisztus szeretetében és Krisztus szeretetéből él, azért lehet a szomorkodók vigasztalója, a gyengék erőssége, a kételkedők bátorítója, az elesettek felemelője.

A Krisztus után járó gyülekezet krisztusi szeretettel szeret. Itt a Krisztus által újjáteremtett emberek szeretetéről van szó. Csak a Krisztus szolgálata által megújult élet tartja fontosabbnak a felebarátot, mint önmagát. Amikor Pál igénkben a szeretetről beszél, nem szentimentális érzelgősségre gondol. A szolgáló szeretettel a Krisztustól kapott új parancsolatot tölti be a gyülekezet. Igazi közösségben a közösség tagjait a felelős szeretet kapcsolja össze. Ez a felelős szeretet összeköt az egész emberiséggel is. Ahol az önimádat ver tanyát, ott a szeretet soha nem érvényesül.

A szolgáló szeretet Krisztusra mutat és a felebaráthoz vezet. Ellene mond az önteltségnek és cívódásnak. Isten Lelke a gyülekezetet Isten munkájának eszközévé teszi. Isten megtapasztalt irgalmassága (2 Kor 1,3) irgalmasságra és szívességre serkenti a keresztyéneket mindazok felé, akik külső vagy belső nyomorúságban vannak.

A szolgáló szeretethez alázat kell. Szolgálni csak alázattal lehet (tapeinofrosüné). Az alázatos szeretet szívesen végzi el a nem látványos szolgálatot is. Amit senki nem vesz észre és nem váltja ki sokak elismerését. Mert ki venné észre, hogy egy beteget meglátogattam? Egy remegő kezet megsimogattam. Egy könnyet letöröltem. Valakinek a gyógyszert hazavittem... Avagy mégis?... Valaki éppen ezt vette észre! (Mt 25) Az alázatos szeretetből fakadó szolgálat őszinte. A legjelentéktelenebb szolgálatot is úgy végzi, mintha a legfontosabbat végezné. S amikor igen fontos szolgálatot végez, akkor is tud alázatos maradni.

Aki szolgáló szeretetben követi Mesterét, az nem nézi csak a maga hasznát, hanem a másikét is. Pál nem azt mondja, hogy a saját dolgainkkal ne törődjünk. Hanem arról szól, hogy a saját gondjainkon, örömeinken és nyomorúságainkon túl, vegyük észre a felebarát örömét, nyomorúságát és gondját is. Ha a gyülekezetben mindenki a másikra is gondol, akkor senki nem marad egyedül, senki nem lesz elhagyott, túlterhelt.

Nem mondhatjuk csüggedten: De jó lenne, ha ilyen gyülekezeteink lennének. Hol vagyunk mi ettől!? Pál is tudja, milyen nehéz ilyen szolgálatban járni. Ezért a szolgálatban előképnek Jézust állítja a gyülekezet elé. Jézus így szolgált közöttünk. Szolgáló szeretete történés és nem valami mítosz vagy ideális elképzelés a szolgálatról. A megfeszített és feltámadott Jézus Krisztus ajándékozhatja meg a gyülekezetet a szolgáló szeretet Lelkével. Az az élő Jézus Krisztus, akit a keresztyének szeretethetnek, Uruknak és Megváltójuknak vallhatnak. Az élő Jézus ajándékozza meg népét a szolgáló szeretet indulatával. A Krisztustól kapott szeretetet csak megtapasztalni és az alázatos szeretetet csak megélni lehet.

Ennek a szolgáló szeretetnek megélésére hívta el népét az ÚR.

Dr. Nagy István

NAGYCSÜTÖRTÖK

Zsid 10, 11—18

Rövid egzegézis

Textusunk a Zsidókhoz írt levél második fő részének (4,14—10,18) befejező szakasza. E főrész összefoglaló címe: Jézus Krisztusnak, az igazi főpapnak személye és műve. Textusunkban a levél szerzője summázza az eddig elmondottakat, és a levél fő tételét — Jézus Krisztus az igazi főpap — három pontban fejti ki:

1. Jézus Krisztus nem közönséges ember, mint a földi főpap, aki szolgálatát állva végzi, hanem Isten egyszülött Fia, aki jelenleg is ott ül az Atya jobbján és részt vesz az Atyával a világ kormányzásában. Ezt a tételét a levél írója a 110. Zsoltárból vett idézettel támasztja alá.

2. Jézus Krisztus egyszer, s mindenkorra érvényes és tökéletes áldozatot mutatott be a keresztben. Ezzel teljesítette az ember örök vágyát: örökre érvényes szabadulást szerzett számára a bűn rabságából. Így lett

Jézus nemcsak az ószövetségi törvénynek, hanem minden vallásos vágynak és törekvésnek a beteljesítője. Ebből logikusan következik, hogy nincs szükség többé a vallások szertartásaira, a bűnért való áldozat bemutatására.

3. Jézus Krisztus ezzel az áldozattal Isten messiási ígéretét teljesítette be (Jer 31,33—34). Az embereket újra visszahelyezte az Istennel való közösség tökéletes állapotába, s ezzel helyreállította az embereknek Istennel való közösségét, amelyet a bűn megrontott. A „tökéletessé tette a megszentelteket" utalás nem erkölcsi tökéletességet jelent, hanem azt, hogy a bűnbocsánat által az emberek az üdvösség állapotába kerültek. A levél írója előtt világos, hogy ez nem azt jelenti, hogy már célhoz értünk, hanem azt, hogy napról napra bűnbocsánatból élve a célhoz érés biztos reménységében vehetjük fel a küzdelmet az ős ellenség, a bűn ellen.

A textus belső iránya

Az emberiség örök problémájára — amit Pál apostol úgy fogalmaz meg, hogy hogyan igazulhatok meg Isten előtt — Jézus Krisztus keresztáldozata végleges feleletet adott. Jézus Krisztus áldozati halálával eltörölte a bűnt, s ezzel nemcsak tökéletes és végleges bűnbocsánatot szerzett, hanem az utat is megnyitotta az Istennek tetsző új életre. Mert, amint Luther Márton mondja: „ahol bocsánat van, ott élet és üdvösség van."

Gondolatok az igehirdetéshez

1. Nagycsütörtökön, az úrvacsora szerzésének ünnepén legtöbb gyülekezetünkben úrvacsoraosztás van. De ahol ez nincs is szokásban, a nagycsütörtök esti istentisztelet jó előkészítő lehet a nagypénteki úrvacsorázásra. Nyivánvaló tehát, hogy nagycsütörtök esti igehirdetésünknek úrvacsorai előkészítő jelleget kell adni. De mire helyezzük a hangsúlyt ebben az úrvacsorai előkészítésünkben? Ahelyett, hogy textusunk vallástörténeti, s a ma embere számára nehezen érthető fejtegetésébe bonyolódnánk az áldozat értelméről és jelentőségéről, sokkal célravezetőbb, ha a bűnbocsánat, illetve a kegyelmes Istennel való találkozás és a Krisztussal való új élet konkrét vonatkozásairól szólunk a gyülekezetnek.

2. Sokan azt mondják, hogy a ma emberének nem az a fő kérdése — ami Pál apostol, Augustinus, vagy Luther idejében volt — hogy hogyan találjuk meg a kegyelmes Istent, hanem sokkal inkább az, hogyan találhatunk irgalmas felebarátra. A problémának ilyen módon való szembeállítása azonban nem felel meg egészen a valóságnak. Ebből a szembeállításból ugyanis arra gondolhatunk, hogy az irgalmas felebarátot megtalálhatjuk a kegyelmes Istennel való találkozás megkerülésével is. Pedig ez teljesen lehetetlen. A modern ember legnagyobb nyomorúsága éppen az, hogy az irgalmasság forrásának megkerülésével próbálja életében az irgalmasságot és a humánumot kicsiholni. Nem tagadjuk, hogy ezek tiszteletre méltó erőfeszítések, s hogy sokszor nagyon sok szép eredményét sorolhatjuk fel ezeknek az erőfeszítéseknek. Azonban érdemes lenne egyszer megvizsgálni és kielemezni, hogy nem azért vagyunk-e olyan szegények az igazi szeretetben és hűségben, mert csak a magunk humánus érzéseiből próbálunk erőt meríteni. Ahhoz, hogy több szeretet, megértés tükröződjék életünkben, a családban, a munkahelyen és a társadalomban egyaránt — s ki állíthatná, hogy erre nincs szükség! — a magunk humánumánál többre lenne szükségünk, egy kicsit mélyebbről

kellene merítenünk. Megfordítva a tételt, jó lenne azt is megvizsgálnunk, miért nem tudunk közeledni, igazi nyíltsággal, őszinte emberséggel embertársainkhoz. Nem az az oka ennek, hogy tudatunk mélyén megkötöz bennünket sok lelkiismereti problémánk tisztázatlansága? Ezt a tisztázást pedig csak úgy tudjuk elvégezni, ha őszintén odaállunk a mindentudó és a szívünk legtitkosabb gondolatait és vágyait is ismerő Isten színe elé. S máris itt vagyunk az izgalmas kérdésnél: hogyan találom meg a kegyelmes Istent? Erre nincs más felelet, mint amiről textusunk is beszél; át kell élnünk Isten kegyelmes szeretetét, amellyel ma is lehajol hozzánk, s egyszülött Fia érdeméért megbocsátja bűneinket és elindít az új életre.

3. Erről az új életről is részletesen kell szólnunk az úrvacsorai előkészítő kapcsán. Evangélikus úrvacsorai gyakorlatunkban erről gyakran megfeledkezünk. A hangsúlyt legtöbbször a bűnbocsánat elnyerésére és átélésére tesszük. Pedig világosabban kellene rámutatnunk arra, hogy milyen szoros összefüggés van Isten kegyelmes szeretetének, a bűnbocsánat kegyelmének átélése és az új élet, illetve a szeretet és irgalmasság gyakorlása között. Textusunkból azt kell kiemelni, hogy mi az a kifejezés, hogy Jézus Krisztus áldozatával és bűnbocsánat kegyelmével „örökre tökéletessé tette a megszenteltelket" és hogy mi az értelme a jeremiási prófétiának: Isten az új szövetség népének a szívébe írja a törvényt. Isten kegyelmes szeretetének az átélése nem lehet igazi, ha nem következik belőle, hogy én is olyan lehajló, megértő és segítő szeretettel közeledem embertársam felé, amint Isten közeledett felém, A példázatbeli irgalmatlan szolgának számtalan változatát produkáljuk keresztyén életünkben, amikor hiányzik belőlünk az igazi diakóniai magatartás. Nemcsak arról van szó, hogy „formálisan" bocsánatot kérjünk és megbocsássunk szeretteinknek és a körülöttünk élőknek úrvacsorázásunk alkalmával, hanem sokkal inkább arról, hogy Jézus kegyelmes szeretetéből merítve megújuljon egész magatartásunk. Ez azt jelenti, hogy ízt adó só legyünk környezetünkben, azaz jelenlétünkkel, szeretetteljes, kedves magatartásunkkal, vidám életszemléletünkkel, segítőkészségünkkel, az ellentéteket és feszültségeket áthidaló bölcs szolgálatunkkal vidámmá tegyük magunk körül a légkört, a családi élet légkörét éppúgy, mint a munkahely, a társadalom vagy a nemzetközi politika légkörét. Ilyen következményei, áldott gyümölcsei vannak a bűnbocsánatnak, Isten kegyelmes szeretete átélésének.

4. Mindehhez hozzátartozik az is, hogy az úrvacsorában, a bűnbocsánat elfogadásában, és a Jézus Krisztussal való közösségben az ő szentséges jelenlétét éljük át és visszük magunkkal a mindennapi életbe. Talán sehol másutt sem olyan plasztikus a feltámadott élő Jézus Krisztus jelenlétének az átélése, mint az úrvacsorában. Az úrvacsora külső jegyei csak még jobban hangsúlyozzák ezt. Igénk utal arra, hogy Jézus Krisztus az Atya jobbján ül és részt vesz az Atya világkormányzó munkájában. Ez úgy történik, hogy „ellenségeit lábai alá veti zsámolyul". Itt nem emberekre, hanem elsősorban az ős ellenségre a Sátánra kell gondolnunk. Az úrvacsorában jut legjobban kifejezésre, hogy Jézus Krisztus legyőzte a gonoszt, a Sátánnak nincs többé hatalma az emberen. Ahol Jézus jelen van — s az úrvacsorában ez a jelenlét megcáfolhatatlan — ott megtörik a gonosz hatalma, s diadalra jut a szolgáló szeretet. Csak az a kérdés, hogy Jézus Krisztusnak az úrvacsorában való jelenlétét hogyan „prolongálhatjuk" mindennapi életünkre. Úgy, hogy engedjük hatni életünkben az ő szeretetét. Amikor kinyitjuk szánkat, engedjük, hogy ő szóljon minden szavunkban, amikor kinyújtjuk kezünket, engedjük, hogy minden tettünket ő motiválja, amikor elindul lábunk, engedjük, hogy minden

lépésünket ő irányítsa. Így lesz valóság, hogy az ő jelenléte nem korlátozódik az úrvacsorai alkalomra, hanem áthatja egész életünket. Így lesz mindennapi élmény és átélt valóság az, amit Pál apostol így fejez ki: többé tehát nem én élek, hanem a Krisztus él bennem.

Dr. Selmeczi János

NAGYPÉNTEK

Zsid 9, 24—28

Az alapige mondanivalója

Krisztus nem a földi szentekszentjébe vitt áldozatot, mint az ótestamentumi főpap tette évenként, hanem közvetlenül Isten elé járult azzal. Áldozatának többlete kellett ahhoz, hogy sokak bűnét eltörölje. Ez a többlet: Ő maga áldoztatott fel bűntörlő áldozatul az Atya akaratából, Őelőtte, sokakért. A sokakért azt jelenti igénkben: mindenkiért. — Ez a bűntörlő áldozat egyszeri, ahogyan azt az alapige háromszorosan indokolja, (hapax). Egyszer vitt bűntörlő áldozatot és ez az egyszeri, egyszer és mindenkorra mindenkiért elég. Többször már nem fog meghalni senkiért sem, ahogyan mindenki más egyszer hal meg. Egyszer adta áldozatul Isten. Erre utal a „proszenechtheisz" passzív aor. part. Amikor azonban újra eljön, már nem bűntörlésre érkezik, hanem eljön ítélni élőket és holtakat és beteljesíti az üdvösséget. — Röviden: Isten maga rendezte egyszer és mindenkorra érvényesen a bűn miatt kárhozat fiává lett ember ügyét. Önmagával, Krisztus egyszeri áldozatával, mindenkiért.

A nagypénteki gyülekezetek vigasztalása

Alapigénkben nem a nagypénteki történettel, hanem a nagypénteki esemény csúcsával, lelkével, céljával és ajándékával van dolgunk. Igazában azzal, amire a nagy művészek ecsetje is csak roppant szerény jelzést ad, de már elérni és utolérni nem képes. Magának a Szentháromság egy Istennek lehajolása, szava, szíve kell ahhoz, hogy Krisztus áldozatának új életet, új elszánást, üdvöt teremtő ereje a nagypénteki gyülekezeteké legyen. Azé az Istené, aki Atyaként és féltő szeretettel döntött és cselekedett a kereszten. Azé, aki Fiúként halálig engedelmeskedett. Azé, aki Szentlélekként teszi érvényessé bűntörlő irgalmát napjainkban is. Alapigénk bizonyságtevője éppen azt a legfontosabbat ragadta meg a nagypénteki történetből, amelyikben az Atya és a Fiú cselekvése a fontos. Az értünk hozott áldozat, a bűneink eltörlése és mindezzel az üdvösségünk megszerzése. Senkinek se legyen azért hiányérzete, hogy most hallgat az ige a nép vezetőiről, a nagytanácsról, Pilátusról, a katonákról, de még a tanítványaikról is. Most közvetlenül arra tör a Lélek, ami nélkülözhetetlen, ami vigasztaló, új úton indít el és hálásan járat az üdvösség útján. Bőven van tehát vigasztalásra való mondanivalója igénknek a nagypénteki gyülekezetek számára!

1. *Vigasztalódjunk, mert Krisztus Urunknak sikerült az, ami senki másnak.* Közvetlenül és valóságosan rendezte bűnügyünket Isten előtt, az egyetlen illetékes fórumon. — Igaz, az ótestamentumi főpap is Istent kívánta kiengesztelni egy év össznépi bűnéért. De akkor ezt egy maga

is kegyelemre szoruló bűnös ember tette állatok vérével. Azután napirendre térve a tegnapon, minden ott folytatódott, ahol egy napra, egy órára megszakadt. Az igyekezet, a szándék nemes és komoly volt, az eredmény elégtelen. Elmaradt ugyanis a határozott megtérés, a szívek, az életek újulása, a tettek újulása. Ehhez képest hozott, adott, szerzett vadonatújat a „fájdalmak Embere". Nem a szentek-szentje oltárán — az ótestamentomi főpapok sorának lába-nyomába lépve —, hanem a keresztfa oltárán, Isten Fiaként, a világ megváltójaként. A legértékesebbet, a legtisztábbat, a páratlant, a szentet vitte engesztelésül. Csak az illett Istenhez, csak az bizonyult elégnek mindenkiért. A Krisztusnak magának is legdrágábbat: életét, önmagát végérvényesen komolyan vette Isten, hogy mi is mindahányan komolyan vehessük. Nem egy lélektől fosztott testet vagy egy testtől fosztott lelket adott értünk, hanem egész emberiségét, egész Istenségét. Úgy adta oda, ahogyan kínos a szenvedés, ahogyan félelmetes a halál a halálra sebzettnek és fájdalmas a hozzátartozóknak. Úgy, hogy közben összetört a legbensőségesebb és legboldogabb kapcsolat a földön és a mennyben: az Atyáé és a Fiúé.

Amit azonban így szerzett a világnak, a mindenkori emberiségnek, az állja az időt, áttöri a hanyag vagy tudatos felejtést, a kaján tagadást, a kevélységet és a kétségbeesést. Hiszen Istent békített, embert mentett, új korszakot, új világot, új életet és új jövendőt teremtett. Hathatósan, Istent és embert meggyőző módon. Kielégítően elrendezte a rendezhetetlent: bűnügyünket, halálügyünket, üdvünket.

2. *Vigasztalódjunk, mert Isten elment értünk szeretetének szélső határáig.* A kereszten ütött az Atyaisten hitelesítő pecsétet arra, amit Urunk Nikodémusnak mondott: ...úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta... Milyen gyakran semmivé teszik a gondjaink, a vágyaink, az azokkal összefüggő csalódásaink, bajaink Isten szeretetének bizonyosságát! Megfojtják azt, mint a különféle „gazok" a vetést. A másoknak szánt vigasztalásunk is azért olyan pehelysúlyú, mert csak szóviráglengetés szeretetének hangoztatása. Elveszti gyökerét, talaját, termőföldjét és végül termését is Isten szeretete, ha nem onnan merítjük bizonyosságát, gazdagságát és erejét, ahol egészen bizonyos: ahol egyszülött Fiát valóban odaadta. Ahol áldozatával eltörölte a bűnt, ahol Isten valóban elment a szeretete szélső határáig.

Mit változtat ezen az újságon az a körülmény, hogy „munkanap" délelőttjén vagy délutánján idézi fel Isten örök igéje és helyezi a lelkünkre? Milyen sápkóros semmiség ehhez képest a nagypénteki borongó hangulat, a puszta szenvedés-idézetek vagy a Krisztus keresztje ürügyén saját szenvedésünk gyászolgatása! Mindezt hamar el is nyeli a polgári húsvét előlegezett hangulata. De a húsvét valódi életdiadala csúcsra viszi Istennek a kereszten szélső határig menő szeretetét. Nagypénteken ma már csak egyféle bánat indokolt: a bűnbánat! Éppen ez torkollik bele Isten minden bűnünket eltörlő és új szívet, új életet teremtő szeretetébe. Abba az örök szeretetbe, amelyiktől senki és semmi el nem szakaszthat. Még a halál sem.

3. *Vigasztalódjunk, mert sorsfordulat számunkra Krisztus egyszeri áldozata.* Nekünk valamennyiünknek, akik egyként osztozunk a bűnösök sorsában, a megmásíthatatlan halálban. Ez az egyszeri halál bizony az egyszeri földi életünk árnyéka, terhe, korlátja és bilincse. Minden aggályunk, félelmünk, elhibázott életmentésünk és élethajszolásunk be nem vallottan és fel nem ismerten is valóságos forrása. Mit segít ebben a felejteni akarás vagy a megjátszott és gyerekes: „nem félek"? Hiszen „elrendeltetett", előjegyzett és már bejegyzett sorsunk. Igazi méregfogával,

az ítélettel, amely akkor is hozzátapad, ha csak sejtjük és nem jut el a ténye a tudatosságig szíveinkben. — Krisztus azonban elégséges áldozatot hozott halálával az életért. Isten előtt érvényeset. Ez az egyszeri áldozat a sorsfordulónk. Isten nemcsak régen vette nagyon komolyan, hanem a mai napon is és végül is komolyan veszi. Akarta, azért elfogadja, beszámítja, megbocsátja érte bűneinket. Ahol pedig bűnbocsánat van, ott élet és üdvösség is van. Nemcsak majd lesz, máris van.

Ebben a nagy ügyünkben nem az számít, hogy mit érzünk vagy mit gondolunk, hanem az a változatlan örömhír, amelyik megtölti igénket: Krisztus egyszer áldoztatott fel, hogy sokak bűnét elvegye. Erre épül a hitünk, a reménységünk. Ebbe kapaszkodik bele a bizodalmunk. A jelenért és a holnapért. Az az egyszeri áldozat örökre érvényes és elég.

4. *Vigasztalásunk akkor bizonyul valódinak, ha Urunkat a hála cselekedeteivel várjuk.* Könnyelművé soha semmiben nem tesz és nem tehet Krisztus áldozatának súlya és érvénye. Másodszori érkezése ugyanis már nem bűntörlésre történik. Az addig el nem törölt, meg nem bocsátott bűnök számára csak az elítéltetés marad. Akkor már nem hordozza, nem veszi el, hanem megítéli. Ezért kínál és ajánl Isten olyan elfoglaltságot mindenkori népének, amelyik teljesen kizárja a könnyelműséget. A tettlegeseket éppen úgy, mint a mulasztásbelieket.

A könnyelműséget csak az a hálás tevékenység zárja ki folytatólagosan, amelyikkel mindennap Neki szolgálunk. Úgy, ahogyan azt Ő maga világosan a tanítványok lelkére kötötte: „Amikor megtettétek ezeket eggyel is a legkisebb atyámfiai közül, velem tettétek meg." Akik tehát Krisztus áldozata alapján nyernek tartós vigasztalást, nemcsak a helyüket találják meg világunkban, hanem azt az elfoglaltságot is, amelyik áldottá és áldássá teszi ideig való földi életünket. Készséggel osztoznak egyházunk, társadalmunk és világunk minden tartós és újként felbukkanó gondjában. Azok gondjában is, akik a szemünk láttára vergődnek segítségre-szorultságukban. Vagy éppen most esnek bele. Azokéban is, akik tőlünk távol sóhajtanak segítő kezek, áldozatra kész szívek, elég kenyér, elég emberség, elég béke, elég igazság után. Gyakran pedig újat és újulást hozó változások után.

A Krisztus elég áldozatából születő új életeknek van erre is elég vigasztalásuk, elég elszánásuk és elég kitartásuk. Egészen addig, amíg maga az Úr nem mondja: Szolgám, elég! Láttuk: Nem ezzel kezdődik a nagypénteki gyülekezetek vigasztalása, de ezzel folytatódik!

Szabó Gyula

NAGYSZOMBAT

Róma 8, 38—39

A textus

egyik legszebb és legmélyebb megnyilatkozása Pál Krisztus-hitének. Jó választás nagyszombatra, bár ezen a napon a 10 tagú felsorolásnak csak az első tagja kínálkozik közvetlenül az aktualizálásra („... sem halál..."). Viszont érdemes előbb az alkalomtól függetlenül elmélyednünk benne.

A 8. fejezet a levél első, nagy témakörének csúcspontja és lezárása: Krisztusban megszabadultunk a törvény kárhoztató ítéletétől, Isten ha-

ragjától és most a Lélek vezetésével Isten szeretetének bizonyosságában élhetünk. Ez a bizonyosság a témája a 31—39. vk.-nek: Isten szeretete Krisztusban annyira biztosan a miénk, hogy attól nemcsak a földi élet nyomorúságai, amiket Pál szolgálata során átélt (35. v.), hanem még a halál és élet nagy kontrasztja, sőt a földön túli, kozmikus hatalmak és erők sem tudnak bennünket elválasztani. A *chóridzein* ige jelentése: elkülönít, elválaszt, elszakít, elidegenít. Gyökere a *chóris* szó (mint adv. = külön, egyenként; mint praep. = nélkül, függetlenül, kívül). — A felsorolás első tagja a *halál*. 1Kor 15,26 szerint ez „az utolsó ellenség". Itt az *élet*tel párosítva emberéletünk két szélső, legellentétesebb állapotát jelzik. A nagy fordulatot és változást, ami a halálban vár ránk. Nemcsak sorsunk változékonysága, de ez a végső, nagy fordulat sem változtatja meg és teszi bizonytalanná Isten szeretetét irántunk. — A felsorolás többi tagja egy korhoz kötött, kozmológiai képanyag, amellyel az ókori ember a lét titkait, ellentmondásait próbálta értelmezni és kifejezni. Eszerint túlvilági, metafizikus „hatalmak", „erők", „angyali" lények uralkodnak a kozmosz és az emberi élet felett, és meghatározzák, befolyásolják annak időbeli („jelenvalók"—„következendők") és térbeli („magasság"—„mélység") sorsát. Az egyes kifejezések értelme már bizonytalan. Valószínűleg utalás van bennük az ókori csillaghitre. Pál számára azonban nem a felsorolás egyes tagjai jelentősek, hanem az, amit összefoglalóan mond róluk: „... sem semmiféle más *teremtmény*...". Vagyis a kozmoszban és az emberi életben uralkodó, mindenféle erő és hatalom a teremtés körén belülre tartozik, tehát Isten hatalmában van. Ez azt jelenti, hogy a teremtettségnek s benne az emberi életnek is végső dimenziója nem valami kozmikus összefüggés, törvényszerűség, nem az universumban működő erők viszonya és mozgása, hanem a teremtő Isten szeretete. Krisztusban létünknek ezt a végső, isteni dimenzióját ismerjük fel s ezért részesedünk abban a bizonyosságban, hogy Isten szeretetétől valóban semmi „nem képes" *(Dynésetai)* elválasztani.

A szövegben hangsúlyt kap, hogy ez a bizonyosság egyedül Krisztusra támaszkodik. Isten szeretetét nem lehet kiolvasnunk sem a sorsunkból, sem a kozmoszból, sőt azokkal szemben, azok ellenére születik meg Krisztus által a hit bizonyossága. Isten úgy nyilatkoztatta ki szeretetét irántunk, hogy a názáreti Jézus földi útjában magához ölelte bűnös életünket, halálos sorsunkat és feltámadásával reménységessé tette halálunkat. Isten szeretete tehát nem a mi gondolatunk őróla, hanem az ő cselekedete miértünk Jézus Krisztusban. Ezért „meggyőződésünk" alapja sem önmagunkban van, hanem rajtunk kívül (extra nos!), az ő halálában és feltámadásában. Krisztusban maga Isten „győz meg", „tesz bizonyossá" szeretete felől bennünket. Mintegy „rábeszél", „rávesz" bennünket, hogy minden körülmények között, akár az egész kozmosszal dacolva is higgyük bátran, hogy ő szeret bennünket örök szeretettel, amit senki és semmi nem tehet soha bizonytalanná. A *pepeismai* a *peithó* ige (= rávesz, rábeszél, meggyőz, a maga oldalára állít) pass. perfectuma: „rábeszéltettem, meggyőzettem stb.".

Érdemes az egyes- és többesszám változásaira is figyelnünk: „Meg *vagyok* győződve..." — „... nem választhat el *minket*..." — „... a *mi* Urunkban". A hit mindig személyes bizonyosság. De egyúttal mindig részesedést jelent azok közösségében, akik Jézust velem együtt Urunknak vallják. A személyes vallomásban mindig Krisztus népének, az egész keresztyénségnek közös hite szólal meg. Ez azt jelenti, hogy a hivők egymással való közössége is eltéphetetlen, mert Isten szeretete tartja össze. Örök közösség, amelynek a halál sem árthat.

még részletes kidolgozásra vár. Elég mostohán bánunk ezzel az ünnepünkkel. Sok helyen — talán Lk 23,56b alapján?! — nem is tartanak istentiszteletet. A prédikációs kötetek is kihagyják s nem adnak segítséget a mégis prédikálónak. Az meg egyenesen zavart keltő, hogy a katolikus gyülekezetekben már délután megkezdik a „húsvéti" körmenetet.

Nagyszombat központjában az eltemetett Jézus van. Ott fekszik a sírban. Ha csak egy napra is, de osztozik minden halandó sorsában. Mi ennek a ténynek evangéliumi mondanivalója? Nyilvánvaló, hogy csak húsvét felől válaszolhatunk, akárcsak nagypéntekkel kapcsolatban. Jézus egész földi útjának végső, evangéliumi értelme is csak húsvét felől tárul fel. Mindig ezt kell keresnünk és hirdetnünk. Nagyszombaton is. Tehát a pro nobis-t: értünk fekszik a sírban! Mint a halált, a sírt is értünk vállalta, hogy így nyilvánítsa ki Isten hozzánk hajló szeretetét, amely nem ismer akadályt, hogy hozzánk jusson. Isten Krisztusban mindenestül vállalt minket és eggyé lett velünk. Nemcsak bűnünktől „nem iszonyodott", hanem koporsónktól, sírunktól sem. A sírban is velünk van. „Ott is, elszórt csontomat is kezeid takarják." A rothadás és pusztulás borzalmas helyén is az ő személyes szeretetének végső dimenziója ölel körül. Egyszerűen képtelenség, hogy én az ő számára elvesszek, semmivé legyek. „Akár élünk, akár meghalunk, az Úréi vagyunk." (Rm 14,8) Ugyanezt az evangéliumi mondanivalót fejezi ki a mi textusunk is.

De van nagyszombatnak egy mély, szimbolikus üzenete is. „Most Isten gyermekei vagyunk, de még nem lett nyilvánvaló, hogy mivé leszünk." (1Jn 3,2) Amint nagyszombaton a sír takarta Jézust egészen húsvét hajnaláig, úgy a végső teljességig számunkra is minden rejtve van, amit Isten szeretete Krisztusban készített nekünk. Viszont egyszer s mindenkorra véget ért számunkra az első nagyszombat halotti csendje és némasága. Jézus feltámadásának, Isten szeretetének evangéliuma itt van közöttünk és beleszól a nagyszombati rejtettség csendjébe. Ez tart meg a végső teljesség reménységében és tesz bizonyossá életben-halálban Isten hűséges szeretete felől.

Az igehirdetés

kiindulhat abból, hogy Jézus sírja, amelyre ma emlékezünk, kikerülhetetlenül eszünkbe juttatja elhunyt szeretteink sírját és azt a sírt is, amelyet majd nekünk ásnak. Nem szeretjük ezt az emlékeztetést, mert minden sír szívünk mélyéig megkeserít bennünket. Eszünkbe juttatja a pusztulást, ami ránk vár. A veszteség fájdalmát, ami soha nem gyógyul meg egészen. Az elmulasztott alkalmakat, amelyek soha nem térnek vissza és mindig vádolnak. Csak egy sír van, amely többet mond ezeknél. Nem keserít, sőt megvigasztal. Jézus sírja. Miért? Azért, mert ő egész küldetésével, sírban fekvésével is arra a hivő bizonyosságra akar eljuttatni bennünket, amelyről Pál itt vallást tesz:

1. Semmi, még a halál és a sír sem választhat el bennünket Isten szeretetétől. Jézus sírbanfekvése egy láncszeme Isten kegyelmes munkájának, amellyel kinyilvánította irántunk bűnbocsátó, örök szeretetét. Ezért számunkra minden a világon ideiglenes: bánatunk és szenvedéseink, küzdelmeink és vereségeink, földi életünk és halálunk. Csak Isten szeretete végleges.

2. Semmi, még a halál és a sír sem választhat el bennünket egymástól. Földi kapcsolataink a sírnál megszakadnak. De Krisztusban testvé-

rek maradunk. Isten szeretett gyermekei. Ez a szeretetközösség átível a halál sötétségén és összeköt élőket és holtakat. Önmagában minden sír keserít, csüggeszt és vádol. Sohase menjünk „magunk" a temetőbe, hanem mindig csak Krisztussal! Csak Benne és Vele tudunk békességgel és reménységgel emlékezni halottainkra.

Befejezésül szólhatunk nagyszombat szimbolikus értelméről. A végső teljesség reménységéről, amelynek jóhíre belecseng nagyszombati életünk komor csendjébe. De megszólaltathatjuk a nagyszombati evangélium adhortatívuszát is: mivel Isten Krisztusban a sírunk mélyéig lehajolt hozzánk, fogadjuk szívünkbe vigasztalását! Halál és sír minden csüggesztő keserűségével szembeszállva, tegyük magunkévá Pál bizonyságtételét: semmi el nem választhat minket Isten szeretetétől, amely Krisztusban adatott nekünk.

HÚSVÉT ÜNNEPE

Zs 118, 14—24

Haláltól szabadító

Félelmetes úr és hatalom a halál. Néhány éves gyermek a kórházban. Fehér az arca. A vérrák csakhamar összezúz egy parányi életet. Viruló élet, betegség soha nem környékezte, s egy reggelen véget vetett életének. Sokunk emlékében felrémlenek bombatámadások utáni tömegsírok, vagy a háború idején ásott óriási sírok, ahova katonák százait temették el. Kép jelenik meg előttünk, az a kép, amelyik utoljára megmaradt az édesanyánk arcáról, a hitvestársunk tekintetéből. Urnák és koporsók, ahol Vajda Jánossal együtt sikolt az ember:

„Hát semmi, de semmi, ami vigasztal,
Ott túl amaz árkon újra tavasszal?"

A halálból egyedül Isten szabadít meg. Istennek adott az emberi ész és értelem számára lehetetlen lehetőség, hogy a mulandóság és halál hatalmából megváltsa az embert. Ezért hangzik a Zsoltáros felhívása: Vigadozzunk és örüljünk, az Úr megszabadított. A halál és elmúlás világába beragyogott húsvét hajnali fénye.

„Ott túl a keresztfán suttogja a szél,
Kinyílik a rózsa, kihajt a levél." (Vajda János)

Nem halok meg, hanem élek és hirdetem, hogy az ÚR a haláltól szabadító Isten. Igénket a második templom felavatására (Ezsdrás 6,15) vagy a sátoros ünnepre (Neh 8) írták és ünnepi liturgiaként használták.

(14. v.) A gyülekezet ujjongó örömének alapja: Isten, aki a történelemben jár és munkálkodik népe javára, élő és megtartó ÚR ma is. Isten népének, amelyik sokszor tapasztalta meg URa hordozó szeretetét — egyiptomi szabadulásánál, a Vörös-tengernél, a pusztai vándorlás idején —, tanúskodni kell a szabadító Istenről. Arról, Aki bűnből szabadítót, halál hatalma alá rekesztett embervilágnak megváltót ígért.

Csak bűntől megtisztítottan lehet Isten közelébe kerülni, Vele közösségbe jutni. (19. v.) Az igazság kapuin Isten elé csak bűntől megtisztítottan lehet bemenni. Az „igazság kapui" ma nekünk arról beszélnek: Egyedül Jézus Krisztus által van menetelünk az Atyához. Jézus — a mi húsvéti Bárányunk — vérével és halálával szentelte meg népét, kiengesztelve a haragvó Istent. Jézus halála a világ reménysége. A bezárt örökkévalóság ajtaját Ő szélesre tárta. Örvendező gyermekekként me-

hetünk Isten elé. Jézus halálában és feltámadásában Isten végéremehetetlen szeretete nyilvánult meg. Az építők által megvetett kő a Mindenségnek megváltást hozott.

Ótestamentum a halottak feltámadásáról. Az ÓT-tól távoli a halottak feltámadásáról szóló kinyilatkoztatás. Csak a késői iratokban találunk erre vonatkozó kijelentéseket. (G. von Rad) A halál azonban Isten engedélyével végzi munkáját. Eszköz Isten kezében (1 Sám 2,6; Zs 88,7) A halál az Istentől való elszakadást, távollétet jelentette. Jézus Krisztusban Isten a bűn okozta elveszettség, elszakadottság, távollét mély szakadékát hidalta át.

A teremtő Istennel való közösség szétrombolhatatlan. Isten ajándéka az élet, az ember Istentől való függőségben él. A földi életnek Istentől teremtettsége, s az embernek Istennel való közössége példa arra, hogy az ember az örökkévalóságban is Istennel lesz közösségben. Az Ótestamentum arra az Istenre tekint, aki a halálon túl is ebben a közösségben tartjat meg (Zs 73,23). Minden mágikus és mitologikus elképzeléstől mentesen tanúskodik az ÓT — s ezért lehet ma segítségünkre — az Istennel való közösségről, amit a halál sem zúzhat széjjel. Ugyanakkor igen erősen kiemeli az ótestamentumi bizonyságtétel: a földi életet is meghatározott célra adta nekünk az Isten. „A Ótestamentum megtanít a földi élet térbeli és időbeli isteni ajándékát is helyesen értékelni, s nem azonnal a feltámadás utáni öröklétre sandítgatni." (J. Schieder)

Beteljesedett az Írás. János rámutat a Szenvedőre, másik kezében ott az Ótestamentum — ahogyan a festőművész Grünewald megrajzolja ismert képén. Az evangéliumok arról tanúskodnak, hogy Jézus Krisztusban a „Logos" testté lett. (Jn 1,14) Az asszonytól született Krisztus megjelenését (Gal 4,4) történelmi kapcsolatba hozza Izraellel (Mt 1,1 és kkv.) és a világtörténelemmel. (Lk 2,1;3,1) Az üdvtörténetet beállítja a történelmi események sorába és arról tanúskodik, hogy az „idő betelt" és Isten hatalmasan cselekedett (Csel 2,11) Jézus halála és feltámasztása által. Az ÚT egy történeti folyamatot ír le, amelyben Isten Izraelnek és az egész világnak új alapot és életlehetőséget adott Jézus Krisztusban.

A halál a bűn zsoldja. Nem örök teremtési rend. (18. v.) A világ bűnét hordozó Jézus ment halálra, hogy mi éljünk. Az örökéletbe az út az ítéleten keresztül vezet. (Jel 20,11—15)

Jézus a halál félelmét és rettenetességét elszenvedte ugyanúgy, mint minden ember. Jézus a halálban is az maradt, aki az életben: Az Atyának engedelmes Fiú. Az utolsó órában is Neki engedelmeskedett és kezére bízta magát. Ahonnan jött, oda ment vissza. Hogy mindeneket az örökkévalóságba szeressen! Jézus felelős, szolidáris szeretete és megváltó írgalma élete utolsó perceiben is az emberre irányult. Egy felelőtlen, gonosz életet élő latornak irgalmas szeretetéről beszél, amikor az végső szükségében a halál és pokol hatalmassága elől Nála keres menedéket. „Ma velem leszel"... Ebben az ígéretben ott van a megbocsátás és az örökélet ígérete.

A feltámadás a teremtő Isten újjáteremtő cselekedete. A teremtett világ Isten kezének alkotása. Az új ég, új föld és az örökkévalóság is Isten szeretete által jön létre. A Zsoltáros bizonyságtétele Istenről, aki sírba visz, de meg is elevenít, az örökélet reménységét hordozza magában.

Mert Isten szeretete halálban is megtartó szeretet, ezért kell a húsvéti gyülekezetnek örvendezve magasztalást mondani *Istennek,* akinek *emberek iránti szeretete nagyobb, mint a halál.* Jézus feltámadása azt jelenti: Az Élet győzött a halál fölött! Istennek Krisztusban megmutatott

szeretete lett a halál halálává és az ember életévé. A megfeszített és feltámadott Jézusban újjá lett az emberiség. — Igazán? — kérdezzük kétkedve. Arat a halál! Beteg, hosszú ideig szenvedő öreg vagy fiatal mellett is gyakran így hangzik a mondat: megváltás lenne számára a halál. Nem a halál a mi megváltónk, azzal, hogy mindent ami fáj, terhes, elviselhetetlen, azt végérvényesen megsemmisíti. *A Feltámadott a mi Megváltónk*, Akiben Isten új kezdet lehetőségét adta nekünk. Jézusban az élet harcolt a halállal és az élet győzött. Akkor sem a halál lesz a győztes, amikor szívünket összemarkolja majd. Krisztus kezéből nem ragadhat ki minket!

Jézus Krisztussal elkezdődött a halottak feltámadása. Mikor lesz a halottak feltámadása? — kérdezzük lemondó legyintéssel. Már elkezdődött! Jézus feltámadása nem valami egyedi rendkívüliség, hanem Vele elkezdődött már a halottak feltámadása. Ő az első azok közül, akik elaludtak. (1 Kor 15,20) Mert Jézus feltámadott, azért van nekünk reménységünk. Egy az emberek közül — Jézus Krisztus —, nem maradt a halálban. Él és soha meg nem hal!

Jézus testi feltámadása az időben és a térben valóságos történeti eseményként ment végbe. Mi azt kérdezzük: Lehet az valóság, amit nem tudunk elképzelni, modern tudományos eszközeinkkel megközelíteni? A feltámadás titok. Minél inkább fenntartás nélkül számolunk ezzel a titokkal, annál közelebb kerülünk annak igazságához és valóságához. Ugyanakkor, mennél közelebb kerülünk az igazsághoz és a valósághoz, annál több nyitott kérdés marad. A feltámadott Jézus Krisztusban való hit mindig vakmerőség. Az Isten kezére hagyatkozó gyermeki vakmerőség!

Mi történik velünk a halálban? Az ÚT-ban egymás mellett fut két kinyilatkoztatás. Az egyik arról tanúskodik: A halottak azonnal az élő Jézus Krisztus elé mennek. A másik: a halottak az általános feltámadás után kerülnek Isten színe elé az utolsó napon. Egy azonban minden kétséget kizáró kijelentés, s ez a mi reménységünk és húsvéti örömünk: A halál után nem süllyedünk el a megsemmisülés tengerében, hanem *elrejtetünk és megtartatunk Isten szerető kezében.* Pál bizonyságot tesz arról, hogy *személyes életünk* a halálban és azután is megmarad. A halál a sötét kapuszín, amelyen keresztül az ember az örökkévalóságba léphet. S az örökkévalóságban ismeretlen a mi „előbb" és „utóbb" kategóriánk. Ami az időben egymásutániságban történik, az az örökkévalóságban egy pontba esik össze. Halál és feltámadás az örökkévalóságban egy pontba esnek össze. Így a húsvéti reménység örvendezővé tesz: soha, senki, egy pillanatra sem ragadhat ki minket Krisztus kezéből. A feltámadás nem a halott új életre kelése, hanem radikális változás. A földi és az örökélet között diszkontinuitás van. (Földbe vetett mag és kizöldellt kalász.) A személy azonban ugyanaz marad, aki a feltámadás előtt volt. Ebben van a földi és örökélet közötti kontinuitás.

A Feltámadott közösségbe hoz Istennel és emberekkel. Barthtól megkérdezte valaki: „Az örökkévalóságban meglátjuk és felismerjük szeretteinket is? Igen — felelte —, de a felebarátainkat is." Az észre nem vett, meg nem hallgatott, megvetett, nyomorban hagyott, emberszámba sem vett felebarátot. Azokat is, akiket kikerültünk. Ez is felelős szeretetre kötelezi azokat, akik a húsvéti reménységben élnek.

Az örökélet itt kezdődik. A Krisztussal való közösségben. Ezt a közösséget a halál sem törheti szét. *Az igében,* ahol mi Jézus halálában és feltámadásában éppen úgy részt veszünk, mint saját halálunkban és feltámadásunkban. „Az igehirdetés így kapcsol össze Krisztus feltámadásá-

val és a mi feltámadásunkkal. Az igehirdetés jelenti ma az üdvtörténet jelen szakaszát. Miközben hirdettetik a törvény és evangéliuma, végbemegy a halál és feltámadás folyamata." (R. Bohren)

Elnyeletett a halál diadalra! Jézus él! Ujjongva örüljetek!

Dr. Nagy István

HÚSVÉT 2. NAPJA

Zsolt 116, 8—10a

Az eredeti szöveg egyetlen ponton okoz gondot, de ez éppen nekünk, a magyar perikoparend használóinak nem mellékes. A 10. versben az eredeti *„ki"* szócska jelentése ebben az összefüggésben: ha, még ha. A LXX ezt a szót „azért"-nak *(dio)* fordítja, ennek nyomán szinte valamennyi régi fordítás az általunk is ismert „hittem, azért szóltam". A számunkra elérhető régi fordítások közül egyedül *Kámory* adja vissza így a mondatot: „Bizalmam van, midőn panaszkodom...". A kommentárok és az újabb fordítások a mi új fordításunknak megfelelő szöveget hozzák. Még az új római katolikus fordítás is eltér a Vulgatától, s az eredeti héber szövegnek megfelelően így oldja meg a mondatot: „Telve voltam bizalommal akkor is, amikor így szóltam:..."

A perikopa eredeti értelme ez: A zsoltáríró bizonyságot tesz arról, hogy az ÚR hogyan szabadította meg őt a haláltól, a fájdalomtól és az elbukástól. Ugyanakkor bizonyságot tesz arról is, hogy a hite minden körülmények között megmaradt; ezt tudja mondani akkor is, ha visszatekint a múltra, amikor szenvednie kellett: még amikor panaszkodott nyomorúsága miatt, amikor mindenkiben csalódott, akkor se vesztette el hitét. A hangsúly tehát az ÚR segítségén van, azon, amit az ÚR vele tett. A hit, amiről szól, a segítő, a végső pusztulástól megmentő Istenbe vetett hit.

2Kor 4,13 Zsolt 116,10a fél mondatát a LXX-ból idézi: *episzteüsza, dio elalésza.* Pál az egészet új összefüggésbe helyezi, ahol a zsoltár mondata abszolút értelmet nyer: Krisztus feltámadásával kapcsolja, és úgy idézi a zsoltárt, hogy az az igehirdetés, a Krisztus feltámadásáról szóló evangélium hirdetése ugyanúgy hitből ered, mint a régi bizonyságtételek. Pál nem a zsoltárt magyarázza, hanem a Lélek hitet ébresztő munkáját. A héber eredeti szöveg is a hitről szól, ennyiben Pál joggal idézi a maga összefüggésében. Sőt, az is igaz, hogy az eredeti kijelentés is olyan hitről szól, amelyik arról tesz bizonyságot, hogy az ÚR a halálból is ki tud menteni.

Az új fordításból adódó probléma nem tartalmi, hanem formai: 10a-nál nem lehet abbahagyni a felolvasást. Nincs más megoldás, mint az, hogy felolvassuk az egész 10. verset, csak arra kell vigyáznunk, hogy a prédikáció hangsúlya ne tolódjék el a 10b-re. — Az adott eset újra felhívja a figyelmet arra, hogy az új bibliafordítás istentiszteleti használata miatt felül kell vizsgálnunk a magyar perikopákat, és ahol kell, ott változtatnunk kell a versek kijelölésén.

Perikoparendünk szerint a húsvéti ünnepek összefoglaló témája: „Krisztus feltámadott megigazulásunkért". Ezen belül Húsvét 2. napjának témája: (a feltámadott Krisztus) „a húsvéti hit megteremtője". Ennek a sorozatnak evangéliuma a Lázár feltámasztásának történetéből az

a szakasz, amelyben Jézus és Márta beszélgetése van (Jn 11,21—27). A középpont nyilván a 25—26. v.: Én vagyok a feltámadás... hiszed-e ezt? — Az epistola (1Kor 15,21—23) alighanem arra figyelmeztet, hogy Jézus feltámadásával adva van a feltámadás „rendje", azaz: a feltámadás nem fantázia szüleménye, hanem realitás, következésképpen a húsvéti hit nem hiedelem, hanem bizonyosság, amelyre lehet építeni.

Ebben az összefüggésben kell vizsgálnunk az alapigét. Világos, hogy az eredeti szándék, amely miatt a textust 10a-nál elvágták, az volt, hogy a prédikáció mondanivalóját valahol a „hittem, azért szóltam" kijelentés körül kell keresni. Amint láttuk, tartalmilag ez nem mond ellent a zsoltárszövegnek, ezért kereshetjük azt, miféle „hit" jut kifejezésre az adott perikopában.

A LP 1955/3. számában találunk egy feldolgozást erről a textusról. Ebből kiderül, hogy akkor is kérdés volt: hogyan lehet erről az ószövetségi textusról húsvéti prédikációt mondani? Minden ellenkező véleménynyel szemben azt kell mondanunk, hogy textusunk megengedi azt az értelmezést, amelyet a perikopa rend összeállítói adtak neki. A zsoltár semmi olyant nem mond, ami nyilvánvaló ellentéte lenne Jézus föltámadásának, a Jézus föltámadásában, és általában a föltámadásban való hitnek. Sőt, keresztyén igehirdető erről a textusról nem is prédikálhat másképpen, mint a húsvét és a feltámadás összefüggésében.

Prédikációnk kiindulópontja nem is lehet más, mint húsvét ténye: Jézus feltámadt. Mivel pedig a perikopa súlypontja a „hittem" kijelentésen van, megkísérelhetjük hitvallásszerű bizonyságtételben megfogalmazni az egész prédikációt ilyesféleképpen: Hiszem, hogy Jézus feltámadása számomra 1. a halálból való szabadulást, 2. a szomorúságban vigasztalást, 3. az elbukástól való megmenekülést, 4. új életet jelent.

A zsoltár is szól arról, hogy az ÚR-nak van hatalma a halál fölött. A régiek is megtapasztalták, hogy Isten erősebb a halálnál, és ebből előbb-utóbb eljutottak arra a gondolatra is, hogy kell lenni egy végső megoldásnak is: nem lehet, hogy a halál elszakítson Isten szeretetétől. A halál kérdésével való viaskodásban mi azt a segítséget tudjuk adni az embereknek, hogy a halálnál hatalmasabb ÚR-ra mutatunk. Isten nemcsak ideig-óráig tud megmenteni a haláltól, ennél ő hatalmasabb — ez a bizonyosság csendül ki a zsoltárból is, mennyivel inkább lehet bennünk ilyen bizonyosság, mikor mi a Jézus feltámadásáról is tudunk.

Ez az alapja annak a vigasztalásnak, amit kaphatunk, és egymásnak adhatunk. A „vigasztalás" itt nem csupán szép szavakat jelent, hanem olyan határozott segítséget, amely csakugyan megszünteti a szomorúságot. Húsvét annak is a bizonysága, hogy Isten nem a gyásznak, sírásnak és fájdalomnak az Istene, hanem vigasztalást, reménységet és örömöt teremtő Isten.

A következtetés sorrendje: a nagyobbról a kisebbre. Ha Isten a haláltól is megment, meg tud menteni a bukástól, a kudarctól is. Aki sokat beszélget az emberekkel, hamar rájön, mennyire tele vannak az emberek ma belső félelemmel. Lehet, hogy ez sokaknál a rossz lelkiismeret, attól való félelem, hogy rajtakapják őket valami szabálytalanságon, törvénysértésen, amelyet elkövettek. De az is lehet, hogy valami babonás félelem ez, ami akkor is jelentkezik, amikor egyébként minden rendben van, csak az önbizalom hiányzik az emberből. És míg a jogos félelmen az elkövetett hibák és mulasztások rendbehozása segít, ezen a másikon a belső félelemtől is megszabadító Isten tud segíteni.

(Folytatása a IV. borítólapon)

Egyháztörténeti évfordulók

400 éves az „Ördögi kísértetek"

Eredetileg a Posztillák 4. kötetében, utóbb különnyomatban jelent meg 1578 pünkösd táján. Sokak szemében mindmáig irgalmatlan szókimondású „botránykrónikának" látszik kortársak és elődök, hazai föld hatalmasai és külhoniak sötét ügyeiről, titkolni szánt bűneiről, bukásairól. Kerekedett is belőle akkora botrány, hogy miatta kegyura pártfogását elveszítve feleségével és két kisgyermekével földönfutóvá vált, sőt kis híján püspöki és prédikátori tisztétől is megfosztották.

Bornemissza Péter műve különös és tartalmát tekintve páratlan kincse irodalmunknak. Írója nem tetszeleg a „fenegyerek" kétesértékű pózában: bevallja, hogy „kénszeríttettem írnom az ördögnek sok féle kísértetiről; de olyan iszonyuk jutának eszembe, hogy félve írnám és sírva kérném az Istent, bízná másra az féle írásokat". Nem ölti fel a másokat ítélgető csalhatatlan bíró tógáját: magát is ugyanazzal a kíméletlenséggel állítja pellengérre, mint embertársait. Nem elhamarkodott és meggondolatlan: egyévi előkészület, anyaggyűjtés, gondos forráshasználat (Manlius—Melanchton, Carion) van mögötte. Nem „pletykálkodó kedvének" tesz engedélyeket, hogy csemegeként tálaljon fel emberi gyengeségeket: leleplezéseivel — „... jóllehet éktelen némellyeket kimondani, ... de nem annyi éktelen ki mondani, mint meg szerzeni" — az ember veszését munkáló Ördög félelmetes erejére mutat, kivel csak az élő Isten, az irgalmas Krisztus küzd meg győztesen. Könyve megértésének kulcsát így adja az utókor kezébe: „Mind ezek bennünket fő képpen csak arra intenek, hogy a' mi nagy nyomorult voltunk miatt, mi magunkat igen megalázzuk. És ez Úr Istennek jó tettéről örökké való hálát adjunk: Ki az ördög ellen az ő saját fiát felöltöztette az mi tulajdon testünkben, és azban magához úgy kapcsolt, hogy soha senki az ő markából az ő juhait ki nem ragadhattya".

S miközben — legalábbis megsejtvén a készülő vihart — e célja megvalósításán fáradozik, rengeteg kor- és művelődéstörténeti adatot halmoz fel, mely ma felbecsülhetetlen érték a kutatóknak; nélküle nem láthatnánk olyan plasztikusan a XVI. század magyar társadalmát, mint ahogyan az ma már hovatovább kulturális közkinccsé válik. (A művet könyvkiadásunk 1955 után 1977-ben újra megjelentette.)

Pedig enyészethez nagy könyveink közül kevés állott közelebb nála. A közreadás utáni viharban barát és ellenség egyaránt irtotta. Alig maradt belőle „hírmondónak" néhány darab, teljesen ép egyetlen példányban sem. „Új életre támadásának" éppen ezért örülünk megkülönböztetett módon, mivel olyan tanulságokat hordoz „erősek" és „gyengék" számára egyaránt, melyeket nem tesz avulttá a futó idő.

Magassy Sándor

A feltámadott Jézusban való hit az életnek egészen új értelmet ad. A keresztyének arról az Istenről tanúskodnak ebben a világban, aki nem a halál, hanem az élet pártján van. Nemcsak karácsony, hanem a húsvét örömhíréből is következik a keresztyének béke melletti kiállása (húsvéti békemenet), élet-igenlése. A megújuló húsvéti hit megújuló életet is jelent, új erőt ahhoz, hogy a nekünk szolgáló Jézust szolgáló élettel kövessük, hogy így „az élők földjén" mindig Isten színe előtt tudjuk magunkat. Így ez az eredetileg egyéni hálaadó zsoltár nyitottá tesz az emberi közösség felé, alkalmassá tesz világméretű problémák felvételére és vállalására is.

Természetesen itt is érvényes mindaz a felismerés, amelyet a gyülekezet tagjaival folytatott beszélgetésekből, a velük való állandó személyes kapcsolatból nyerünk. És jó előbb ezt a perikopát úgy végiggondolni, hogy az a magunk életére és szolgálatára is vonatkozik. Nekünk magunknak is bizonyosságot kell nyernünk a feltámadás felől, és erőt kell merítenünk a húsvéti evangéliumból, hogy határozottan tudjunk szólni a gyülekezetnek.

Dr. Muntag Andor